

14497

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TEZ ÇALIŞMASI

KALKINMANIN FİNANSMANINDA DIŞ KAYNAKLARIN
ROLÜ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

TEZİ HAZIRLAYAN

MESUT CEMİL İŞLER
2001112101

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ARSLAN YİĞİDİM

ANKARA, MART – 2004

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mesut Cemil İSLER'e ait Kalkınmanın Finansmanında
Dış Kaynakların Rolü ve Türkiye Örneği adlı çalışma, jürimiz tarafından
İktisat Politikası Anabilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan Prof. Dr. Ferihs Rifat Örtac
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye Doç. Dr. Arslan Yiğidim
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye Doç. Dr. Ali Karakman
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

“Kalkınmanın Finansmanında Dış Kaynakların Rolü ve Türkiye Örneği” başlıklı bu yüksek lisans tezinin amacı Gelişmekte Olan Ülkelerin kalkınma sürecinde ihtiyaç duyabilecekleri dış finansman kullanımının önemi, hesaplanması, tarihsel deneyimleri ve performansının değerlendirilmesi üzerinde durmaktır.

Yatırımların kalkınma-büyüme dinamiğinde yeterli değil, ama gerekli koşul niteliği taşıyan unsurlardan biri olduğu genel kabul görmektedir.

Burada temel soru, yatırımların nasıl finanse edildiğidir. Bu aşamada paranın (parasal sermayenin) nereden geldiğinden ziyade yatırımların hangi reel kaynaklardan desteklendiği önem kazanmaktadır. Hiç şüphe yok ki aslında sermaye birikiminin finansmanında ihtiyaç duyulan reel öge daha çok başarı imkanı oluşturmuştur. Burada ekonomide tüketim dinamiklerinden açığa çıkar bir kaynaktır.

Yatırım ister iç kaynaklardan ister dış kaynaklardan finanse ediliyor olsun (eflasyonist veya eflasyonist olmayan amaçlara dayalı olarak) sermaye birikimini, ekonomik artığın kullanımını-hareketliliğini gerektirmektedir. Eğer yatırımlar artırılabaksa bugünkü tüketimden daha fazla büyüyen bir artıktan olması ve yatırımlara kanalize edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan sermaye birikiminin üç önemli aşamadan geçtiği anlaşılmaktadır.

- i. Reel tasarruf hacminde artış,
- ii. Tasarrufların finans ve kredi mekanizmaları aracılığı ile yatırılabılır fonlara dönüştürülmesi,
- iii. Yatırımların gerçekleştirilmesi.

Tasarruf hacmindeki artışlar iç ve dış kaynak orijinli olabilir, bu çalışmada dış kaynak niteliğinde olanlar üzerinde odaklanılmıştır.

Genellikle tasarruf hacmindeki artışlar yalnız başına yeterli olmamaktadır. Özellikle verimli alanları ve tüketim kalıplarını etkileyecek (döngüsel akımda bu öğelerin yeni finansman ve yatırım dinamiklerini belirleyeceği de düşünülebilir) finansman odaklarının ikinci maddede etkin

alışan finans kurumlarına ve organizasyonuna ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Üçüncü ve son maddede ise yatırımların ekonomik ortamdan bağımsız olamayacağı gerçeğinden yola çıkılarak tespit edilebilir. İstikrarsız ekonomik ortam, tasarruf hacminin reel kaynaklara yatırımlara dönüştürülmesini engelleyebilir. Bu fonların nerelerde kullanılacağı makro dinamiklere de bağlı olur. Örneğin, kamu açığı olan ülkelerde bu açığın finansmanı i borçlanma ve borçlanma dinamiğinde dikkate alınan yüksek faiz ortamında gerçekleşiyor ve kamu bu açığı verimli yatırım harcamalarının dışında kullanıyorsa uzun dönemde büyüme olumsuz etkilenebilecektir. Başka bir değişle dış kaynak orijini de dahil tasarruf hacminde artış, yurtiçi masetme (tüketim, yatırım) ile makro açıdan iyi yönetilmemesi durumunda, finansman yalnızca parasal bir olgu olması durumunda kalabilir. Bunun tüketim kalıpları üzerinde uzun dönemli büyümeyi etkileyecek önemli nitelik taşıdığı Türkiye ekonomisinde özellikle 2000-2001 yıllarında gözlemlenmiştir.

Türkiye ekonomisi, pek çok GO gibi yurt içi tasarruflara ek destek olarak dış finansman olanaklarından yararlanmaktadır.

Bu sermaye transferi yani faktör mobilitesi ekonomik performansı nasıl daha iyileştireceği üzerinde düşünülmelidir.

Türkiye orijininde, 1960'lı yıllarda resmi kanallar aracılığı ile gerçekleşen sermaye hareketliliği, 1980'li yılların ortalarından itibaren özel kurumlar (ticari bankalar gibi) kanalıyla gözlenmeye başlanmıştır. Dış kaynaklı tasarruf kullanımlarının kriz dönemlerinde resmi kurumlara (IMF gibi) tekrar yönelmesini gerektirmesine rağmen, gelen kaynakları reel yatırımlardan ziyade finans sektöründe açıkların kapatılmasına gitmesi, dış kaynakların da etkin kullanılamadığının bir göstergesi olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yolu ile dış tasarrufların yurtiçine mobilitesi ise birçok yabancı ülkeye nazaran Türkiye'de düşük seyretmektedir. Bu tür reel finansman dayanağının muhtemel teknoloji transferi ve/veya yalnızca yurtiçi tüketim değil uluslar arası pazarlarda da yapılabileceği gibi, tasarruflar düşünülmediğinde ekonomi yönetiminin gündeminde her zaman olması gerektiği ileri sürülebilir.

Günümüzde bütün ülkeler için en önemli konulardan biri de kalkınmadır. Kalkınmanın en önemli gereklerinden biri ise tasarruf etmektir.

Kalkınma süreci içerisinde ülkeler tasarruf eksikliğini çeşitli yollarla karşılayabilir. Bu yollardan biri de dış kaynak kullanımıdır. Günümüz şartlarında GOÜ'ler için dış kaynak kullanmadan sürdürülebilir bir kalkınmaya ulaşmak çok zordur. Ayrıca kalkınma süreci içerisinde, hangi sektörler desteklenecek, gerekli kaynak mevcut mu, değilse hangi kaynaktan ve hangi yolla temin edilecek, bu ve bunun gibi birçok soru gündeme gelmektedir.

Dünya üzerinde bazı ülkelerde tasarruf fazlası, bazılarında da tasarruf açığı oluşmaktadır. İşte genelde tasarruf açığı olan ülkeler (bunlar genelde GOÜ'lerdir), tasarruf fazlası olan ülkelere (bunlar genelde gelişmiş ülkelerdir) belirli koşullar altında finansman sağlayacaktır. Ülke dışındaki kaynakları çeşitli şekillerde kullanmaya, dış finansman veya dış kaynak kullanımı denir. Dış finansman sağlamanın çeşitli yolları mevcuttur. Dünyada son yıllarda globalleşmenin de etkisiyle özellikle finansal piyasalarda etkileşim artmıştır. Bu etkileşim finansman yollarında da birçok çeşitlilik ortaya çıkarmıştır. Tasarruflar gün geçtikçe en önemli kaynaklar haline gelmiştir. Bu tezde tasarrufların ülkelere getirdiği kazanımların önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın 1.Bölümünde; kalkınma, gelişmişlik ve kalkınmanın finansmanına kavramsal anlamda yaklaşılmıştır. 2.Bölümde; uluslararası finansman olgusu, teorik dayanakları, türleri ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. 3.Bölümde ise; Türkiye üzerine odaklanılmış ülkemizdeki dış finansmanın tarihsel gelişimi ortaya konulup, dış finansman kalkınma ilişkisi önemli tarihsel süreçlere ayrılarak incelenmiş ve değerlendirmesi yapılmıştır. 4. ve son Bölümde varılan sonuçlar ortaya konmuş ve bazı öneriler yapılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında değerli bilgileriyle yol gösteren ve her türlü yardımlarını esirgemeyen Danışmanım Doç. Dr. Arslan YİĞİDİM'e, bu tezin yazılmasındaki katkılarından dolayı Sevgili Arkadaşım Özer YÜMSEK'e ve bu günlere gelmemde ki fedakarlıklarından ve her türlü desteklerinden ötürü aileme buradan teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KALKINMA, GELİŞMİŞLİK VE KALKINMANIN FİNANSMANINA KAVRAMSAL YAKLAŞIM.....	4
1.1.KALKINMA VE BÜYÜME TANIMLARI.....	4
1.1.1.Kalkınmanın Hedef Haline Gelmesinin Nedenleri.....	6
1.1.2.Gelişmiş, Gelişmekte Olan, Az Gelişmiş Ülke Kavramları	8
1.1.3.İktisadi Kalkınmanın Ekonomik ve Sosyal Engelleri	10
1.2.KALKINMANIN FİNANSMANINA KAVRAMSAL YAKLAŞIM	11
1.2.1.İç Kaynaklarla Finansman	11
1.2.1.1.Gönüllü ve Kurumsal Tasarruflar	11
1.2.1.2.Zorunlu Tasarruflar (Vergiler).....	13
1.2.2.Dış Kaynaklarla Finansman.....	15
2. BÖLÜM: ULUSLARARASI FİNANSMAN OLGUSU: TEORİK DAYANAKLARI, TÜRLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	18
2.1.ULUSLARARASI FİNANSMAN OLGUSU: DIŞ KAYNAK İHTİYACININ TESPİTİ, KOŞULLULUKLAR VE TEORİK DAYANAKLARI.....	18
2.1.1.GOÜ'lerde Kaynak Gereksinimi ve Belirlenme Yöntemleri. 18	
2.1.2.Koşulların Niteliği-Dinamiği Ve Teorik Temelleri.....	21
2.1.3.Teori ve Modeller: Kalkınma Politikalarındaki Rolü	31
2.1.3.1.İkili Açık Analizi Ve Dış Borçlanma	32
2.1.3.1.1.Yatırım-Tasarruf Açığı	34

2.1.3.1.2.İthalat-İhracat Açığı.....	36
2.1.3.1.3.İkili Açık Analizi Yaklaşımları	38
2.1.3.2.Sermaye İthalatı Ve Büyüme Modelleri	38
2.1.3.3.Üçlü Açık Model: Mali Kısıt Altında Büyüme	41
2.1.3.3.1.Tasarruf Açığı	42
2.1.3.3.2.Dış Ticaret Açığı	43
2.1.3.3.3.Mali Açık	44
2.2.ULUSLARARASI FINANSAL AKIM TÜRLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	46
2.2.1.Uluslararası Finansal Akımların Türleri.....	46
2.2.1.1.Dış Yardım ve Hibe	49
2.2.1.1.1.GOÜ'lere Yönelik Dış Yardımın Önemi.....	51
2.2.1.1.1.1.Resmi Kalkınma Yardımları.....	52
2.2.1.1.1.2.IMF ve Dünya Bankası'nın Rollerini.....	54
2.2.1.1.1.3.Uluslararası Yardımın Dağılımı ve Etkisi.....	55
2.2.1.1.2.GOÜ'lere Yardımın Arttırılması İçin Planlar	57
2.2.1.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	60
2.2.1.3.Uluslararası Borçlanma ve Borç Servisleri Problemleri	63
2.2.1.3.1.Uluslararası Borçlanmada Dış Borçla İlgili Bazı Kavramlar.....	64
2.2.1.3.2.GOÜ'lerin Yaşadığı Büyük Borç Krizleri (1980'ler).	70
2.2.1.3.3.Dış Borç Ödeme Zorluklarına Karşı Önlemler	72
2.2.1.3.3.1.Borç Yeniden Yapılandırması.....	73
2.2.1.3.3.2.Borç Servis Kapasitesi	74
2.2.1.3.3.3.Uzun Dönemli Çözümler	74
2.2.1.4.Portföy Yatırımları	75
2.2.1.5.Uluslararası Toplam Net Akış ve GOÜ'ler Açısından Önemi.....	77
2.2.2.GOÜ'lerde Uluslararası Finansmanın Tarihsel Gelişimi.....	80
2.2.2.1.İkinci Dünya Savaşına Kadar Olan Dönem	80
2.2.2.2.1950'li Yıllar.....	81
2.2.2.3.1960'lı Yıllar	81
2.2.2.4.1970'li Yıllar.....	82

2.2.2.5.1980'li Yıllar	86
2.2.2.6.1990'lı Yıllar	91
3. BÖLÜM: TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ KALKINMA-BÜYÜME VE FİNANSMAN DİNAMİKLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ	98
3.1.MAKRO DENGELER	98
3.1.1.Kaynaklar-Harcamalar Dengesi.....	99
3.1.2.Yatırım Tasarruf Dengesi	100
3.1.3.Finansman Dengesi	101
3.1.4.Ödemeler Dengesi	102
3.2.TÜRKİYE'NİN GELİŞİM SÜRECİNDEKİ DIŞ FİNANSMAN KULLANIMI	103
3.2.1.1923-1950 Dönemi.....	106
3.2.2.1950-1962 Dönemi.....	107
3.2.3.1963-1979 Dönemi.....	109
3.2.4.1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde ve Dış Finansman Alanındaki Gelişmeler.....	118
3.2.5.1980-1993 Dönemi.....	118
3.2.6.1994-2002 Dönemi.....	134
4. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	143
SONUÇ	150
KAYNAKÇA.....	151

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablolar:

Tablo 1: Ülke Gruplarına Göre Gıda Harcamalarının % Payı ve GSYİH'ye Oranla Bireysel Tasarruf oranları.	10
Tablo 2: Finansal Enstrümanlar ve Mekanizmalar.....	47
Tablo 3: Kalkınma Yardım Komitesi Ülkeleri Tarafından GOÜ'lere ve Çok Taraflı Organizasyonlara Sağlanan Net Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH'lerine Oranı.	53
Tablo 4: Latin Amerika ve Doğu Asya Ülke Örneklerinde Kalkınmanın Finansmanının Rolü.....	56
Tablo 5: Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları ve DYSY Girişi(Milyar Dolar).	60
Tablo 6: 1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışlarında DYSY'lerin Payı (% Olarak).....	61
Tablo 7: Dış Borçlanmaya Kaynak Teşkil Eden Finansman Türleri ve Bunların Özellikleri.....	64
Tablo 8:1994-2001 Yılları Arasındaki Finansal Kaynakların Net Transferi (Bölge ve Ekonomilere Göre) (Milyar Dolar)	78
Tablo 9: 1995-2002 Yılları Arasındaki Gelişen Ekonomilere Net Sermaye Akışı ve Akım Dengesi (Milyar Dolar)	78
Tablo 10: 1995 Yılında Kalkınma Yardım Komitesi Ülkeleri Tarafından GOÜ'lere ve Çok Taraflı Organizasyonlara Akan Toplam Net Finansal Kaynak ve GSMH'lerine Oranı.....	79
Tablo 11: GOÜ'lerin Aldıkları Dış Borçların Kaynakları İtibariyle Dağılımı(Milyar Dolar) (1961-1971).	82
Tablo 12: GOÜ'lerin 1970'li Yıllarda Resmi ve Özel Kaynaklı Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçları (Milyar Dolar ve % Olarak).....	83

Tablo 13: Dış Finansman Çeşitleri Açısından Tüm Çeşitleri İle GOÜ'lerin 1970-1982 Arası Dönemde Toplam Net Kaynak Alışları (Milyar Dolar).	84
Tablo 14: GOÜ'lerin 1970'li Yıllarda Yaptıkları Dış Borçlanmaların Mali Koşulları	85
Tablo 15: GOÜ'lerin Dış Borçlarının 1970'li Yıllardaki Faiz Yapıları(% Pay Olarak)	85
Tablo 16: Bazı GOÜ'lerde Dış Borçlanmanın Yapısı (1973-1989).....	87
Tablo 17: 1980'li Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Finansman Akışları (Milyar Dolar).	88
Tablo 18: 1980'li Yıllarda GOÜ'ler Dış Borç Stoklarının Gelişimi (Milyar Dolar).	90
Tablo 19:1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları (Milyar Dolar).	91
Tablo 20: 1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları (% Olarak)	92
Tablo 21: GOÜ'lerde Dış Borçluluk Göstergeleri ve Borç Anlaşmalarına İlişkin Bazı Ortalama Değerler.....	93
Tablo 22: GOÜ'ler ve Asya Ülkelerine Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyar Dolar) (1996-2000)	94
Tablo 23: GOÜ'lerde Dış Borcun Gelişimi (Milyar Dolar) (1990-1997).95	
Tablo 24: Dünya Bankası Standartları Çerçevesinde Çeşitli GOÜ'lerin Dış Borçluluk Sınıflandırması.	96
Tablo 25: Türkiye Ekonomisinde GSMH, Yatırım ve Tasarruf Gelişimi (1963-2002).....	105
Tablo 26: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Finansman Girişi	108
Tablo 27: Finansman Dengesi (1975-1979) (TL)	113
Tablo 28: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1963-1979) (TL)	114
Tablo 29: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1963-1979) (TL).....	115
Tablo 30: Yatırım-Tasarruf Dengesi (1963-1979) (TL).....	117

Tablo 31: 1978-1984 Döneminde GOÜ'lerde Dış Borç Erteleme Süreci ve Türkiye (Milyon Dolar)	118
Tablo 32: OECD Ülkelerinden Sağlanan Proje Kredilerinin Sektörel Dağılımı ve Kompozisyonu (Toplamın %'si Olarak)	121
Tablo 33: 1980-1988 Yılları Arasında Orta ve Uzun Vadeli Kredilerin Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)	122
Tablo 34: 1950-1993 Dönemindeki Türkiye'ye Yönelik DYSY Gelişimi (Milyon Dolar)	124
Tablo 35: 1950-1993 Yılları Arasındaki Dış Borç Kompozisyonu	125
Tablo 36: 1980-1988 Dönemindeki YDMH ve İşçi Gelirlerindeki Gelişim (Milyon Dolar)	125
Tablo 37: Finansman Dengesi (1980-1993) (TL)	128
Tablo 39: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1980-1993) (TL)	130
Tablo 40: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1980-1993) (TL)	131
Tablo 41: Yatırım-Tasarruf Dengesi (1980-1993) (TL)	133
Tablo 42: 1994-2002 Dönemindeki Türkiye'ye Yönelik DYSY Gelişimi (Milyon Dolar)	135
Tablo 43: 1994-2002 Yılları Arasındaki Dış Borç Kompozisyonu	135
Tablo 44: Finansman Dengesi (1994-2002) (TL)	136
Tablo 45: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1994-2002) (TL)	137
Tablo 46: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1994-2002) (TL)	139
Tablo 47: Yatırım-Tasarruf Dengesi (1994-2002) (TL)	140
Tablo 48: 1993-2001 Yılları Arasındaki Bazı Ülkeler İçin Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler (Milyar Dolar)	141
Tablo 49: 1993-2001 Yılları Arasındaki Bazı Ülkeler İçin Dış Ticaret Dengesindeki Gelişmeler (Milyar Dolar)	142
Tablo 50: Türkiye Ekonomisinde Çeşitli Dönemler İçin Geliştirilen Bazı Rasyolara Ait Ortalama Büyüme Rakamları.	146

Şekiller:

Şekil 1: Gerekli Dış Kaynak Kullanım Miktarının Tespiti.	21
Şekil 2: Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.....	22
Şekil 3: 1950'li Yıllarda Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.....	23
Şekil 4: 1960'lı Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.	24
Şekil 5: 1970'li Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.	26
Şekil 6: 1980'li Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.	28
Şekil 7: 1990'lı Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.	30
Şekil 8: 1975-1998 yılları arasında GOÜ'lere Yönelik Finansal Akım Türlerinin Gelişimi.....	48

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADB: Asya Kalkınma Bankası
AB: Avrupa Birliği
BM: Birleşmiş Milletler
CIME: Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesi
ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket
DAC: Kalkınma Yardımları Komitesi
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTH: Döviz Tevdiat Hesapları
DYSY: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EİB: Avrupa Yatırım Bankası
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
HDTM: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IBRD: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)
IDB: İslam Kalkınma Bankası
IDA: Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC: Uluslararası Finans Kurumu
IMF: Uluslararası Para Fonu
İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KEİ: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilatı
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
LIBOR: Londra Bankalar Arası Faiz Oranı
MB: Merkez Bankası
OECD: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği

SDR: Özel Kullanım Hakkı

S/H: Sermaye-Hasıla Katsayısı

\$: Dolar

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TİKA: Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı

TL: Türk Lirası

TSKB: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

TYK: Türkiye'ye Yardım Komisyonu

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNIDO: Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı

WB: World Bank

YDMH: Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri

YİD: Yap-İşlet-Devret Modeli

GİRİŞ

Sürdürülebilir büyümenin¹ ve kalkınmanın gerekli koşulları dört ana başlık altında toplanabilir: a.Ön koşul olarak, ekonomik istikrar (iç ve dış ekonomik ortam), b.Tasarruf oranını etkileyen faktörler (vergi-etkin kullanım, finansman ve kurumsal yapısı), c.Verimlilik-büyüme oranını artıran faktörler (örneğin; 1.sosyal ve endüstriyel alt yapıyı geliştirmek, 2.beşeri sermayeyi oluşturmak, 3.AR-GE harcamaları yapmak, 4.Organizasyon ve kurumsal yapının güçlendirilmesi), d.Coğrafi ve kültürel faktörler (enerji ve diğer maden kaynaklarının durumu, ırk-cinsiyet ayrımı vs.)

Yapılan değerlendirmelere göre dünya üzerindeki ülkelerin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkeler olmasına karşın, global tasarrufların yaklaşık %80'i gelişmiş ülkeler tarafından sağlanmaktadır. Bu ise iktisadi kalkınmanın finansmanı bağlamında gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biridir.

Globalleşme kavram olarak, dünya ekonomisini farklı biçimlendirmeye götüren değişim, ticaret ve finans sektörlerinde genişleyen ve yoğunlaşan uluslararası bağlantılarda ortaya çıkmaktadır. Globalleşme, ticaret ve finans piyasalarının liberalizasyonu, üretim ve dağıtım stratejilerinin giderek uluslararası nitelik kazanması, uluslararası mal ve hizmet ticaretini mümkün kılan ve sermaye hareketleri önündeki engelleri hızla ortadan kaldıran teknolojik gelişmeye doğru gidiş ile kendini göstermektedir.²

Globalleşme ise beraberinde dünya ekonomisi üzerinde değişimi beraberinde getirmeye başlanmıştır. Bu süreç tüm ülkelerin ekonomik gelişimini etkileyici nitelikte olmuştur.

Ortaya çıkan ekonomik değişimin en belirgin özelliği ise, özellikle GOÜ'lerin buna aktif katılımının olmasıdır. Giderek sayıları artan GOÜ'lerdeki

¹ Burada bahsi geçen sürdürülebilir büyüme ekonomik gelişimin sürdürülebilirliğidir.

² YİĞİDİM Arslan: **Gelişmekte Olan Ülkelerin Globalleşme Sürecine Katılma Eğilimlerinin Nedenleri Üzerine Sistematiik Bir Yaklaşım**, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Nisan 1999 Sayısı, Ankara, 1999, s.48-69.

dışa dönük ekonomi politikası reformları globalleşme sürecini etkilemiştir. GOÜ'lerde ekonomik gelişmeyi sağlaması açısından bu reformlar, yurtiçinde etkinliği ve üretkenliği desteklediği, ihracat ve yabancı yatırımlara daha uygun ortam sağladığı için temel önem atfetmiştir. Bu doğrultuda globalleşen dünya ekonomisi içerisinde dış kaynaklar ülkeler için özellikle de gelişmekte olan ülkeler için ayrı bir önem kazanmıştır. Ülkemiz de gelişmekte olan bir ülke olduğu için gelişme süreci içerisinde dış finansmana ihtiyaç duymaktadır. Çünkü büyüme için iç tasarruflar yetersiz kalabilmektedir. Yani ülkeler kalkınma süreci içerisinde dış kaynaklara ihtiyaç duyabilmektedirler. Fakat sadece kalkınma süreci içinde değil farklı sebeplerle de dış finansman ihtiyacı oluşabilir.

Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmanın finansmanında ortaya çıkan dış finansman ihtiyacının iki temel nedeni vardır: Bunlardan ilki hedeflenen büyüme hızına ulaşmayı sağlayacak düzeyde iç tasarruf sahibi olmamak, diğeri ise dış ödemeler bilançosu açıktır. Bunun yanı sıra yakın bir geçmişte ortaya konulan bir üçüncü finansman ihtiyacı vardır, bu da mali açıktan kaynaklanan finansman açığıdır. Örneğin ülkemize 2001 yılında karşılaşılan krizde sağlanan dış finansman ekonomik istikrarı sağlamak için kullanılmış, bankacılık kesimi disipline edilmeye çalışılmıştır. Yani ülkemizde o dönemde 3. bir açık olarak mali sektör finansman ihtiyacının meydana getirdiği açık daha çok ön plana çıkmıştır. Ayrıca GOÜ'ler hızlı ve sürdürülebilir bir büyümeyle beraber ekonomik istikrarı da hedefler ve bu doğrultuda politika izler. Ülkemiz geçmiş yıllarda büyüme hedefleri ve dış ticaret açığı için dış finansman kullanma yoluna giderken günümüzde daha çok ekonomik istikrarı sağlamak ve korumak için dış finansmana başvurmaktadır.

Dış finansman teknikleri, tedariki, kullanım alanları ve ikame dereceleri ile ekonomik etkileri farklılık arz eder. Dış finansman çeşitli ülkeler için çeşitli risk ve maliyetlere sahiptir. Bu ülkelerin uluslararası pazarda ülkenin güvenilirliği, gücü, konumu, o ülkenin dünya ekonomisi açısından önemi, mali yapısı, yönetim tarzı vb. gibi faktörlere bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları temelde geleneksel ve alternatif finansmanlar olarak ikiye ayrılabilir. Geleneksel olanlar;

uluslararası çok taraflı mali kuruluş finansmanları, devletlerarası finansmanlar ve uluslararası ticari banka kredilerini kapsar. Alternatif finansman kaynakları ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslararası portföy yatırımları ve tüm özel kaynaklı yatırım ve kaynak transferini kapsar. Dış finansman GOÜ'ler tarafından farklı sebeplerle talep edilebilmektedir. Farklı durumlarda farklı dış finansman çeşidi avantajlı konuma gelmektedir. Örneğin, teknoloji transferi için DYSY'ler en iyi dış finansman tekniği iken, altyapı yatırımlarında ise resmi geleneksel finansman en uygundur. Ayrıca, az gelişmiş GOÜ'ler için Uluslararası Kalkınma Birliğinin sağladığı finansmanlar avantajlı iken, biraz daha finansal derinliği olan orta seviyeli GOÜ'ler için portföy yatırımları daha çok talep edilmektedir. Bu farklılıklar finansman tekniklerinin tamamlayıcılık özelliğini ön plana çıkarır.

Tarihsel süreç açısından da dış finansman süreci incelenirse, yine farklı dönemlerde farklılıklar arz ettiği görülür. Çünkü farklı dönemlerde farklı konjonktürel olaylar yaşanmaktadır ve bu olayların etkileri de farklıdır. Bu dönemlerde genelde GOÜ'lerin resmi kalkınma finansman taleplerini karşılamak üzere gelişmiş ülkeler önderliğinde uluslararası mali kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşların hepsinin ayrı bir amaca yönelik kurulmuştur.

Dış finansman ekonomik olduğu kadar ülkeler arasında politik ve stratejik araç olarak kullanılabilmesi nedeni ile ayrı bir önem atfetmektedir. Bu nedenle dış finansman özellikle gelişmiş ülkeler için de stratejik ve politik konularda bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu globalleşmenin getirdiği değişimin etkilerindendir.

İç ve dış finansman olgusu tasarruf dinamikleri ile bütünleşen, yalnızca ekonomik birimlerin davranışsal parametrelerinden değil mali sistem gibi yapısal ve kurumsal faktörlerden de etkilenen geniş kapsamlı kavramdır. Bu çalışmada Türkiye Ekonomisi deneyimlerinde dış finansman olgusuna odaklanılmıştır. Bu yüzden esas olarak teorik modellerden yola çıkılarak dış finansman ihtiyacının hesaplanması ve bu açıdan uluslararası finansman olguları ağırlıklı konular olmaktadır.

1. BÖLÜM

KALKINMA, GELİŞMİŞLİK VE KALKINMANIN FİNANSMANINA KAVRAMSAL YAKLAŞIM

1.1.Kalkınma ve Büyüme Tanımları

Kalkınmanın dinamik bir kavram olması ve her ülkenin içinde bulunduğu doğal, coğrafi, tarihi, kültürel, beşeri vb. şartların farklı olması sebebiyle kalkınma kavramının evrensel bir tanımını yapmak mümkün değildir. Kalkınma tanımları hem objektif hem de sübjektif faktörleri içinde bulundurur. Fakat, buna rağmen kalkınma ile ilgili kavramlar teorik olarak bazı temellere oturtulabilir.

“Genellikle kalkınma tanımları yapılırken büyüme ile karşılaştırılarak tanımlama yoluna gidilir. Bu yolla hem büyüme ile farkı anlatılmaya çalışılır, hem de böylece ayrıntılı olarak kalkınma kavramı ortaya konulur. Kalkınma temelde büyümeden nitelik bakımından farklıdır. Bu yönünü belirtmek için kalkınma, iktisadi ve sosyal kalkınma olarak tanımlanma yoluna gidilmiştir. İktisadi kalkınma; belli bir dönem zarfında üretim faktörleri birimleri başına verimliliğin devamlı artması, dolayısıyla bir ülkenin kişi başına gerçek gayri safi milli hasıla veya gelirinde artış olduğu bir vetiredir. Bu kısa tanımın zaman, üretim faktörleri, ülke ekonomisinin bütünü, verimlilik, GSMH ve nüfus ile ilgili bir yorum olduğunu görmekteyiz.”³ Yani ekonomik kalkınma sabit fiyatlarda meydana gelen milli gelir artışı ve yapısal değişikliklerin birlikte olduğu durumdur. Yapısal değişiklikten kasıt, üretim faktörlerinin etkinlik, nicelik ve niteliklerinin gelişmesi, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet donanımının sağlanması, bölgeler arası ve sektörler arası entegrasyonun gerçekleştirilmesi ekonomideki teknolojik düzey ve üretim kapasitesindeki değişikliklerdir.

³ DÜLGEROĞLU Ercan: **Kalkınma Ekonomisi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991, s.2.

Kalkınmanın büyümeden en temel farkı aynı zamanda sosyal bir kavram oluşudur. F. Perroux'a göre "kalkınma bir toplumun gerçek üretiminin devamlı ve kümülatif bir biçimde artmasını sağlayan sosyal ve zihinsel değişmelerin bileşkesidir."⁴

Yapısal değişiklikle birlikte sosyal olaylar ve sosyal değişimler meydana gelmiştir. Bu olay ve değişimler farklı yerlerde, farklı zamanlarda ortaya çıkmış ve farklı etkiler meydana getirmiştir. Zamanla çeşitli değişiklikler ile bütün ülkelere yayılmıştır. Örneğin; sanayileşme toplumda yeni yapılanmalara, yani farklı sınıfların oluşumuna ve gelir dağılımı dengesizliklerine sebep olmuştur. Milli gelir değişimlerinin hem ekonomik ve hem de sosyal yönü vardır. Sosyal yönü gelir dağılımındaki adaletle ilgilidir. Yani kalkınma, milli gelirdeki artış yanında bu gelirin dağılımı ile de ilgilidir.

Kalkınmanın genel ölçütü, refah düzeyi ile ilgilidir. Refah artışı ise, hem maddi, hem de sosyal yönden daha yüksek bir düzeye gelinmesidir. Yani refah hem iktisadi, hem de sosyal yönlüdür. Bir kalkınma hamlesi iktisadi ve sosyal dengesizliklere sebep olabilmektedir. Genelde iktisadi kalkınma, sosyal kalkınmadan üstün tutulmuştur.

Her geçen gün sosyal kalkınma biraz daha önemli hale gelmektedir. Çünkü, uygulanan kalkınma hamleleri ve kalkınma politikaları sonucunda çok büyük sosyal dengesizlikler oluşmuştur. Yapısal değişikliğin getirdiği bu dengesizlikler, istenen refah artışını sağlayamamıştır. Hatta, bazı ülkelerde bu durum sosyal patlamalara neden olmuştur.

Zaman içerisinde ekonomik büyüklüklerde artış olabilir. Eğer bu artışlar birbiri ile uyumlu değilse bu kalkınma değildir, sadece ekonomik büyümedir.

Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren içsel büyüme teorilerinin politika önermelerinin sonucu olarak, büyüme ve kalkınma kavramları iç içe kullanılabilmektedir. Büyüme niceliksel özelliğinin yanı sıra, AR-GE ve beşeri sermaye gibi kalkınma içerikli niteliksel faktörleri de içsel büyüme teorisinde ele almıştır. Bu nedenle her iki kavram birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

⁴ F. Perroux'tan Aktaran ÖZDEMİR Hıdır: **İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985, s.134.

İçsel büyüme teorileri başlı başına konu olabilecek kadar geniştir. Ancak içsel büyüme teorisi için kısaca şunları söyleyebiliriz;⁵

-İçsel büyüme teorileri teknolojik gelişmelerin dışsallığını reddetmekte bunu modele dahil etmektedir,

-İçsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedirler.

-İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı söylenmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır.

-İçsel büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkartılmaktadır.

1.1.1.Kalkınmanın Hedef Haline Gelmesinin Nedenleri

Kalkınmanın iktisadi ve sosyal yönleri sahip oluşu ülkelerin bu yönde hassasiyetlerini beraberinde getirmektedir. "Sanayi devrimi döneminde geçerli olan siyasi ve ekonomik düşünce sistemi özü itibari ile liberalizmdir. Liberal düşünceye göre doğal olarak uyum ve bütünleşmeye sahip olan meta üretim ve değişim sistemine dışarıdan müdahale yapılmamalıdır. Çünkü bu müdahaleler doğal uyumu ve bütünleşmeyi ortadan kaldıracaktır. Bu düşünceye göre bir dış ekonomi olarak eğitim, sağlık ve özellikle özel sermayenin altından kalkmadığı büyük altyapı yatırımlarının Devlet tarafından yapılması, diğer alanların özel teşebbüse bırakılması gereklidir."⁶

"Kapitalizmin en büyük sarsıntılarından biri olan 1929 yılındaki bunalıma kadar devam eden bu temel yaklaşım, İkinci Dünya Savaşından sonra yerini refah devleti kavramına bıraktı. Refah devleti İkinci Dünya Savaşından sonra sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, sermaye ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır."⁷ Böylelikle devletin

⁵ <http://www.bilgiyonetimi.org.com>

⁶ TATAR Sultan: **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s.4-5.

⁷ ŞAYLAN Gencal: **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.60.

toplumsal rolü ve işlevi değişirken, siyasal rejim olarak da demokratikleşmeye gidilmiştir.

20. yüzyıldaki siyasal gelişmeler iktisadi ve sosyal kalkınma sorununun önem kazanmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı bu konuda bir dönüm noktasıdır. Savaş sonrasında dünya üzerindeki gruplar birbirleriyle yarışma içine girmişlerdir. Bu da çeşitli kalkınma politikalarını ortaya çıkarmış ve bu da kalkınma kavramının önem kazanmasına sebep olmuştur.

Kalkınma, sadece maddi yaşam için değil, sosyal ve kültürel olarak toplumların gelişmesi için gerekli bir süreçtir. Kısaca diyebiliriz ki; kalkınmanın hedef haline gelmesinin temelinde insan hayatına sundukları vardır. Yani kalkınmak, iktisadi ve sosyal olarak insan hayatına katkılarda bulunduğu için amaç edinilir. İktisadi ve sosyal olarak insan hayatına neler katar, neden önemlidir, bunlar şu başlıklar altında toplanabilir:⁸

İktisadi kalkınmanın önemi;

-Kalkınmanın modern teknik bilgiler, vasıflı iş gücü, sosyal adalet, yaygın eğitim, güçlü bir hükümet, sermaye birikimi gibi faktörlerle gerçekleştirilebileceği düşüncesi,

-Kalkınmış ülkelerde kişi başına daha yüksek gelirlerin düştüğü, yani ileri ülkelerin daha zengin olduğunun anlaşılması,

-Sanayi ürünlerinin tarım ürünlerinden daha fazla ve daha istikrarlı gelirler sağlaması,

-Kalkınmanın dışa bağımlılığı azaltacağı inancı,

-Kalkınmış ülkelerde kişi başı vergilerin daha az olduğu inancı,

-Sanayileşmiş ülkelerde işsizliğin azalacağı ümidi,

-Ürünlerin çeşitlendirilmesiyle daha kolay azar bulunacağı düşüncesidir.

Sosyal kalkınmanın önemi;

-Sosyal kalkınma açlık, kötü beslenme gibi sorunları ele alır ve dengesizlikleri gidermeye çalışır,

-Toplumlara maddi değerler yanında manevi değerler de aşılar,

⁸ ÖZGÜVEN Ali: İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.106-155.

-Sosyal kalkınma, iktisadi kalkınma sürecinde kişisel çıkarlar ile toplum çıkarları uyumsuzluğunu gidermeye çalışır,

-Gelir dağılımında adaletin sağlanmasını amaçlar.

1.1.2.Gelişmiş, Gelişmekte Olan, Az Gelişmiş Ülke Kavramları

Bu kavramların ekonomik literatürde sıkça kullanılmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı sonlarına rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoksul ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlayınca, daha sonraları üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırılan bu bölgeler az gelişmişlik ve kalkınma kavramları açısından önem kazanmıştır. Az gelişmişlik veya gelişmişliği tanımlamak veya belirli sınırlara sokmak çok güçtür. Bu güçlük, çeşitli konulardan kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerin yer yüzünde geniş bir alanı kaplaması ve ayrıca bu ülkelerden bazılarının yüksek kalkınma hızına sahip olmalarıdır.

Dünya Bankası 1999 yılındaki raporunda (World Development Report), ülkeleri ekonomik gelişme durumlarına göre sıralarken kişi başına geliri 785 \$ veya altında olanları düşük gelirli, 785 \$ ile 3125 \$ arasında olanları düşük-orta gelirli, 3126 \$ ile 9655 \$ arasında olanları yüksek-orta gelirli ve 9655 \$ ve yukarısı geliri olanları, yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil etmektedir. Dünya Bankası ülkeleri sınıflandırırken; ilk üç gruba giren ülkeleri gelişmekte olan ülkeler, dördüncü grup ülkeler ise gelişmiş ülkeler olarak sınıflamıştır. Bunlardan ilki az gelişmiş, ikinci ve üçüncü gelişmekte olan ve sonuncusu ise gelişmiş ülke olarak da tanımlanabilir.

Yine yapılan değerlendirmelere göre dünya üzerindeki ülkelerin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkeler olmasına karşın global tasarrufların yaklaşık %80'i gelişmiş ülkeler tarafından sağlanmaktadır. Bu ise iktisadi kalkınmanın finansmanı bağlamında gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biridir.

Bu kavramlarla ilgili ekonomik göstergelere bakarak değerlendirmeler yapılmaya çalışılmaktadır. Örneğin Dünya Bankasının yaptığı değerlendirme

gibi. Ayrıca, az gelişmiş ülke tanımlaması yapılırken bu özellikleri belirli kılmak için gelişmiş ülke kavramıyla karşılaştırma yoluna gidilmektedir. Böylece yer yüzündeki bütün toplumlar gelişmiş, az gelişmiş diye gruplandırılır iken, bunun arasına gelişmekte olan kavramı da girmiştir. Bunun yanı sıra ülkelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülke diye ikiye ayrıldığı durumlarda mevcuttur. Gelişmiş ülkeler, kendi kaderlerini ellerinde tutmalarına karşılık, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler dış değişkenlere yoğun bağımlılık göstermektedirler. Gelişmekte olan ülkelere bu durum nispeten, az gelişmiş ülkelere daha az hissedilmektedir.

Yani bu kavramlarla ilgili sınırlar kolay çizilememektedir. Yapısal özelliklerin sıralanmasında belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Yapısal olarak çok büyük farklar gösteren ülkeler, aynı gruba alınabilmektedir. Örneğin; Türkiye, Çad Cumhuriyeti ve Brezilya gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca, bu kavramların tanımlarının tam olarak yapılamamasının bir nedeni de, bu kavramların bir durum değil, süreç oluşudur. Üstelik bu dinamik bir süreçtir. Değişmez tanım yapabilmek için sabit bir durumun olması gerekir.

Yine de bazı temel ortak özelliklerden bahsedilebilir. Birinci ortak özellik, yoksulluktan kurtulma ve korunma isteğidir. İkincisi bilim ve eğitim sorununun önemidir. Eğitimin bilimsel kalkınmayı destekleyecek niteliklere sahip olması gerekir. Ayrıca, bilimsel çalışmaların yoğunluğu gelişmişlik düzeyine katkıda bulunmaktadır. Üçüncüsü ekonomik ve sosyal yapı olmak üzere düalist bir yapının mevcut oluşudur. Ekonomi tek başına önemli değildir. Bunun sosyal boyutu da vardır. Ayrıca, yönetimde demokrasi anlayışı kalkınmışlık için önemlidir.

Tablo 1: Ülke Gruplarına Göre Gıda Harcamalarının % Payı ve GSYİH'ye Oranla Bireysel Tasarruf oranları.

Ülke Grupları	Gıda Harcamalarının Toplam Harcamalar içindeki % Payı	GSYİH'nin Oranı Olarak Bireysel Tasarruf Oranları
Düşük Gelirli Ülkeler	55.6	11.2
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	32.1	16.7
Yüksek-Orta Gelirli Ülkeler	30.5	19.5
Yüksek Gelirli Ülkeler	13.0	20.0

Kaynak: BAL Harun: Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2001, s.8.

1.1.3.İktisadi Kalkınmanın Ekonomik ve Sosyal Engelleri

Bir kısmı gelişmekte olan ekonomilerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan ekonomik ve sosyal bazı engeller şöyle sıralanabilir:

Ekonomik Engeller;

- Dünya ekonomisindeki istikrarsızlık,
- Kalifiye olmayan iş gücüne sahip olma,
- Doğal kaynakların modern şekilde işletilememesi,
- Üretim ve sermaye birikiminin yetersizliği,
- Tasarruf yetersizliği,
- Finansman organlarının iyi organize edilememesi,
- Ekonomik açıdan dışa bağımlılık,
- Mali sektörün yetersiz ve etkinsizliği,
- Ulaştırma ve haberleşme hizmetlerinin geriliği,
- İç ve dış pazar yetersizliği.

Sosyal Engeller;

- Yüksek nüfus artış hızı,
- Gelir dağılımındaki büyük dengesizlik,
- Yetersiz eğitim sistemi,
- Rüşvet, adam kayırma gibi usulsüzlüklerin yaygınlığı,
- Toplumsal yapının kalkınmayı engelleyici kadercilik ve kan davası gibi bazı özellikleri,

-Ortalama yaşama süresinin kısa olması ve sağlık sistemlerindeki yetersizlikler.

1.2.Kalkınmanın Finansmanına Kavramsal Yaklaşım

1.2.1.İç Kaynaklarla Finansman

Kalkınma için kullanılacak öncelikli kaynak, iç kaynaktır. Kalkınma ile ilgili hedeflere ulaşmak için kullanılabilecek temel iç kaynaklar; gönüllü ve kurumsal tasarruflar ile zorunlu tasarruflar, yani vergilerdir. Her ülkenin iktisadi kalkınmasının finansmanında dış finansman kaynakları arızı, iç finansman kaynakları devamlı bir unsurdur.⁹

1.2.1.1.Gönüllü ve Kurumsal Tasarruflar

GOÜ'lerde kalkınma için gerekli unsurlardan biri olan sermaye birikimini sağlamak zordur. Çünkü, GOÜ'lerdeki yaşam asgari geçim seviyesine yakın olduğundan milli gelirin büyük bir kısmını tasarruf etme gibi bir şansları yoktur. Tasarruf kıtlığı GOÜ'lerdeki kalkınma açısından gelirin nüfusla ilişkisi açısından önemlidir. Bir ülkede büyüme ve kalkınma için en önemli ve en etkili araç, iç tasarruf sağlayabilmek ve bunu gelir getirici yatırımlara kanalize edebilmektir. Yani yatırıma dönüşmeyen bir tasarrufun kalkınma ve büyümeye katkısı yoktur. Bu sebeple, ülke politikaları açısından tasarrufları yatırıma sevk edebilecek mali sistemin oluşturulması ve sağlıklı olarak işletilmesi gerekmektedir. Gönüllü ve kurumsal tasarruflar, iç borçlanmalar, mali kuruluşlar ve sermaye piyasaları aracılığı ile yatırıma kanalize edilerek kalkınmanın finansmanına yönelik olarak kullanılabilir.

İsmail TÜRK "Maliye Politikası(1994)" kitabında sermayenin bir ülkeden kaçmasının, kalkınma sürecine büyük zarar verebileceğini belirtmiş ve bu sebeple mevduattaki artışlar ile sanayileşmenin el ele gitmesi gerekliliğini vurgulayıp, ancak el ele gittikleri takdirde mevduattaki artışların sanayileşmenin bir sonucu değil, sürükleyici bir gücü olabileceğini savunmuştur. GOÜ'ler için

⁹ TÜRK İsmail: **Maliye Politikası 10. Baskı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s.274.

tasarrufların yatırıma dönüşmesi ekonomik ve politik istikrar ile doğrudan ilişkilidir.

Tasarrufla tüketim birbirine tamamen karşıt kavramlar olarak bilinir. Ancak, tüketimin azalması tasarrufların artacağı anlamına gelmez. Bazen tüketimin azalması talep yetersizliği gibi, sorunlara yol açacağından, bu durumun işsizlik ve milli gelirde azalma gibi sorunlar ile tasarrufların azalışını beraberinde getirebilir. GOÜ'lerde tüketimi azaltmadan sermaye birikimi sağlayacak bazı yöntemler arasında, en başta verimlilik artışı sağlamak gelir. Verimlilik artışı işgücü kullanımından, doğal kaynak kullanımına kadar her alanda sağlanmalıdır. Ayrıca, sağlanacak sermayenin de verimli alanlara yönlendirilmesi gerekir. GOÜ'ler açısından en önemli konuların başında gelen verimlilik artışı, kalkınmada içsel dinamiklerin etkin bir şekilde harekete geçirilmesi ve çalışanlara verilecek eğitimle sağlanabilir.

Kalkınma için çeşitli sıkıntılara katlanmak ve çeşitli çevrelerin fedakarlık yapması ile ancak istenilen hedeflere ulaşılabilir. İç tasarrufların aşağıdaki bazı yöntemler kullanılarak artırılabilir. Söylenmektedir:

1)Toplumu İkna Etmek: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarrufu artırmanın en önemli, fakat en zor yanı, toplumu tasarruf yapmaya ikna etmektir. Gelir düzeyinin düşük olması ve temel ihtiyaçlarını karşılama ihtiyacı nedeniyle bu gerçekten de zorlu bir konudur. Bu zorluğu yenmenin en önemli yollarından birisi belki de bölgesel yatırım projeleri ile toplumdan tasarruf etmesini istemek olabilir.

2)Tasarruf Teşvikleri: Faiz oranlarının yükseltilmesi, tasarruf teşviklerinin en başında gelenlerindendir. Ancak, faiz oranlarının artırılması, tasarrufları teşvik ederken, yatırımların maliyetini artırması nedeniyle yatırım girişimlerini yavaşlatabileceğinden çok hassas bir konudur. Bu sebeple optimum uygunlukta bir faiz oranı tespit edilmelidir.

c)Yatırım Olanaklarının Artırılması: Ekonomideki yatırım olanaklarının artırılması ve yatırım yapacak girişimcilere teşvikler sağlanması tasarrufların artmasını sağlar. Yatırım olanaklarının artırılması ile ilgili önlemlerin büyük bir kısmı teşvik tedbirleri olarak adlandırılır. Vergi indirimi,

ucuz hammadde ve enerji sağlanması vb. teşvikler, yatırımların artırılmasını sağlar bu da dolaylı yoldan tasarrufların artmasına neden olur.

d)Tasarruf Meyli Yüksek Kesimler Lehine Gelir Dağılımının Değiştirilmesi: Yapılan araştırmalara göre yüksek gelir gruplarına dahil olan kişilerin tasarruf eğilimlerinin daha yüksek olduğunu saptanmış. Öyle bir durumda gelir dağılımının yüksek gelir grupları lehine değiştirilmesi tasarrufları artırıcı bir etki yapabilir. Fakat, hangi gelir grubunun marjinal tasarruf eğiliminin daha yüksek olduğu gerçekte tam olarak bilinemez, bunun için çok ayrıntılı bir araştırma yapılması gerekebilir. Ayrıca bir gelir grubuna dahil insanlar da kendi aralarında farklı davranışlar gösterebilirler.

Böylesi bir uygulama sürdürülebilir kalkınma açısından olumlu olabilir, ancak fiyat istikrarını ve gelir dağılımını bozucu etki yapabilir.

1.2.1.2.Zorunlu Tasarruflar (Vergiler)

Zorunlu tasarruflar devlet aracılığı ile özel ve tüzel kişilerin gelirlerinin bir kısmının vergilendirilmesi yoluyla devletin kullanımına geçmesidir. Vergiler, devlet açısından bir gelir aracı olarak zamanla gelişen bir mali kaynak olmuştur. Vergiler, liberalizmle birlikte devletin en önemli gelir kaynağı olmuştur. GOÜ'ler açısından tasarruf konusunda olduğu gibi, vergilendirilebilecek kapasitede çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. GOÜ'lerin yüksek gelir düzeyine sahip olmayışı, etkili bir vergi kontrol sistemi geliştirilemeyeceği, vergi oranlarının yüksekliği, vergi bilincinin yerleşmeyeceği, ülkeyi yönetenlerin halk üzerinde bıraktığı kötü intiba gibi nedenler, vergi toplamayı güçleştirmektedir. Vergiler, çeşitli amaçlara göre ekonomiyi yönlendirmede kullanılabilen önemli bir maliye politikası aracıdır.

Maliye politikasının bir aracı olan vergilerin çeşitli amaçları vardır:¹⁰

- Tüketimi kısmak veya tüketimin artmasına engel olarak iktisadi kaynakların yatırıma gitmesini sağlamak,
- Tasarrufta bulunmayı teşvik etmek,

¹⁰ TÜRK İsmail: a.g.e., 1994, s.296.

-Kalkınma için gerekli kamu yatırımlarını artan kamu tasarrufu ile teşvik etmek,

-Bölgeler, sektörler ve kişiler arasında ekonomik dengesizlikleri gidermek,

-Milli gelirin artmasını sağlamak ve dağılımını ayarlamak.

Kalkınma devlet anlayışı ile yakından ilişkili olduğu için, uygulanacak vergi politikası kalkınmanın kim tarafından gerçekleştirileceği ile yakından ilişkilidir. Kalkınmanın özel kesim aracılığı ile gerçekleştirilmesi isteniyorsa vergi uygulamaları yanında teşvik uygulamaları da yapılmalıdır. Ancak kamu aracılığıyla gerçekleştirilmesi isteniyorsa, çeşitli vergi ve harç uygulamaları ile devlet gelirlerini arttırıcı çalışma yapmak gerekir.

Ülkelerin kalkınması açısından vergi, karşılıksız ve cebri bir kamu geliri oluşu nedeniyle etkin bir finansman kaynağıdır. Ayrıca, vergi kalkınma açısından sosyal dengeyi sağlamada da kullanılan bir araçtır. Vergi ile ilgili izlenilecek politikaların çok iyi belirlenmesi ve buna uygun adımların atılması gerekmektedir. Vergiye ağırlık vermek aşağıdaki gibi bazı güçlüklerle sebep olabilir.¹¹

a) Gelişmekte olan ekonomilerde sermaye birikimi düşük olduğundan ve milli gelir seviyesinin düşüklüğünden harcama gücü de zayıftır. Eğer vergiler arttırılırsa tüketim gücü azalır, tüketim gücünün azalması da üretimi ve yatırımı azaltıcı etki yapabilir.

b) Kalkınmanın finansmanı için vergiye ağırlık vermek, iş adamlarının gayretlerini azaltıcı etki yapabilir, tasarruflarını düşürebilir, yatırım yapmalarına engel olabilir ve iktisadi kaynakların, iktisadi kalkınma dışında kullanılmasına yol açabilir.

c) Politik engeller, yüksek vergi politikasının karşısındadır. Vergiler, asıl varlıklı tabakadan alınacağı ve bu tür ekonomilerde de varlıklı kesim aynı zamanda siyasi iktidarı da elinde tutan kesim olduğu için varlıklı kesimin kendi kendisini vergilendirmesi anlamına gelecektir ki, bu da pek mümkün gözükmemektedir.

¹¹ TÜRK İsmail: **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1983, s.248-250.

d) Gelişmiş ülkelerde vergilerin ağırlığı, dolaysız vergiler üzerinde iken, yani gelir vergisi ve kurumsal vergilerdedir. GOÜ'lerde genelde vergilerin ağırlığı dolaylı vergilerdedir. Gelişmekte olan ekonomilerde dolaysız vergilere ağırlık verilirse, bu tür vergilerin muhatabı işçi ve memurlar buna direnç gösterecektir. Bu da vergi oranlarının artırılmasında zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

Ülke ekonomisinin kalkınma hızı sıfır ise ve bunu pozitif hale getirmek için büyük yatırımlar yapacaksa bu yatırımlarla ilgili fedakarlığın tüm topluma yüklenmesi gerekirken, belirli bir kalkınma hızına yükseltmek için bazı kesimlerden fedakarlık istenebilir.

1.2.2.Dış Kaynaklarla Finansman

GOÜ'ler, günümüzde sayısız iktisadi ve sosyal problemlerle karşı karşıyadır. Geçmişten günümüze çok az GOÜ fakirlik kısıracını kırabilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma süreci içinde temelde iki farklı nedenle dış kaynak gereksinimi hissederler. Bunlar; iç kaynakların yetersizliği ve dış ödeme olanakların sınırlılığıdır. Bunun yanı sıra bir üçüncü neden de, mali kesim finansman ihtiyacının ortaya çıkardığı kaynak ihtiyacıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın başlangıç safhasında iç tasarruf hacminin yetersiz olması, sermaye birikiminin istenilen büyüklükte gerçekleşmesini engellemektedir. Bu aksaklığın ortadan kaldırılması yatırımların kaynağı olan tasarrufların, dış kaynaklarla desteklenmesine bağlıdır.

Büyüme ve gelişme için, yani kalkınmak için gerekli olan yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu yapısal değişikliği gerçekleştirmek için yapılacak yatırımlarla, hammadde ve yatırım malları ihtiyacı artacaktır. Bu da ithalatı genişletici bir etki meydana getirecektir. Bu genişleme, eğer döviz girdisi ile karşılanamazsa ödemeler dengesinde açık oluşacaktır. Genellikle GOÜ ekonomilerinin yapısal özelliği sonucu, ihracatın hemen artırılamamasından dolayı, gerekli ithalat karşılanamaz. Bu da devamlı artan ödemeler dengesi açıklarına sebep olur. İşte bu noktada ya kalkınma sürecinden vazgeçilmeli ya da dış kaynak kullanımına gidilmelidir. Dış kaynaklar dikkatli ve ölçülü kullanılmazsa ekonomik yapıyı bozucu etki meydana getirebilir.

Ayrıca, ekonomi içerisindeki mevcut sermayenin korunmasının da ayrı bir önemi vardır. Eğer mevcut sermaye korunamazsa dış kaynak gelmeyeceğinden ve iç kaynaklarla tam olarak karşılanamayacağından negatif bir kalkınma süreci içerisine girilebilir.

Sermaye kaçışlarının temel nedeni ülkelerin izlediği ekonomik politikalar. Bu konuda yapılan çok sayıda çalışma ortaya koymuştur ki, sermaye kaçışları iktisadi ve finansal risk artışı ve dış piyasalardaki getiri oranları ile yakından ilişkilidir. Bu risklerin belli başlı olanları şunlardır:

1.Vergi yükümlülüklerinin artacağı beklentisi: Bu konu mevcut ve beklenen vergi oranlarına karşı sermaye sahiplerinin gösterecekleri tepki ile bire bir ilişkilidir. Ekonomik gerçekler, sermaye sahiplerinin vergi oranlarına karşı duyarlı bir tutum sergilediğini ve vergilerdeki artışların sermayenin kaçışına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

2.Kurların aşırı değerlendirilmesi: Kurlardaki aşırı değerlendirilmenin getirdiği büyük oranlı devalüasyon beklentileri sermaye kaçışlarına neden olabilmektedir. Mesela Latin Amerika ülkeleri ve özellikle Peru'nun 1973-1975 döneminde yaşadığı sermaye kaçışları bunun bir göstergesidir.

3.Finansal baskılar: Finansal baskılar sonrası oluşan iç ve dış piyasalar arasındaki faiz oranları farklılaşması sermaye kaçışlarına neden olabilmektedir. Yine bu durum için de en önemli örnekler Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir.

4.Yüksek ve değişken enflasyon oranları: Yüksek ve değişken enflasyon oranlarının olduğu bir ülkede en başta yabancı sermaye kalmak istemez. Eğer bu durum kronik bir hal alırsa, ulusal yatırımları da dışa kaymaya başlayabilir ve böylece sermaye kaçışı gözlenebilir.

5.Politik istikrarsızlık ve risk faktörü: Siyasi istikrarsızlığın hakim olduğu ülkelere izlenen politikalar etkisiz ve olumsuz olmaktadır. Bu da ülkeleri yatırımlar açısından riskli hale getirmektedir. Risk faktörünün arttığı ülke ekonomilerinde sermaye kaçışları, kaçınılmaz bir durum haline gelir.

6.Dış teşvikler: Diğer ülkelerdeki sermayeye sağlanan teşvikler ve kara paranın aklanmasını kolaylaştırıcı çeşitli ülkelerin varlığı, sermaye kaçışını etkileyici bir diğer faktördür.

7.Diğer sebepler: Özellikle dinsel, ırksal, fikirsel ve vb. manevi sebeplerle de sermaye kaçıışı gözlenebilir.

Dönemsel olarak görülen sermaye kaçıışları, GOÜ'lerdeki risk arttığı zaman gelişmiş ülkelere doğru yönelmektedir. Bu sebeptendir ki, GOÜ'ler açısından sermaye hareketi, gelişmiş ülkelere nazaran daha önemlidir. Yani sermaye akışları, kalkınmışlık sürecini etkileyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başlıca dış kaynaklarla finansman yöntemleri şunlardır:

1-Dış Yardım ve Hibe,

2-Dış Borçlanma,

3-Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,

4-Portföy Yatırımları.

Her bir dış finansman yönteminin de kendi içinde çeşitleri ve kendine ait özellikleri vardır. Uluslararası akımların türleri içerisinde dış finansman yöntemlerine geniş bir biçimde değinilmiştir.

2. BÖLÜM

ULUSLARARASI FİNANSMAN OLGUSU: TEORİK DAYANAKLARI, TÜRLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.Uluslararası Finansman Olgusu: Dış Kaynak İhtiyacının Tespiti, Koşulluluklar Ve Teorik Dayanakları

2.1.1.GOÜ'lerde Kaynak Gereksinimi ve Belirlenme Yöntemleri

GOÜ'lerde dış kaynak kullanımı zorunluluğu beraberinde kullanılacak optimum dış kaynak miktarının ne olduğu sorusunu getirir. Yani o ülkede makro ekonomik dengesizliklere yol açmadan ne kadar dış kaynak kullanımı gerekliliği sorunu ortaya çıkar. Bu sorunlar için her ülkenin kendine ait özelliklerine göre belirlenecek kaynak ve geri ödeme gibi şartlar ortaya konularak çözüm aranır. Sadece kalkınma sürecindeki ekonomiler için değil, tüm ekonomiler için ulusal üretim istihdam düzeyi ve dış ticaret dengesine olumlu katkısı bulunmayan dış kaynak kullanımı anlamsızdır.

“İkili açık model Gelişen ekonomiler için çok bilinen bir modeldir. Bu model hedef bir büyüme oranı için tasarruf ve dış ticaret yetersizliği ile ilgilenir. Gerçekte artan yatırımlarla mali yetersizlik 3. bir açık olabilir.”¹²

Her ekonominin kullanabileceği dış kaynak kapasitesi vardır. Dış kaynak kapasitesini belirleyen teknik, sosyal ve psikolojik etkenler vardır. Teknik etkenlerin başlıcaları arasında altyapı yatırımlarının yetersizliği, sektörler arası bağın zayıf olması, kalifiye yönetici ve işçi azlığı gibi noktalar sayılabilir. Sosyal ve psikolojik nedenler ise ticari mekanizmanın köhne, tembel ve yolsuzluklara yatkın oluşu, toplumun yeniliklere direnç göstermesi ve geleneklerin ağır

¹² BACHA L. Edmar: **A Three-Gap of Foreign Transfers and The GDP Growth Rate in Developing Countries**, Journal of Development Economics, Vol:32, Kuzey Hollanda, 1990, s.290.

basması gibi nedenlerdir. Teorik yönden dış kaynak kullanım kapasitesi ise, dış kaynaklara ödenecek faiz haddine göre sınırlanmaktadır. Buna göre dış kaynakların marjinal katkısı, dış kaynaklara ödenecek faiz haddine eşit olduğunda dış kaynak kullanım kapasitesinin tamamı kullanılmış olur.

GOÜ'ler, geri ödeme kapasitesi elverdiği ölçüde borçlanma yoluna gitmelidirler. Böylelikle dış fonların kullanımı sağlanmış olur. Dış kaynaklar ödenecek faiz haddinden daha fazla gelir sağlayacak alanlara yönlendirilmelidir. Örneğin, ihracat teşviki ile döviz miktarı artışı sağlanabilir veya ithal ikameye gidilerek döviz kaybı azaltılabilir.

Kısa dönemli olarak geri ödeme kapasitesini ölçmek için borç-servis oranı kullanılır. Bu oran, faiz, anapara taksitleri ve kâr payı gibi dış ödemelerin yıllık toplamının o yıla ait ihracat gelirine oranını gösterir. Yüksek borç servis oranı, borç geri ödeme kapasitesinin düşüklüğünü gösterir.

“GOÜ'lerin kalkınmalarını finanse etmek için gereksinim duydukları kaynak miktarı ve belirlenme yöntemleri ile ilgili olarak çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Bunların en önemlilerini şu şekilde özetlemek mümkündür.”¹³

1.Tasarruf-Yatırım Açığı Metodu: GOÜ'lerin kalkınma finansmanında gereksinim miktarı, fonların ölçülmesinde yaygın kullanıma sahip bir metottur. Literatürde kısaca Harrod-Domar modeli olarak anılan bu metot, en basit haliyle $dY=s/k$ olarak ifade edilir. Modelde kullanılan dY büyüme hızını, s ekonominin toplam tasarruf oranını, k ise ekonominin global sermaye/hasıla katsayısını ifade eder. Böylelikle ekonomide belirli bir büyüme hızı ve sermaye/hasıla katsayısı bilindiğinde, ekonominin bu büyüme hızı için ne kadar tasarrufa ihtiyacı olduğu tespit edilebilir.

Bu model, marjinal tasarruf oranını, ortalama tasarruf oranından fazla olduğunu var saymaktadır. Dolayısıyla mevcut tasarrufa dışarıdan ek bir katkı sağlanarak ekonomik büyümenin hızlandırıldığı bu model için temel teşkil etmektedir.

¹³ BAL Harun: **Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2001, s.3-4.

2.Ödemeler Dengesi Açığı Metodu: Kaynak ihtiyacının özellikle de dış kaynak ihtiyacının tespitinde kullanılan bir metottur. Bu metot, ithalat ve ihracat seviyeleri ya da daha gerçekçi olarak dış gelir ve dış gider arasındaki fark, ihtiyaç duyulacak dış kaynak miktarını ortaya koymaktadır.

Belli bir büyüme hızının gerçekleşmesi için dış kaynak miktarı belirlenmesinde tasarruf-yatırım açığı ve ödemeler dengesi açığı özdeştir. Yani bir başka deyişle her iki açıktaki milli gelir ile toplam yurtiçi harcamalar farkına eşittir. Bu da net dış sermaye alanını ya da dış kaynak miktarını gösterir. Eğer yurtiçi tasarruflar yeterli değilse, tasarruf açığı, dış gelirler dış gelirlerden fazla ise, ödemeler dengesi açığı oluşur.

3.Hakim Model Açığı Metodu: Bu metot basit haliyle tasarruf-yatırım açığı ve ödemeler dengesi açığından hangisi daha yüksek ise, o açığın hakim açık olduğu ve dış finansmanın bu hakim açığın göz önünde bulundurularak hesaplanması gerekliliği görüşüne dayanır. Yani tasarruf açığı ile döviz eksikliğinden hangisi daha yüksek ise, ekonominin dış kaynak ihtiyacı onun seviyesine eşit olmaktadır.

4.Ekonominin Massetme Kapasitesi Metodu: Bu metot, diğer metotlardan farklı olarak ekonomilerin verimli kullanabilme kısıtları altında ne kadar dış kaynak kullanılabileceğini hesaplamaktadır. Bu model için, kalkınma hızı diğerlerinden farklı olarak bir hedef değil, sonuç niteliğindedir. Dış kaynakları massetme kapasitesi, dış tasarrufların marjinal katkısı göz önünde bulundurularak kullanım süreci boyunca giderek azalacağı ve belirli bir miktardan sonra ise, negatif hale geleceğini dikkate alarak bir sınır belirlenmesi gerektiği görüşü üzerine odaklanmıştır.

Buna göre massetme kapasitesi, dış kaynaklara ödenecek gider ile sınırlandırılmış ve dış kaynakların marjinal katkısı, dış kaynaklara ödenecek gider haddine (faiz oranı da denilebilir) eşit olduğu zaman massetme kapasitesinin tamamı kullanılmış olur. Bununla birlikte dış kaynakların geriye ödenme kapasitesi düşünülmesi gereken önemli bir kavramdır. Bu kavramı ihmal eden bir yaklaşım eksik olur.

Şekil 1: Gerekli Dış Kaynak Kullanım Miktarının Tespiti.

	Özellikleri ve Örnekleri
Gerekli Büyüme Oranı İçin Dış Finansman	Harrod-Domar Büyüme Modelinden yola çıkıldığında; $g=s/v$ Burada, g: büyüme oranı, s: tasarruf oranı, v: sermaye-hasıla katsayısıdır. Sayısal olarak örneklenirse, $v=6$ (teknik parametre, dışsal) iken, g'nin %6 olmasını arzuluyoruz. s ne olmalıdır? Yukarıda ilişkiye göre: v.g olmalı, yani %36. Eğer iç tasarruf oranı %21 ise, milli gelirin %15'i kadar daha kaynağa ihtiyaç vardır. Bu da dış kaynak ihtiyacıdır.
Cari İşlemler Açığı İçin Dış Finansman	Esas olarak ithalat ile ihracat arasındaki farktır. Bir ülkenin ithalata bağımlılığı durumunda (GOÜ'lerin tipik özelliklerinden birisidir) gereksinim kronikleşmektedir. Dış finansmanın önemi daha da artmaktadır.
Mali Açık İçin Finansman	2001 yılında Türk Bankacılık sisteminde karşılaşılan durumdur (temel nedeni kamu harcamalarının beklenenin tersine verimsiz olması sonucu kamu finansmanı borç gereksinimi doğurmasıdır.)
Dış Borç Servisi İçin Finansman	Önceki dönemlerde alınan borçların cari dönemdeki anapara ve faiz ödemeleri toplamı. Eğer ülke yüksek borç stoğu ve yüksek reel borçlanma faizleri ile karşı karşıya ise finansman bulamadığında büyüme dinamikleri sona erebilir, moratoryum ilan edebilir.

Bu kısımda yukarıdaki şemada kavramsallaştırma ile birlikte yapılan finansman tespitinin özeti verilmektedir. Bu şemada ayrıca kalkınmanın finansmanında rol oynayan temel modellere yer verilmektedir. Bu modellerin ayrıntılarında da vurgulandığı üzere bir ülkenin dış finansman ihtiyacının tespit edilmesinde temel başlıklar ve örnekleri yine yukarıdaki şemada olduğu gibi özetlenebilir.

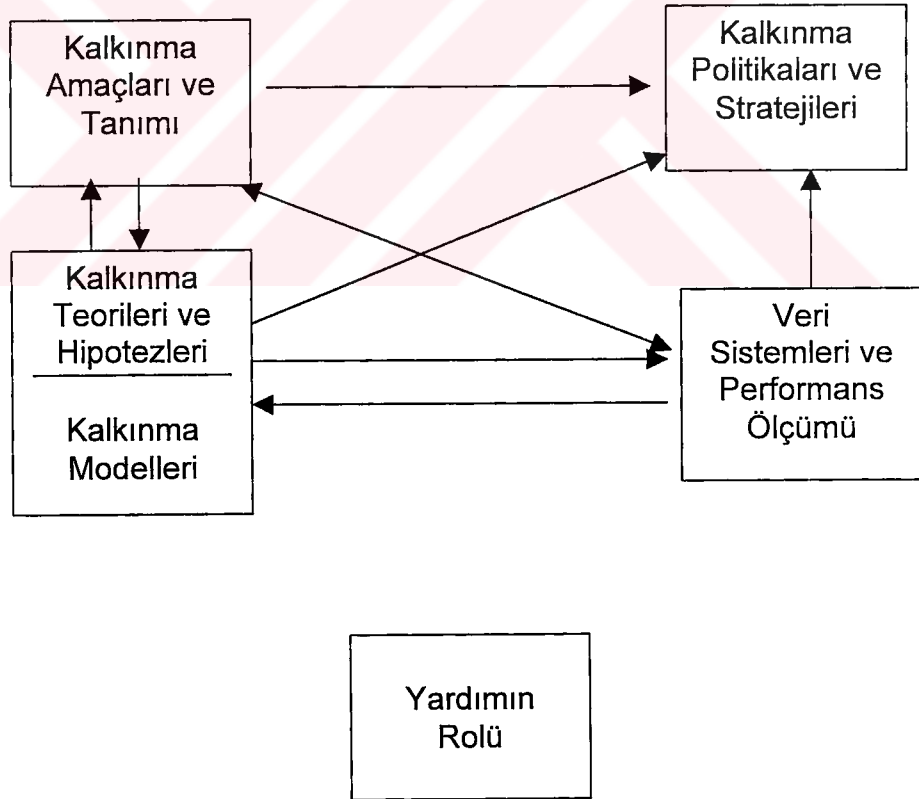
2.1.2.Koşulların Niteliği-Dinamiği Ve Teorik Temelleri

Aşağıdaki şemalarda kalkınma-büyüme politikalarındaki tarihsel gelişim, karşılıklı etkileşim içinde olduğu dinamikler ile ilişkisini de ortaya çıkaracak biçimde onar yıllık alt dönemler itibarıyla verilmektedir.¹⁴

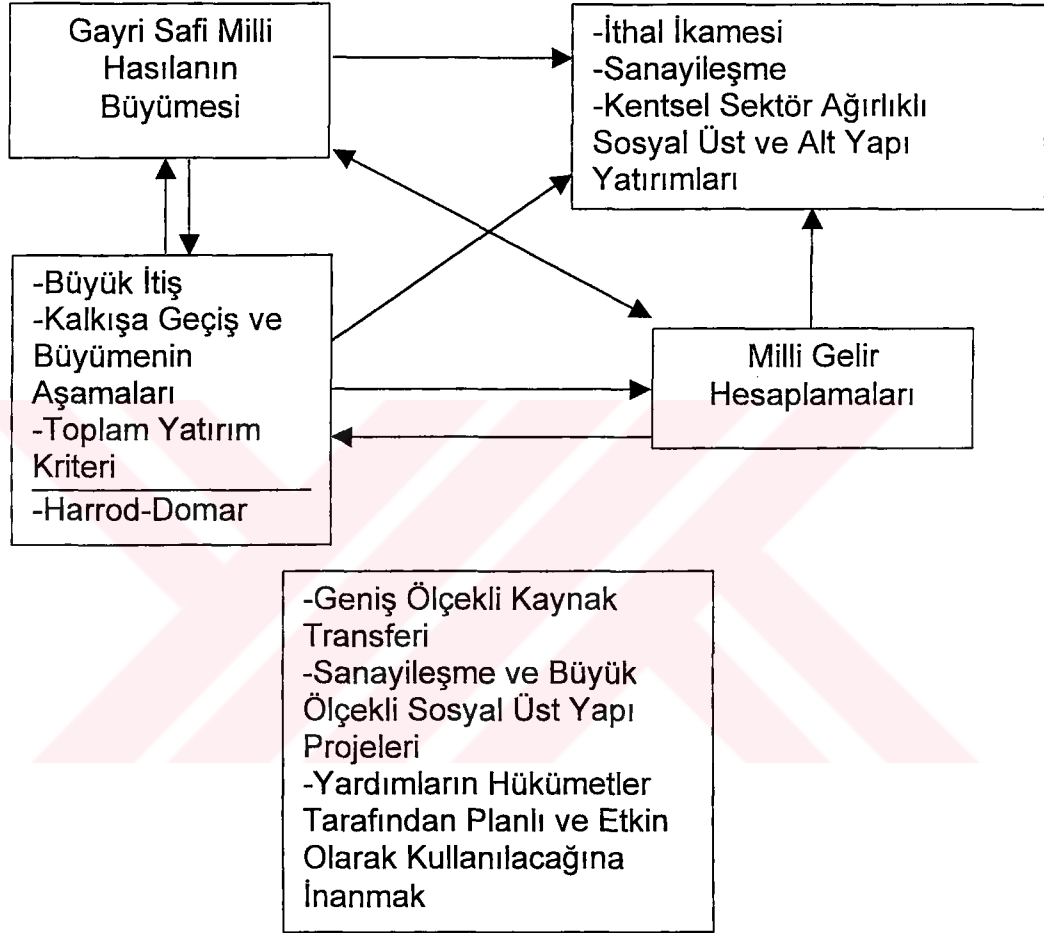
¹⁴ THORBECKE Erik: **The Evolution of Development Doctrine and The Role Of Foreign Aid, Foreign Aid and Development: Lessons learnt and directions for the future**, (Editor) Finn Tarp ve Peter Hjertholm, Routledge Studies in Development Economics 17, University Of Copenhagen, 2000.

Şemada yer alan kutular, birbiri ile ilişkili olan çeşitli başlıkları içermektedir. Bu başlıklar; veri sistemleri, kalkınma teorileri ve modelleri, kalkınmanın tanımı ve amaçları, kalkınma politikaları ve stratejileri ve yardımın rolüdür. Bu başlıklar arasındaki ilişkiler; i) Kalkınma araçları, ii) Konseptüel iskelet ve modeller, iii) Data sistemleri ve bilgiler, iv) Stratejiler ve v) Yardım gelişimsel kısmının rolü. Her alt dönemdeki hakim kalkınma stratejisi ve politikası ve yardımın rolü çoğunlukla bilimsel alanda ortaya çıkan kavramsal dinamikler tarafından önceden belirlendi. Yardım daha öncede belirtildiği gibi sadece hibe yoluyla yapılmaz, kredilerin koşullarında sağlanan kolaylaştırma ve iyileştirmelerle de sağlanır.

Şekil 2: Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

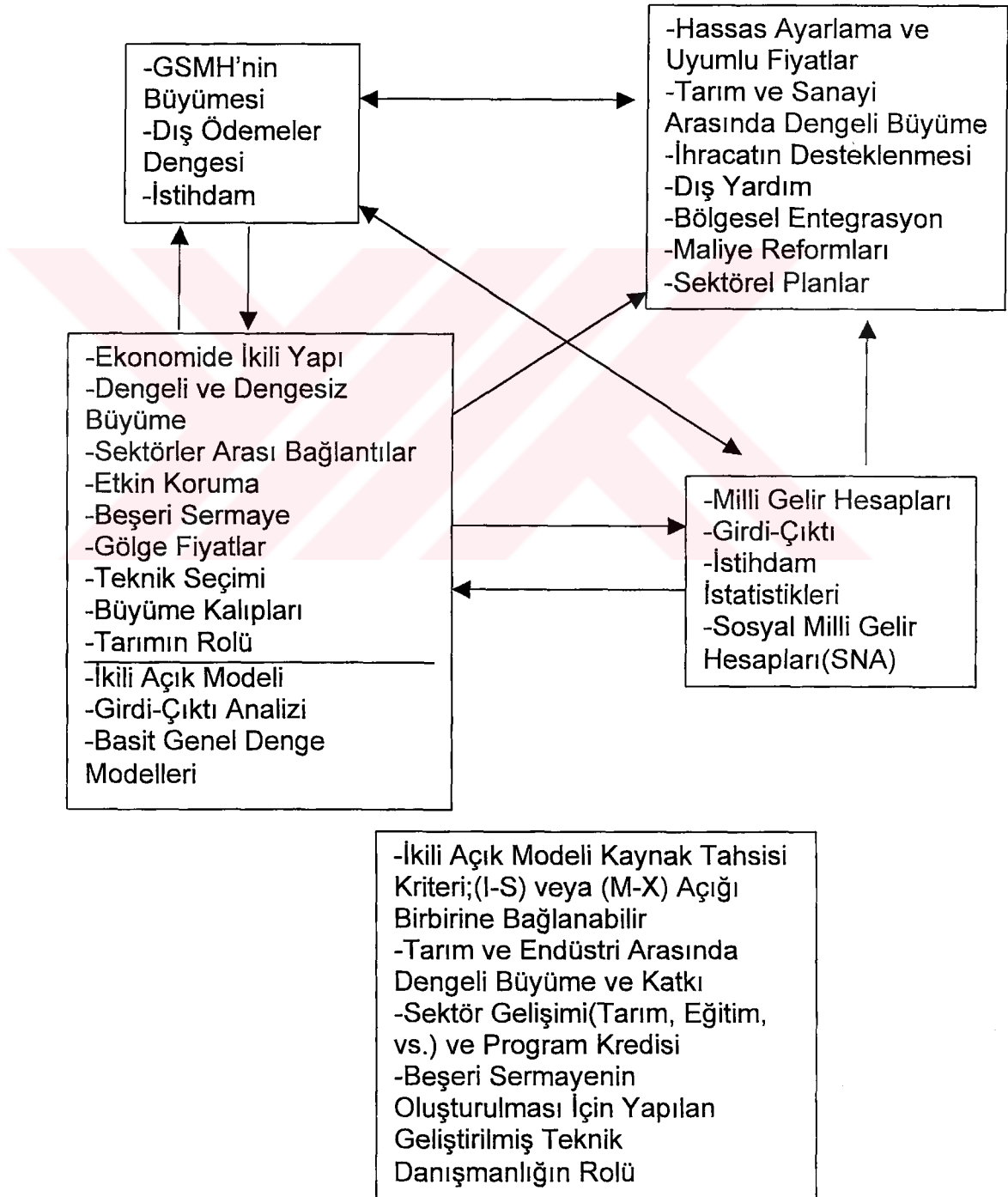
Şekil 3: 1950'li Yıllarda Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

1950'li yıllar 2. dünya savaşı sonrası ülkelerin kalkınma atacağına geçtiğinin gözlemlendiği yıllardır. Kalkınmada öncelikli hedef GSMH büyümesini sağlamaktı. Bunu sağlamak için ülkeler öncelikle sanayileşmeyi hedef seçtiler. Hızlı bir sanayileşmenin yanında ülkeler kendi sanayilerini korumak için ithal ikameci bir politika izlemiştir. Ayrıca savaşın izlerini silmek için kentler tekrar inşa edilmeye başlandı. Bu dönemi en iyi ortaya koyacak kalkınma modeli Harrod-Domar modelidir. Bu döneme yönelik kalkınma hipotezleri ise, savaş sonralarında ortaya çıkan yüksek oranlı büyümenin gerçekleşeceğine yönelik olmuştur. Performans ölçümü için ilk kullanılmaya başlanan veri milli gelir hesaplamaları olmuştur. Bu dönemde GOÜ'lere yönelik yardımlar büyük önem arz etmektedir. Daha çok gelişmiş ülkeler stratejik çıkarlarını korumak için

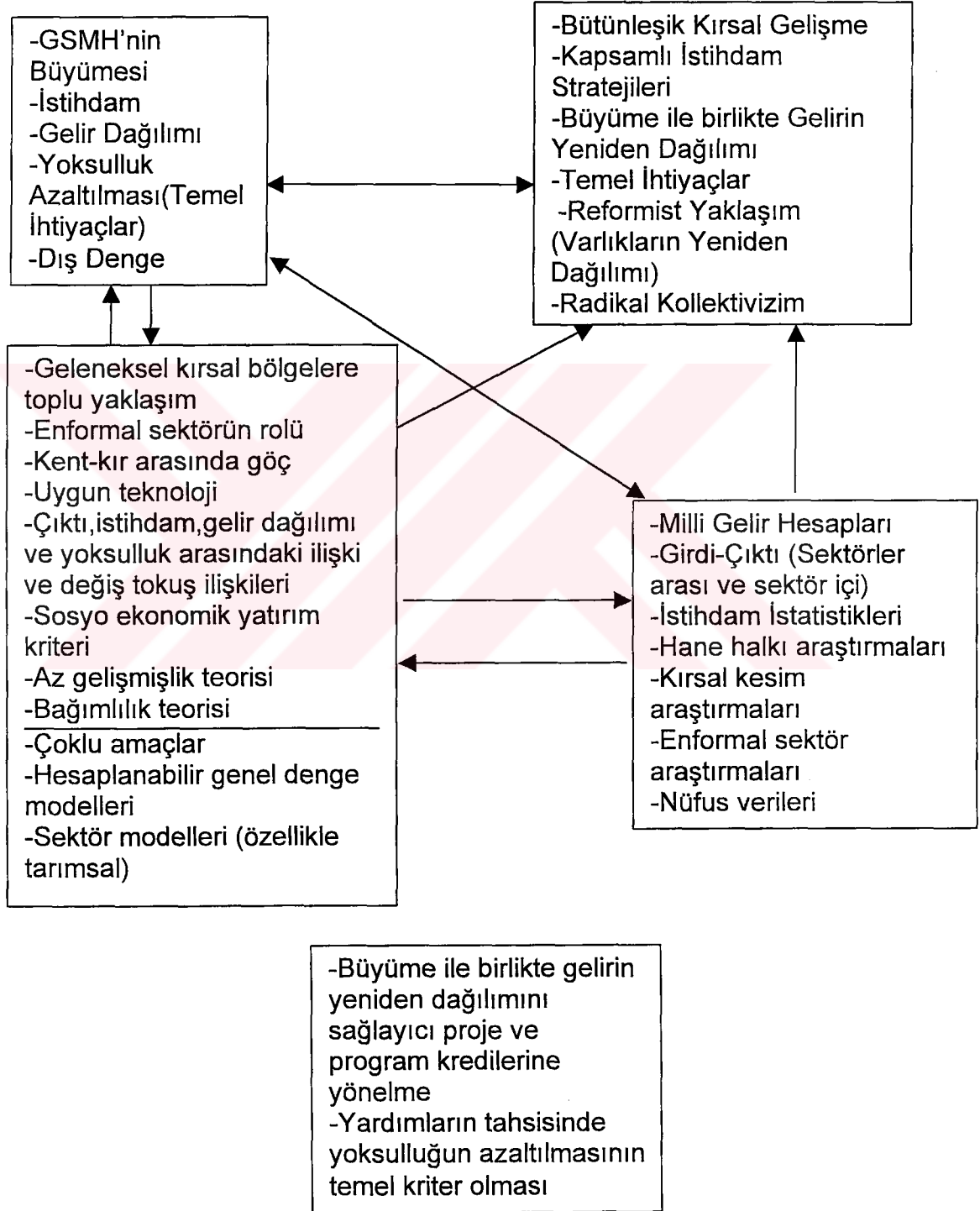
müttefik GOÜ'lere yardımlar sağlamıştır. Bu yardımların savaşın izlerini silmek için kullanılacağı öngörülmüş ve hükümetlere tam güven duyulmuştur.

Şekil 4: 1960'lı Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

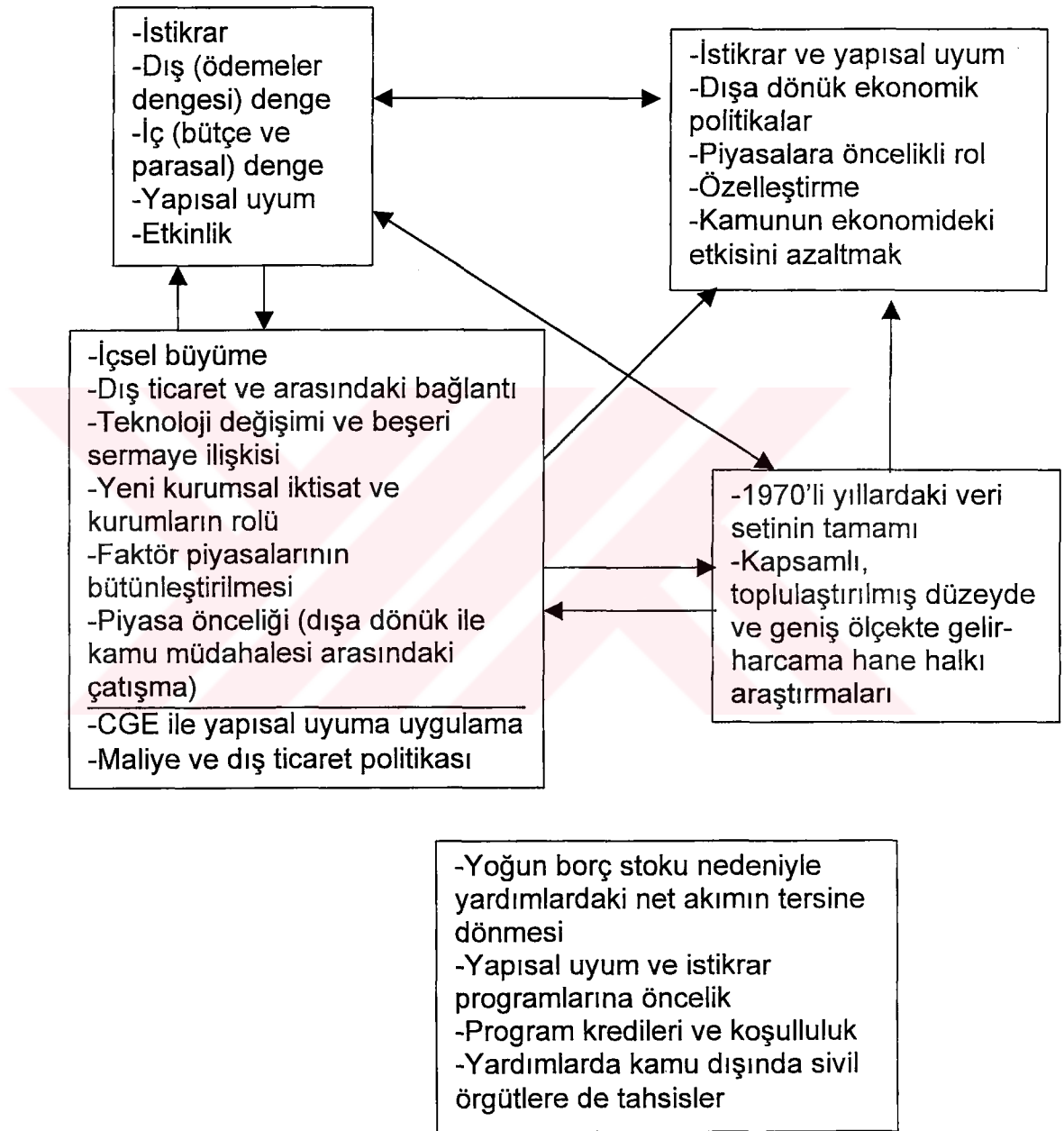
1960'lı yıllarda sadece kalkınma amacı sadece GSMH büyümesi değil, dış ödemeler dengesi açıklarını gidermek ve istihdam olanaklarını arttırmaktı da. Bu kalkınma amaçları için şu politikaları izlediler; Hassas Ayarlama ve Uyumlu Fiyatlar, Tarım ve Sanayi Arasında Dengeli Büyüme, İhracatın Desteklenmesi, Dış Yardım, Bölgesel Entegrasyon, Maliye Reformları, Sektörel Planlar. Bu dönemdeki kalkınma modelleri, ikili açık analizi, girdi-çıktı analizi ve basit genel denge modelleridir. İkili açık ödemeler dengesinde ortaya çıkan tabloyu ortaya koymaktadır. Girdi-çıktı analizi ise sektörler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve dengeli büyüme için yatırım bilgisi verir. Bu dönemde ortaya çıkan bazı teori ve hipotezler şunlardır: Ekonomide İkili Yapı, Dengeli ve Dengesiz Büyüme, Sektörler Arası Bağlantılar, Etkin Koruma, Beşeri Sermaye, Gölge Fiyatlar, Teknik Seçimi, Büyüme Kalıpları, Tarımın Rolü. Burada en çok ön plana çıkan dengeli büyüme kavramıdır. Sürdürülebilir bir kalkınma için dengeli büyümek şarttır. Sanayileşme ile önemi azalan tarım sektörünün önemi tekrar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde milli gelir istatistiklerinin yanı sıra girdi-çıktı analizi, istihdam ve sosyal kalkınma istatistikleri de tutulmaya başlandı. Bu dönemde yardımlar özellikle ortaya çıkan yatırım-tasarruf açığı ve dış ticaret açığını giderme yönünde ve sektörler arasında dengeli büyümeyi sağlamak için kullanılmıştır. Yardım sadece maddi olmaktan çıkmış ve teknik bilgi danışmanlığı ile yol göstericilik sıfatını da üstlenmiştir.

Şekil 5: 1970'li Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

1970'lerde kalkınma amaçları değişmemiş, 1960'lara ek olarak yoksullukla mücadele amacı ortaya çıkmıştır. Buna yönelik olarak gelir dağılımını düzenleyici politika ve stratejiler 1960'lardaki politikalara ek olarak uygulanmaya başlanmıştır. Tarım sektörü bu dönemde de önemini korumuştur. Kalkınma modeli olarak hesaplanabilir genel denge modeli kullanılmış, sektörler için de kalkınma hesaplamaları yapılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bazı teori ve hipotezler şunlardır: Geleneksel kırsal bölgelere toplu yaklaşım, enformal sektörün rolü, kent-kır arasında göç, uygun teknoloji, sosyo-ekonomik yatırım kriteri, az gelişmişlik teorisi, çıktı, istihdam, gelir dağılımı ve yoksulluk arasındaki ilişki ve değiş tokuş ilişkileri. Bu dönemde özellikle ağır sanayi devrinden teknoloji yoğun çalışmaya doğru geçişin başlangıcı gözlenmeye başlanmıştır. 1960'ların istatistiklerine ek olarak sosyal istatistikler ve sektörel istatistikler de tutulmaya başlanmıştır. Bu dönemin en önemli problemi yoksulluk olduğu için yardımların temel olarak üstlendiği görev yoksulluğu önlemek üzerine olmuştur.

Şekil 6: 1980'li Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

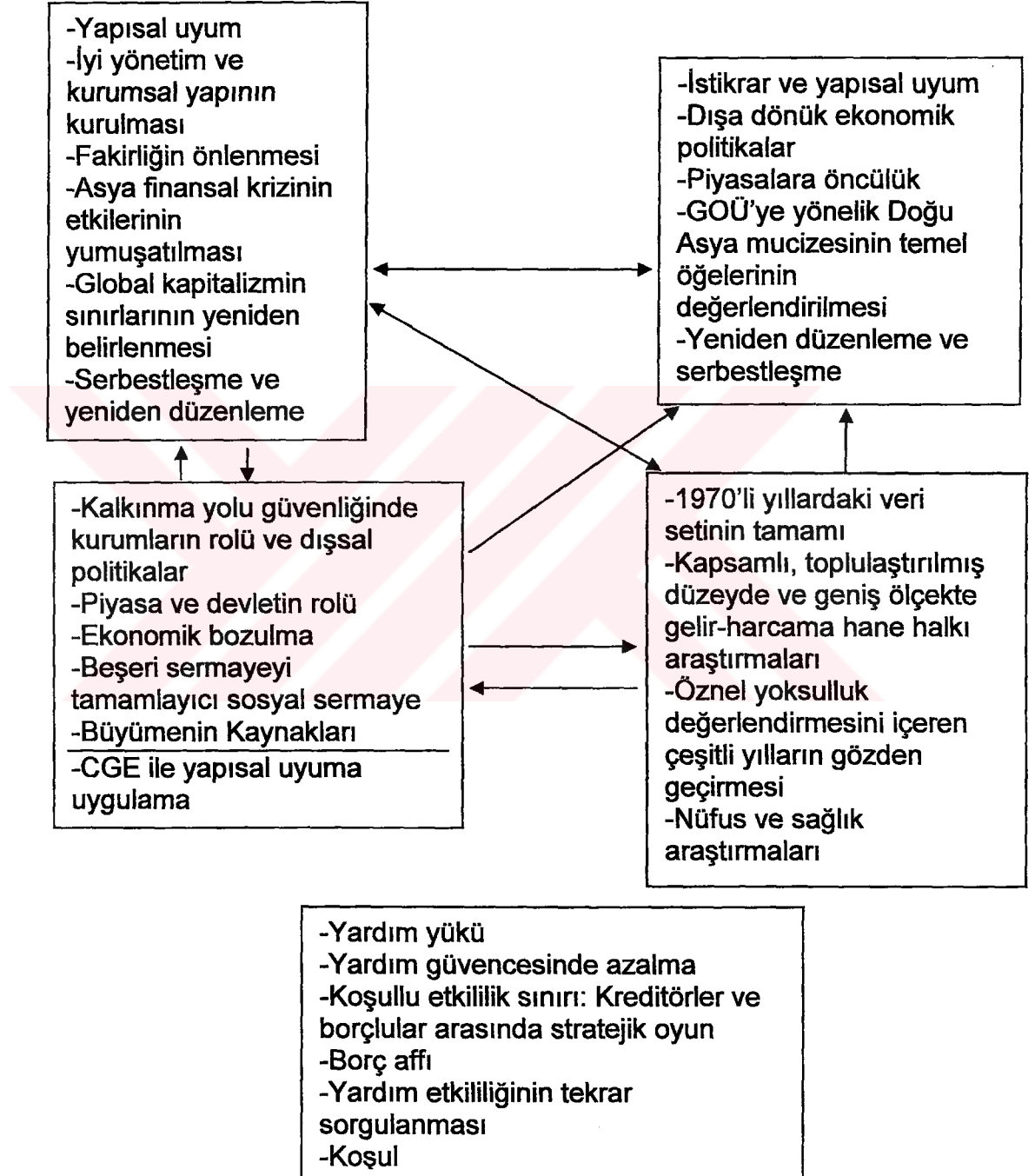

1980'li yıllara GOÜ'lerde yaşanan borç krizi damgasını vurmuştur. Bu nedenle kalkınmanın amaçları değişmiş ekonomik istikrar en önemli amaç haline gelmiştir. Buna yönelik olarak dış ve iç denge hedeflenmiş ve yapısal uyum programları uygulanmaya başlanmıştır. Bu yapısal uyum çerçevesinde politikalar değişmiş devleti küçültücü özelleştirme politikaları bu dönemde ön

plana çıkmıştır. Yapısal uyum çalışmaları bu dönemin kalkınma modellerinin temelini oluşturmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan bazı teori ve hipotezler şunlardır: İçsel büyüme, dış ticaret ve arasındaki bağlantı, teknoloji değişimi ve beşeri sermaye ilişkisi, yeni kurumsal iktisat ve kurumların rolü, faktör piyasalarının bütünleştirilmesi ve piyasa önceliği. Borç krizi ile beraber iç kaynakların önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır ve iç dinamiklerle kalkınma en önemli hipotezlerden olmuştur. 1970 istatistikleri bu dönemde de kullanılmıştır. Bu dönemde konjonktürel durum değiştiği için de yardımların öncelikli amacı değişiyor ve öncelikli hedef ülkelerin istikrar programlarına destek sağlamak oluyor. Yardımlar bu dönemde ilk defa yazılı bazı kriterlerin gerçekleştirilmesine bağlanıyor ve belli ekonomik şartlar sağlandıkça yardım kredileri tahsis ediliyor.

Şekil 7: 1990'lı Yıllar Boyunca Veri Sistemleri, Kalkınma Teorileri, Hipotezleri ve Modelleri, Kalkınmanın Tanımı ve Amaçları, Kalkınma Politikaları ve Stratejileri ve Yardımın Rolü Arasındaki İlişkiler.

1990'lı yıllar 1980'deki borç krizinin gölgesinde ve SSCB'nin dağılmasıyla başlamıştır. Ekonomik istikrar, finansal krizlerden korunmak ve yoksulluğu kaldırmak en temel kalkınma amaçları olmuştur. Ayrıca 1990'lı

yıllarda ortaya çıkan Doğu Asya ülkeleri mucizesi GOÜ'ler için bir örnek teşkil etmiştir. Bu mucizenin temelinde teknolojik kalkınmışlık yatmaktadır. Böylece bilgi ve teknolojinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu dönemin politikaları, istikrarı sağlamak ve piyasalara öncülük edici çalışmalar olmuştur. 1980'lerin kalkınma modelleri bu dönem içinde geçerli olup, bu dönemde ortaya çıkan bazı teori ve hipotezler şunlardır: Kalkınma yolu güvenliğinde kurumların rolü ve dışsal politikalar, piyasa ve devletin rolü, ekonomik bozulma, beşeri sermayeyi tamamlayıcı sosyal sermaye ve büyümenin kaynaklarının tespiti. 1980'lerin istatistiksel çalışmasının yanında nüfus ve sağlık bilgilerini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde yardımlar; yardım güvencesinde azalma, kreditorler ve borçlular arasında stratejik oyun, borç affı, yardım etkililiğinin tekrar sorgulanması ve koşulluluk gibi rolleri üstlenmiştir.

2.1.3. Teori ve Modeller: Kalkınma Politikalarındaki Rolü

İkili açık analiz kavramında, yüksek oranda gelişme ve büyüme sağlanıyorsa bu dış borçlanmayı ve döviz ihtiyacını artırıcı bir etki olarak görülebilir. Eğer hedef büyüme oranı elde edilmiş ve bu hedef için iç tasarruf ve dış ticaret yetersiz ise dış borçlanma ile bu iki açığın (yetersiz tasarruf ve dış ticaret açığı) doldurması gerekir.

Dünya ekonomik sisteminde karşılıklı olarak bağımsızlık ve bağımlılık arası bir sistem var. Çünkü, ülkelerarası ticarette bir zincir halkası gibi bağımlılık var. Yetersizliği finansa etmenin alternatifi ithalatı azaltma uygulamasıdır. Bu ise sistemde bir bütün olarak yavaş büyüme anlamına gelir.

Tarihi olarak gelişmiş ülkelerin deneyimleri göz önüne alınırsa, borçlanma yapıldığında borçlanma ihraç artığına dönüşmüş ve bu da ülkeye borcu karşılamak için güç vermiş, zamanla bir kreditor olmasını sağlamıştır. Bugün GOÜ'ler ekonomilerine büyük zarar vermeden net kaynak iç akışını azaltma istekleri ve olasılıkları vardır.

2.1.3.1. İkili Açık Analizi Ve Dış Borçlanma

Milli gelir hesabında, ulusal tasarruf üzerinden aşırı yatırım ihracat üzerinden, ithalat artığına eşit oluyor. Ulusal gelir denklemi genişletilmiş olarak şöyle yazılabilir;

$$\text{Gelir} = \text{Tüketim} + \text{Yatırım} + \text{İhracat} - \text{İthalat}$$

$$\text{Tasarruf} = \text{Gelir} - \text{Tüketim} \text{ olur.}$$

$$\text{Tasarruf} = \text{Yatırım} + \text{İhracat} - \text{İthalat}$$

$$\text{Yatırım} - \text{Tasarruf} = \text{İthalat} - \text{İhracat}$$

İthalatın ihracattan fazlalığı bir ülke için ürettiğinden veya tasarrufundan daha fazla harcama yapması demektir ve dış kaynak ihtiyacı doğurur.

İkili açık, yatırım-tasarruf açığı (I-S) ve ithalat-ihracat açığı (M-X)'ten oluşur. Eğer bir ülke tasarrufundan daha fazla yatırım yapıyorsa, ödeme dengesi eksikliğini hesaba yansıtır, tıpkı ithalatın ihracattan fazla olduğu durum gibi.

İkili açık analizine detaylı olarak girmeden önce, başlangıç büyüme teorisi hatırlanmalıdır. Büyüme mali yatırımı üretim için gerektirir ya da yurt dışından satın almayı gerektirir. Büyüme için üretim, üretim için yatırım, yatırım için tasarruf, milli kaynak eksikliğinde ise dış kaynak gerektirir.

Harrod Büyüme modelinde;¹⁵

Büyüme ve tasarruf ilişkisi sermaye çıkış oranı (c), bu sermaye verimliliğinin çarpıma göre tersi (p) olarak verilmiştir. Bu $g = s/c$ veya $g = s.p$ (g =büyüme oranı, s =tasarruf oranı) şeklinde formüle edilir. Büyüme oranı; artan çıkış-ithalat oranı ($\Delta Y/M = m'$) ve yatırım mal ithalatının (M/Y)= i çarpımı olarak da belirtilebilir. Böylelikle $g = i.m'$ olur.

Eğer yerli ve yabancı kaynaklar düşünülürse, büyüme kesinlikle sınırlı-yerel tasarruf veya döviz endeksli dir.

Örneğin; yerel tasarruf tarafından verilen büyüme oranı, döviz elde edilebilirlik tarafından izin verilen büyüme oranından büyükse, bu durumdan

¹⁵ THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.370-375 ve MEIER Gerald M.: **Leading Issues in Economic Development 6. Edition**, Oxford University Pres, New York, 1995, s.213-265 .

büyüme tasarruf ümitli olur. Tersî durumunda ise döviz limitli olur ve bu durumda yerel tasarrufun belli bir oranı kullanılmaz.

Eğer döviz baskın sınırlı ise daha fazla döviz kazanmak için ise yerel kaynakların kullanılmadığı yollar bulunmalıdır ve/veya ithalat üretimi artırılmalıdır. Eğer yerel tasarruf, baskın sınırlı ise, yerel tasarrufu artırmak için döviz kullanımı ve/veya yerel kaynakların üretim artırımı yolları bulunmalıdır.

Düşünelim ki, şimdi bir ülke büyüme oranını (r) hedef görüp, çalışma yapıyor. Bizim basit büyüme hız denkleminde istenilen tasarruf oranı s^* hedefi gerçekleştirmek için $s^* = r / p$ ve gerekli ithalat oranı (i^*) $i^* = r / m'$ dir. Eğer yerel tasarruf büyüme oranı hedefinden aşağı seviyede hesaplanırsa; yatırım-tasarruf açığı

$$I_t - S_t = s^* Y_t - s Y_t = (r / p) Y_t - s Y_t \quad (1)$$

Minimum ithalat için gerekli büyüme hedefi gereksinimleri maksimum ihracat kazançlarından büyük olursa, yatırım amaçları için bu durumda ithalat-ihracat veya döviz açığı t zamanında;

$$M_t - X_t = i^* Y_t - i Y_t = (r / m') Y_t - i Y_t \quad (2)$$

i =Döviz izinli çıkış için ithalat oranı.

Eğer hedef büyüme oranı sağlanırsa iş sermaye akışı en büyük iki açığı doldurması gerekir.

Bu iki açık toplam şeklinde değil. Eğer ithalat ihracat açığı büyük ise böylece dış borçlanma onu aynı zamanda yatırım-tasarruf açığını doldurması gerekir.

Eğer yatırım tasarruf açığı büyük ise, dış borçlanma onu doldurması ve daha küçük olan döviz açıklarını sarması gerekir.

Eğer döviz baskın sınırlı ise dış borçlanmanın sadece yeterli yerel tasarruf değil dövizinde ikili rolü olduğunu gösterir.

Gelişme sürecinde ithalat ve dövizin rolü, ikili açık teorisinin vurgusu altında şekillenir.

2.1.3.1.1. Yatırım-Tasarruf Açığı

Öncelikle (I-S) açığının iki açığın en büyüğü olduğunu fark etmeliyiz. Böylece dış borç alımı, hedeflenen büyüme oranını yakalayabilmek için, kısa vadede düşen iç tasarrufu karşılasın. Göz önünde bulundurmak istediğimiz, dış borçlanma ile kapatılması gereken ilk açığın boyutu ve ilerleyen yıllarda dış destekle kapatılacak açığın boyutlarının sınırları. Eğer açık daraltılacaksa ve dış borçlanma sonlandırılacaksa, oranlama şöyle olmalı; oluşan milli gelirdeki artışlara paralelden fazla artışlar yatırımdaki artışlardan fazla olmalı. Herhangi bir hedef büyüme oranı r için, baz alınan yılda (F_0) gereken dış yardım;

$$F_0 = I_0 - S_0 = Y_0 cr - Y_0 s_a = Y_0 (cr - s_a) \quad (3)$$

Burada I_0 baz alınan dönemdeki yatırım, S_0 baz alınan periyotlu tasarruflar, Y_0 baz alınan dönemdeki gelir, c artısal sermaye-çıktı oranı s_a ortalama tasarruf oranı, r hedef büyüme oranı.

Eğer tasarruf oranının zaman içinde artacağı bilinirse, tasarruf fonksiyonu şöyle yazılabilir:

$$S_t = s_a Y_0 + s' (Y_t - Y_0) = (s_a - s') Y_0 + s' Y_t \quad (4)$$

s' , marjinal tasarruf oranı. Yatırım koşullarını t anında tekrar yazacak olursak:

$$I_t = Y_t cr \quad (5)$$

(4) ve (5)'i birleştirecek, t anındaki net sermaye alış gereksinimi elde ederiz.

$$F_t = Y_t cr - [(s_a - s')Y_0 + s'Y_t] \quad (6) \text{ veya}$$

$$F_t = (cr - s')Y_t + (s' - s_a)Y_0 \quad (7)$$

Baz alınan yıldaki borçlanma koşulları ve t periyodundaki borçlanma arasındaki fark, (7) ve (3) arasındaki farka eşittir.

$$cr(Y_t - Y_0) - s'(Y_t - Y_0) \text{ veya}$$

$$F_t - F_0 = \Delta I - \Delta S \quad (8)$$

Yani dış sermaye finansındaki artışlar hedef büyüme sonucu elde edilen tasarruftaki artış arasındaki farktır. Eğer yabancı yardım azalırsa, ($F_t < F_0$), ΔS , ΔI 'den büyük olmak zorundadır. Yerli tasarruf kaynakları yeterli büyüme oranına ulaştığında, yatırım- tasarruf açığı kaybolacak ve tasarruf limiti ile büyümenin safhası sona erecektir.

(7)'den yabancı sermayenin hızlı akışıyla ulaşılabilecek büyüme oranını bulabiliriz.

$$r = \frac{1}{c} [(s_a - s')(Y_0 / Y_t) + s' + (F_t / Y_t)] \quad (9)$$

r'nin F'ye göre türevi pozitifdir, böylece yabancı sermayedeki hızlı akış yüksek büyüme oranı sağlayabilir, yalnız c'de yani sermaye çıkış oranında fazla artış olmamalı veya s' de azalma olmamalıdır.

(7)'den bir ülkenin hedef büyüme oranını ve yeterli gelir tasarrufu dış borçsuz finanse edebilmesi için gereken zamanını da hesaplayabilir. (7) n. yılda şu hale gelir ($F_n = 0$).

$$(cr - s')Y_n + (s' - s_a)Y_0 = 0 \quad (10)$$

$$Y_n = \left(\frac{s' - s_a}{s' - cr} \right) Y_0 \quad (11)$$

$$Y_n = Y_0 (1 + r)^n \quad (12)$$

$$(1 + r)^n = \frac{s' - s_a}{s' - cr} \quad (13)$$

(10)-(13) arasındaki bu denklemlerden n hesaplanabilir. Bir ülkenin dış borçlanma gereksinimini azaltmak için temel şart, marjinal tasarruf oranının yeterli yatırım oranını geçmesidir. Yani (13)'ten görüldüğü gibi $s' > cr$ olmalıdır. n s' ve c 'nin değişimine çok hassastır.

2.1.3.1.2. İthalat-İhracat Açığı

Diyelim ki, ithalat-ihracat açığı, ikili açığın en büyüğü olsun. Baz alınan yılda döviz açığını kapatmak için gereken dış yardım

$$F_0 = M_0 - X_0 = Y_0 m_a - Y_0 x_a = Y_0 (m_a - x_a) \quad (14)$$

Buna da baz alınan periyotta M_0 ithalat, X_0 ihracat, Y_0 gelir, m_a ortalama ithalat katsayısı, x_a ortalama ihracat katsayısı. Eğer t yılında ithalat denklemini

$$M_t = m_a Y_0 + m' (Y_t - Y_0) \quad (15)$$

ve ihracat t yılında

$$X_t = x_a Y_0 + x' (Y_t - Y_0) \quad (16)$$

burada m' marjinal ithalat katsayısı, x' marjinal katsayısı ve $Y_t = I_t / cr$; ise hedef büyüme oranına ulaşmak için dış borçlanma gereksinimini t zamanında

$$F_t = m_a Y_0 + m' (Y_t - Y_0) - x_a Y_0 - x' (Y_t - Y_0) \quad (17)$$

(17)'den, (14)'ü çıkarmak

$F_t - F_0 = \Delta M - \Delta X$ ı verir. Yani dış destek finansındaki artışlar, ithalat ve ihracattaki artış arasındaki farktır. Eğer dış destek seviyesinde azalma olursa ($F_t < F_0$), x' , m' den büyük olmalıdır.

Değişik bir yaklaşım ise, büyüme için minimum ithalat gereksinimini yatırım gereksiniminin bir oranı olarak açıklamaktır. Bu durumda (5)'ten

$$M_t = m_i I_t = m_i Y_t cr \quad (18)$$

Burada m_i ithalat-yatırım katsayısıdır. $F_t = M_t - X_t$ koşulu ise;

$$Y_t m_i cr = X_t + F_t \quad (19)'u \text{ verir.}$$

Ticaret sınırı büyüme oranı ise;

$$r = \frac{1}{m_i c} \left(\frac{X_t}{Y_t} + \frac{F_t}{Y_t} \right) \quad (20) \text{ olur.}$$

Zaman geçtikçe ithalat-ihracat açığı çok daha az sınırlayıcı olacaktır, yalnız ihracatlar milli gelirden daha hızlı artarsa ve/veya eğer m_i düşerse ki, bu daha fazla mal üretilmesiyle mümkündür. Politikaya göre, analiz ihracata ayrılan kaynakların oranının büyüklüğünü vurgular. İhracatlar, ithalat gereksinimlerini karşılayacak kadar yükselirse, ithalat-ihracat açığı kaybolacak ve ticaret sınırı büyüme son bulacaktır. Gelişmeyi desteklemek ve dış borçları ödemek için, dış borçlanmaya güvenmeye son vermenin ön koşullarından biri, ödemeler dengesi

açığı, sürekli artan yapısal değişimden iç fiyatlardan ve gelir ayarlama mekanizmalarından kaynaklanan sürekli artışlara dönmeli.

2.1.3.1.3. İkili Açık Analizi Yaklaşımları

İkili açık analizinde temel yaklaşım, iç ve dış kaynakların birbiri yerine kullanılmamasıdır. Bu kesin bir varsayım gibi görülebilir. Fakat, özellikle kısa vadede geçerli olabilir. Eğer döviz kıt ise, daha çok döviz kazanmak için yerli kaynakları kısa vadede kullanmak kolay değildir. Döviz tasarrufu için ithalatı kıstak kolay değildir. Eğer kolay olsa idi şu soru sorulabilirdi; neden çoğu GOÜ'ler, kullanılmayan geniş rezervlerine rağmen, kronik ödemeler dengesi açığından muzdariptir? Eğer iç tasarruf az ise, iç tasarruf oranını ve sermayenin üretkenliğini artırmak için döviz kullanma yollarını bulmak muhtemelen kolay olacaktır. Petrol üreten Arap ülkeleri, döviz fazlasını, baskın yatırım-tasarruf açığı olan ülkelere kullandırmaktadır. Genelde petrol üreten ülkelerde, üretkenliği önleyen beceri eksikliği var.

Çalışan ülkelerde kalkınma sürecinin en önemli safhasında yatırım-tasarruf açığını takip eden ithalat-ihracat açığı önemli bir durum olan ikili açığı oluşturur. Bu açıkların yanı sıra mali sistemin ihtiyaçlarının oluşturduğu kaynak ihtiyacı ile karşılaşırsa bu durumda üçlü açık oluşur ve bu üçüncü açığa mali açık denir. Geçmişte, 1973 ve 1979 petrol fiyatları artışlarından önce GOÜ'leri bütün olarak ele aldığımızda tek açığın baskın olma eğilimi yoktu. UNCTAD tarafından 1968 yılında 40 gelişmekte olan Pazar ekonomisi üzerinde yapılan çalışma da, yatırım-tasarruf açıkları ve ithalat-ihracat açıkları arasında belirgin bir fark görülmedi. Petrol üretmeyen GOÜ'lerin çoğu baskın bir döviz açığı ile karşı karşıyadır. Geçici veya kalıcı bu baskın sıkıntı gelecekteki petrol fiyatlarına, GOÜ'lerin ihracat performansına ve iç tasarruf oranına bağlı, konjonktürel bir sıkıntı doğurabilir.

2.1.3.2. Sermaye İthalatı Ve Büyüme Modelleri

Sermaye ithalatının büyüme oranını artırdığı bilinmektedir. Ancak, sermaye ithalatının nasıl finansa edildiği ve borçlanmanın büyüme oranına etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu düşünceleri birleştiren bir model aşağıdadır;

Büyüme oranının çıktısı sermaye ithalatıyla daha da hızlanacak, ancak yeni dış sermaye akışları faiz ödemeleri için kullanılan iç tasarruf miktarını geçmeyecektir. Eğer faiz ödemeleri yeni borçlanmayla karşılanırsa, sermaye ithalatın büyüme oranı çıktısına olumlu bir etkisi olmalıdır.

Büyüme oranının girdisi, sermaye ithalatının üretkenliği, faiz oranı geçtiği sürece daha hızlı olacaktır.

Model şöyledir;

$$Q = Y + rD \quad (21) \text{ olsun,}$$

Burada Q çıktıdır. Y gelir, r faiz oranı, D ise borç. İç çıktı ve milli gelir arasındaki fark, dış ödemeler faktörüdür.

$$\Delta Q = \Delta Y + r\Delta D \quad (22)$$

$$\Delta Q = \sigma I \quad (23)$$

$$I = sQ + \Delta D - srD \quad (24)$$

Bu denklemler kullanılarak,

$$\frac{\Delta Q}{Q} = \sigma \left(s + \frac{\Delta D - srD}{Q} \right) \quad (25) \text{ elde edilir.}$$

Çıktı büyümesi sadece iç tasarruftan elde edilen orandan $\Delta D > srD$ olduğu sürece daha büyük olacak, yani sermaye akışları eski borçlardan kaynaklanan akışları geçmelidir. Bu gerçekten faiz ödemeleri yeni borç olarak yapılamazsa ciddi durum oluşturur. Büyüme oranının çıktısı, sermaye ithalatı olmadığı durumdan $s < 1$ olduğu sürece büyük olacaktır. Sonuç olarak eğer eski borçların faiz ödemeleri sürekli borçlanarak yapılırsa ithalat fazlasından kısmi

kazanç sağlanabilir. Pratikte sürekli borçlanan ve borçlarını yeniden düzenleyen ülkenin uluslararası alanda kredibilitesi düşer ve sürekli borçlanması mümkün olamayabilir. Şimdi gelirin büyüme oranını bağımlı değişken olarak düşünelim; Denklem 21'den

$$\Delta Y = \Delta Q - r\Delta D \quad (26)$$

(24), (23) ve (26)'yı kullanarak,

$$\Delta Y = \sigma(sQ + \Delta D - srD) - r\Delta D \quad (27)'yi \text{ elde ederiz.}$$

$$Y = Q - rD \text{ olduğu için (27)'yi}$$

$$\Delta Y = \sigma Y + \Delta D(\sigma - r) \quad (28) \text{ gibi yazabiliriz.}$$

(28)'i Y'ye bölersek

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \sigma + (\sigma - r)\frac{\Delta D}{Y} \quad (29) \text{ elde edilir.}$$

Bu denklem gösteriyor ki gelirin büyüme oranı sermaye ithalatı ile iç tasarrufla elde edilenden daha fazla olur.

Sermaye ithalatı, iç tasarruf ve sermaye çıktı oranı kritik ithalat fazlasının gelişme sürecinde büyük bir potansiyel olduğunu, gösterecektir. Buna karşı bozan yabancı sermaye girdisi ile finansa edilmiş ithalat fazlası sermaye çıktısı oranını yükseltir ve iç tasarrufu engeller ve de büyük bir orandaki sermaye girdisi yatırımında n ziyade harcanır. Net sonuç ise, ekstra büyüme olmadığı ve hatta büyümede yavaşlama olduğu olabilir. (25) ve (29)'daki denklemler arasından sermaye çıkışı olan ΔD , s ve σ azaltır ve yalnızca ΔD 'nin bir bölümü yatırım olur.

Sermaye ithalatı ve iç tasarruf arasındaki riski düşünüldüğünde birçok çalışma negatif ilişki bulmuştur. Buna karşı ilişkinin engellenmesinde dikkatli

olunmalıdır. Çünkü, tasarrufun tanımlanma yolu nedeniyle negatif bir ilişki sermaye ithalatı harcandığına olacaktır. Daha önce söylediğimiz gibi, normal olarak gelişen ülkelerde iç tasarruf yatırım ve yabancı sermaye farkı olarak bulunur $S=I-F$. Eğer F artar ve I F 'den daha az artar ise, S eşitliğinin tutması gerektiğinden düşer. Böylece yabancı sermaye akışı ve iç tasarruf arasındaki negatif istatistiksel ilişki, gelişme çabalarındaki zayıflık olarak yorumlanmayabilir. Basitçe, bu sermaye akışındaki harcama yansıması olabilir. Önemli olan nokta ise hiçbir çalışma sermaye akışı ve yatırım oranı arasında negatif ilişki bulamamıştır. Bu sermaye akışının bazı ilave gelişme ile finansa edilmesi gerektiği anlamını taşır. Sermaye verimliliği çok fazla düşmemelidir.

Griffin'e göre yabancı sermaye akışı, sermaye üretimini azaltır ve sermaye çıktı oranını artırır. Bunun nedeni ise kaliteli ürünler için uluslararası yardımın kullanılmasındaki eğilim ve temel ihtiyaçlar için sermaye akışının kullanılması taraflılığıdır. Fakat hatırlanmalıdır ki, yapılacak önemli bir ayırım vardır. Bir eldeki özel ürünlerin sermaye çıktı oranı ve ekonomideki sermaye çıktısı arasındaki bir bütün olarak, sermaye çıktı oranının düşmesi, sermaye akışı ile finansa edilmiş projeler bağımlı olsalar bile mümkündür. Bu iki yolla olabilir.

İlk olarak, yabancı kurun yüksekliği sermaye kaynaklarının daha verimli yapılmasına imkan oluşmasıdır. Dış ticaret avantajı sağlar. Ancak, sermaye akışı işçi yoğunluklu ürünlere doğru kayar, bu ise ekonomideki sermaye çıktı oranını düşürür.

İkinci nokta ise, özel ürünler diğer sektörlerin çıktıları üzerinde dış etkiye sahip olabilir. Yüksek sermaye akışı bir ülkenin diğer ülkeden daha fazla sermaye çıktı oranını değiştireceği yönünde ikna edici bir kanıt mevcut değildir. Ayrıca, yabancı sermaye akışı verimliliğinin yerli yatırım verimliliğinden düşük olduğu yönünde de ikna edici bir kanıt mevcut değildir.

2.1.3.3.Üçlü Açık Model: Mali Kısıt Altında Büyüme

İkili açık model, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin sık rastlanırlar bir özelliğidir. Bu model, ekonominin büyüme oranının saptanmasında tasarruf kısıtı ve döviz kısıtı arasındaki ilişkiye değinir. Son yıllarda mali sektörde

ortaya çıktığı gözlenen bütçe kısıtı da ekonomilerin büyüme beklentilerini artan faizle olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden, dış kaynakların GSMH büyümesine ve ekonomik göstergelere olan etkisi, tartışılmazdır.

Tasarruf açığı, dış ticaret açığı ve mali açık, Üçlü-açık modelinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. "Aşağıda bu konuya ait modeller mevcuttur."¹⁶

2.1.3.3.1. Tasarruf Açığı

Aşağıdaki (1) numaralı denklem, tasarruf açığını göstermektedir:

$$I = (Y - C) + (M - X) \quad (30)$$

Burada; I, yatırım, Y, milli gelir, C, tüketim, M, ithalat (mal ve hizmet olarak), X, ihracat (mal ve hizmet olarak)tır. Ödemeler dengesinde, ihracat ithalat arasındaki farkın, net sermaye girişi (F) ile net dış alem faktör gelirleri (J) arasındaki farka eşit olduğunu aşındaki denklemde verilmektedir:

$$M - X = F - J \quad (31)$$

(30)ve (31)'den

$$I = (Y - C) + (F - J) \quad (32) \text{ numaralı ilişki kurulabilmektedir.}$$

Gelir, potansiyel seviyede olduğu zaman (Y^*) biz (I) yerine (IS) yazabiliriz.

$$IS = (Y^* - C) + (F - J) \quad (33)$$

J F'nin yanından öbür tarafa alınabilir.

$$IS = (Y^* - J - C) + F \quad (34)$$

Kısa dönemde J'nin kontrolü borçlu ülkenin elinde değildir. Bunun değişimleri genelde borçlu ülkenin politika yapma sürecine bağlıdır. Bu politikalar sermaye girişi ve yabancı kredileri etkiler. Böylece dış transfer (F-J) milli otoritelerin kontrolünde bir karar değişkenidir.

Varsayalım ki dış borçlar kamuya ait olsun, bütçe durumu kamunun kontrolü altındaki bir değişkendir. Faiz ödemeleri bütçe içinde geniş bir yer tutarsa, kamu kesimi tasarrufları kamunun kontrolünden çıkar. Özel tüketim C_p , Kamu tüketimi G , milli gelir Y , Özel gelir Y_p ve Kamu geliri P ise (32)'den;

$$I = S_p + (T - G) + (F - J) \quad (35)$$

$S_p = Y_p - C_p$ 'dir.

Tüm yabancı sermaye girişleri Kamu bütçesine finans sağlar. Ayrıca, tüm faktör servisi çıkışları Kamu gelirine katılır. (35)'de özel tasarruf S_p , bütçe durumu $(T - G)$ ve net yabancı transfer $(F - J)$ 'dir. Y_p tam istihdam durumunda Y_p^* olur. Bu durumda;

$IS = S_p^* + (T - G) + (F - J) \quad (36)$. Burada S_p^* potansiyel özel tasarruf düzeyini gösterir.

2.1.3.3.2.Dış Ticaret Açığı

İthalat ikiye ayrılabilir; birincisi sermaye malları ithalatı (M_k), ikincisi diğer ithalatlar (M_o). E Net ihracatı gösterir. Yani toplam ihracat ile diğer ithalatlar arasındaki fark,

$$E = X - M_o \quad (37) \quad M_k = mI \quad (38)$$

¹⁶ BACHA L. Edmar: **A Three-Gap of Foreign Transfers and The GDP Growth Rate in Developing Countries**, Journal of Development Economics, Vol:32, Kuzey Hollanda, 1990, s.280-287.

m , 0'la 1 arasında orandır ve yatırımın ithalattaki payını gösterir. (37) ve (38)'i (31)'de yenilersek;

$$I = (1/m)[E + (F - J)] \quad (39)$$

Net ihracat değeri, kritik değeri geçerek (dünya talebini geçemez), dış ticaret yatırım düzeyinde kısıt oluşturur. Bu IE'dir.

$$IE = (1/m)[E^* + (F - J)] \quad (40)$$

Yabancı transfer, dış ticaretin açık olduğu ekonomilerde kapalı ekonomilere göre büyüme oranlarına daha önemli etki sağlar.

2.1.3.3.3.Mali Açık

Borç krizlerinin etkisi kolay kolay geçmez. Orta gelirli gelişen ülkelerin (Brezilya en uygun örnektir). Borç krizi, borçlanma gereğini artırırken, borçlanmayı zorlaştırır. Bu konseptin basit bir formülasyonu;

$$I = I_g + I_p \quad (41) \text{ şeklindedir.}$$

Burada I_g kamu yatırımı, I_p özel yatırımdır.

(35)'in içerisinde (41)'i kullanarak kamu sektörü bütçe kısıtı için aşağıdaki denklem yazılabilir;

$$I_g = (S_p - I_p) + (T - G) + (F - J) \quad (42)$$

Özel yatırım, kamu yatırımına bağlıdır.

$$I_p = k^* I_g \quad k^* > 0 \quad (43)$$

(43) kamu yatırımlarının önemini ifade eder. Temel sektörlerde karlı özel yatırımların limiti yükseltilmelidir. Bu (crowding-in) hipotezidir. Kamu, özel yatırımların önünü açacak alt yapı yatırımlarını yapmalı ve teşvik uygulamalıdır.

Yüksek enflasyonlu Latin Amerika ülkelerindeki son deneyimlere göre milli yatırımlar özel yatırımlardan büyük olursa, enflasyon oranının düşeceği fikrini verir. Çok tehlikeli enflasyon, artan gerçek fiyat değişkenliği ile oluşur. Ayrıca, bu yakın gelecek için hiper enflasyon tehlikesini veya vergi artışını gündeme getirecektir.

Bu düşünceler, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki, uzun dönemli mali kısıtlamalar hakkında fikir verir. (43)'deki k^* onarıcı parametredir ve enflasyon oranından bağımsızdır.

Bu son kritik aşama, Kamu tahvilleri piyasasının olmadığı varsayımdır. Potansiyel özel tasarruflar, $S_p^* - I_p$ 'yi potansiyel çıktı seviyesi için pozitif yapabilir. Senyoranjın iki değişkenli bir fonksiyon olduğu varsayılır. Bu değişkenler, enflasyon oranı (p) ve tasarruf oranı (h)'dir.

$$S_p - I_p = dH / P = f(p, h) \quad (44)$$

dH elde bulunan nominal para değişkeni ve P fiyat düzeyidir. Senyoranj ile enflasyon arasındaki ilişki, Laffer eğrisi şeklindedir. Bu eğri, belirli bir enflasyon oranına kadar artmakta, o noktadan sonra azalmaktadır.

Tasarruf eğilimi, ülkelere göre farklılık arz eder. Örneğin; Güneydoğu Asya'da bu eğilim yüksektir. Bu eğilimden iktisat politikası aracı olarak yararlanılabilir.

(42)'nin içinde (44) uygulanırsa ve sonuç (41)'nin içinde (43)'le tekrarlanırsa;

$IT = (1 + k^*)[f(p, h) + (T - G) + (F - J)]$ (45) elde edilir. Bu mali açığı gösterir. Üç açık arasındaki merkezi hareketlerin analizini yapabilmek için eşitlikleri incelemek gerekir.

$$E = Y^* - [C + (1 - m)IS] \quad (46)$$

$$Y = C + (1 - m)IE + E^* \quad (47)$$

Biçimsel bakış açısından 3'lü açık modeli, yatırım maksimizasyonunda (üretim büyüme oranı için bir araç olarak) sabit fiyat, tek dönem büyüme modelinde birtakım eşitlik ve eşitsizlik sınırlamalarına bağlı bir uygulamadır. Bu eşitlik sınırlamaları gelir ve tüketim arasındaki denge, ücret dengesi, kamu bütçe kısıtı ve talep arz dengesidir. Eşitsizlik sıkıntıları ise, belirtilen formülasyonlardaki hedeflerin yakalanamamasında olabilir.

Yapılan analizler, üretim büyüme oranı üzerindeki yabancı transfer değişikliği etkileri, iktisat politikası cevaplarına odaklanmıştır. Varılabilecek ilk sonuç, GOÜ'ler için yabancı transferler, yabancı tasarruflardan çok daha yararlı bir düşüncedir. Diğer bir sonuç ise mali kısıtlama kapsamlı tasarruf kısıtından bağımsız olarak belirlenebilir. Aslında bu iki varsayımı gerektirir. Birincisi kamu alt yapı yatırımı genellikle özel yatırımı tamamlayıcıdır. İkincisi yurtiçi sermaye piyasaları çok kısıtlıdır.

Kamu politikasının ekonomiye etkisi tartışılmaz olup, iç ve dış konjonktür göz önünde bulundurularak geliştirilmelidir.

2.2.Uluslararası Finansal Akım Türleri ve Tarihsel Gelişimi

2.2.1.Uluslararası Finansal Akımların Türleri

Aşağıdaki tablo uluslararası finansmanda geleneksel olarak kullanılan enstrümanlar, finansman yerleri, finansman vadeleri, imtiyaz derecesi ve risk derecesine göre düzenlenmiştir. Bu tablo, yapılan geleneksel dış finansmanları ve özelliklerini özetleyici bir yapıya sahiptir. Geleneksel dış finansmanlar eskiden beri süregelmekte olup, çeşitli koşullarda ve çeşitli imtiyazlıkla belli uluslararası nitelikteki kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır.¹⁷

¹⁷ BAL Harun: **a.g.e.**, 2001, s.21.

Tablo 2: Finansal Enstrümanlar ve Mekanizmalar.

Mekanizma	Zaman Boyunca Kaynak Transferi Derecesi		Riskleri Kaydırma Derecesi			Kaynak Transferini İmtiyazlı Pay İçerme Derecesi		
	Kısa Vade	Uzun Vade	Az	Orta Derece	Geniş Derece	Az	Orta Derece	Geniş Derece
Uluslararası Ticari Banka Kredileri	x		x			x		
Uzun Vadeli Tahviller		x	x			x		
Dünya Bankası Kredileri		x	x				x	
Uluslararası Kalkınma Yardımları		x		x				x
IMF Telafi Edici Fin.	x			x				x
Endeksli Tahviller		x			x	x		
Özsermaye Yatırımları		x			x	x		

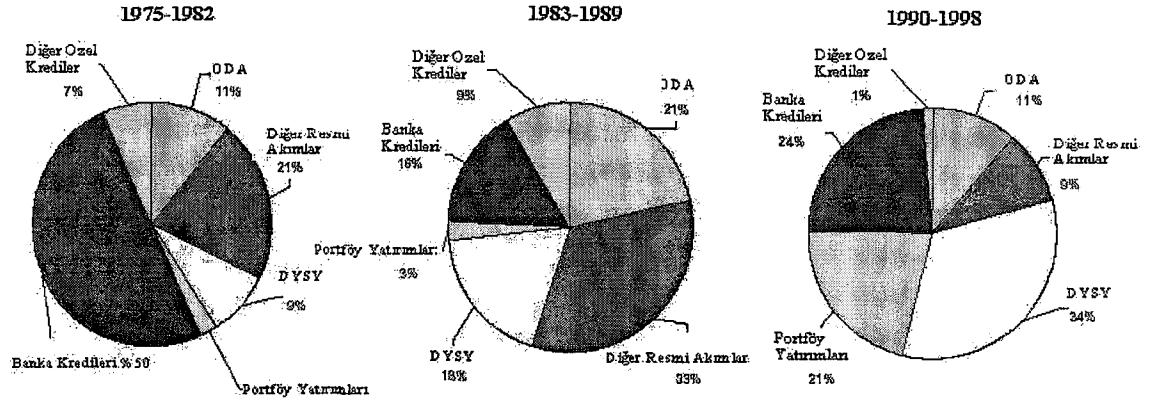
Kaynak: BAL Harun: a.g.e., 2001, s.21.

Uluslararası finansman akımları aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir;¹⁸

- İki taraflı veya çok taraflı kaynaktan sermaye akışı,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımı,
- Ticari banka borçlanmaları (dış kredi içerenler dahil),
- Portföy Yatırımları,
- ODA(Official Development Assistance) Resmi kalkınma yardımları,
- Diğer özel krediler.

¹⁸ AKYÜZ Yılmaz ve CORNFORD Andrew: **Capital Flows to Developing Countries and The Reform of The International Financial System**, UNCTAD, 1999, s.12.

Şekil 8: 1975-1998 yılları arasında GOÜ'lere Yönelik Finansal Akım Türlerinin Gelişimi.

Kaynak: AKYÜZ Yılmaz ve CORNFORD Andrew: Capital Flows to Developing Countries and The Reform of The International Financial System, UNCTAD, 1999, s.13.

Yukarıdaki şekilden de gördüğümüz gibi GOÜ'lere yönelik finansal akım türlerindeki ağırlık konjonktürel duruma göre değişmektedir. 1975-1982 yılları arasında banka kredilerinin önemli bir orana sahip olmasında Recycling mekanizmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Bilindiği gibi bu dönemde petrol krizi yaşanmış ve OPEC ülkelerinde ortaya çıkan kaynak fazlalarının, bu ülkelerce değerlendirilmek amacıyla uluslararası bankalara aktarılmasıyla ortaya çıkan süreç Recycling mekanizması olarak bilinmektedir. Uluslararası bankalarda bu önemli miktardaki fonları değerlendirmek amacıyla GOÜ'lerin kullanımına sunmuşlardır.

1983-1989 yılları arasında ise Resmi akımlar ön plana çıkmaktadır. Bundaki etkili olan olayın ise GOÜ'lerin bu dönemde yaşadıkları borç krizi olarak düşünülebilir. Gelişmiş ülkeler bu krizin aşılmasını sağlamak amacıyla çeşitli yollarla GOÜ'lere kaynak aktarmışlardır.

1990-1998 yıllarına ise sıcak para olarak da bilinen portföy yatırımlarının yanı sıra DYSY damgasını vurmuştur. Bu yıllarda globalleşmenin hız kazanması ve dünya üzerinde sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması bunda etkili olmuş olabilir.

"Sermaye akışları GOÜ'lerde daha yavaşça geliyor. 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başında temelde banka kredilerinden oluşmuştu. 1990'lı yıllarda ise GOÜ'ler doğrudan yabancı yatırım aldılar. Gelişmiş ülkelerde uluslararası sermaye akış hacmi ise arttı.

Kriz seneleri içerisinde ülkeler kendi paralarını kuvvetlendirmekten vaz geçti ve kuru dalgalanmaya bıraktı. Günümüzde uluslararası sermaye akışının global GSMH'ye etkisi artmıştır. IMF ve Dünya Bankası ülkelerin yeniden güçlenme ve yapısal uyum programlarına destek verir. IMF bazı GOÜ'lerin borçlarını ödeyebilecek kapasiteye gelmesi için hem teknik (reformlar için) hem de parasal kolaylık sağlar."¹⁹

2.2.1.1.Dış Yardım ve Hibe

Dış yardım ve hibeler dış finansmanla ilgili en önemli öğelerdendir. Bağışla dış yardım aynı şey değildir. Bağış, yani hibe doğrudan doğruya karşılıksız olarak verilirken, dış yardım imtiyazlı olarak sağlanan kredilerdir. Bu imtiyazlı kredilerin ne kadarının bağış unsuru içerdiğini bulmak için, normal şartlarda alınan bu kredinin ne kadar ödenmesi gerekirken ne kadar ödediğimizi çıkarmamız gerekir. Bu fark bir kazanç ölçüsüdür. Bunla ilgili çeşitli hesaplama yöntemi vardır. Faiz sübvansiyonları, ödemesiz dönem ve geri ödeme periyodunun uzunluğu gibi öğeler dış yardımdaki bağış öğesini, yani hibe unsurunu etkilerler.

Bunun yanı sıra, yardımın faydasının, o ülkenin sermaye piyasasındaki borçlanma faiz oranı ile verilen yardım kredisinin faiz oranındaki fark ve dönemsel olarak sağlanan avantajlardan oluştuğu da söylenebilir. Ancak, yardımın değeri, yardımın faydasından farklı olabilir.

Dış yardımdaki bağış öğesi ile ilgili vurgulanması gereken bazı özellikler ise şunlardır:

1-Dış yardımdaki bağış öğesinin büyüklüğü, faiz haddi ve iskonto oranındaki küçük değişmelere karşı oldukça duyarlıdır. Ancak ödemesiz dönem ve borç süresindeki değişikliklere karşı pek duyarlı değildir. Uzun ödemesiz

dönemler ve uzun borç süreleri bağış sağlamaktan ziyade likidite sağlayıcı etkiye sahiptir.

2-Faiz haddi düşük olan dış yardım daha yararlı gibi görülse de, eğer geri ödeme periyodu ve ödemesiz dönem daha kısa ise gerçekte daha pahalıya gelebilir.

3-Yapılan dış yardım koşullu olarak sağlandıysa bağış ögesi açısından bir değer taşımaz. Çünkü çeşitli kısıtlamalarla ve dayatmalarla sağlanan fon, etkin kullanılamaz. Böylece sağlanan dış kaynaktan gereği gibi faydalanılamamış olur. Tarihte bunun çeşitli örneklerini ülkemiz açısından da görebiliriz.

4-Bazı dönemlerde dış yardımda bağış ögesi taraf ülkeler arasında pazarlık konusu olabilmektedir.

“Dış yardım kredileri kaynak, vade ve niteliklerine göre farklı özellikler göstermektedirler.”²⁰

-Yardımanın Niteliğine Göre: Belli malların satın alınabilmesi için döviz olarak sağlanan mali krediler ve teknik bilgi, eleman, proje ve müşavirlik hizmetlerinin geliştirmek amacı ile verilen teknik krediler olmak üzere iki çeşittir. Teknik yardımlar genellikle bağış şeklindedir.

-Yardımanın Yüklediği Mali Yük Açısından Dış Krediler: Karşı ödeme gerektirmeyen, genellikle BM tarafından yapılan bağışlar ve yardım anlaşmasında belirlenen faiz ile süresinde geri ödenmesi gereken ödünç verme işlemlerinden oluşur.

-Vadelerine Göre Dış Krediler: Alt yapı ve büyük ölçekli imalat sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi için uzun vadeli krediler, dış ödeme darboğazlarını gidermek amacı ile kısa vadeli krediler verilir.

-Sağladıkları Finansmana Göre Dış Krediler: Belli bir projenin gerçekleştirilmesi için verilen proje kredileri ve ham madde ve yarı mamul mal ithalatını finanse etmek amacı ile verilen program kredileridir.

¹⁹ FISCHER Stanley: **Globalization and Its Challenges**, Vol:93, No:2, Richard T. Ely Lecture, 2003, s.1-31.

²⁰ TATAR Sultan: **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s.54.

-Sağlanan Fonların Harcama Yetkisine Göre Dış Krediler: Yardımın alındığı ülkede ve/veya belli bir proje harcamasını zorunlu kılan bağlı krediler ve harcama serbestisini tanıyan serbest kredileri içerir.

-Kaynaklarına Göre Dış Krediler: Yardım yapan ülkenin kamu kaynaklarından sağlanan fonların yardım alan ülkeye bir anlaşma gereğince verilmesi, ikili krediler adını taşır. Çoğunlukla program yardımları şeklindedir. Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlardan yardım alan ülkeye fon sağlanması ise çok taraflı kredileri oluşturur.

2.2.1.1.1.GOÜ'lere Yönelik Dış Yardımın Önemi

GOÜ'lere sermaye akışı çok çeşitli yollardan olabilir. Yardımdan borç almaya, Portföy yatırımlarından, doğrudan yabancı sermaye yatırıma kadar pek çok yol dış kaynak için kullanılabilir. GOÜ'ler bu borç yardım ve yatırımları gelişmelerini sürdürmek için talep ederler.

Politik fikirlerin sağında ve solunda belirgin bir fikir vardır. Finanssal kaynak transferi gelişme için gereklidir. Gelişme bağımlılığınca finansal kaynak transferinde resmi yardım, özel yatırım ve ÇUŞ aktiviteleri dönemsel olarak tercih edilir.

Resmi yardım motiflerinde, iki taraflı ve çok taraflı kaynaktan finansal yardım için birçok sebep vardır. Ancak, bunları üç bölümde gruplandırabiliriz.²¹

-Moral ve İnsani Motif: Fakir ülkelere özellikle bu ülkelerdeki fakir insanlara yardım yapmak. Bu tartışma bağlamında global seviyede mutlak fakirliği önleyici gelirin tümünün dağıtımı ile zenginden fakire kaynak aktarımı sağlanabilir. Moral ve refah açısından ulusal sınırlar yapay yapılardır. GOÜ'ler bu yardımları, bu bağlamda alırlar.

-Politik Askeri ve Tarihi Motifler: Zamanında ABD yardım programının büyük bir bölümü komünizmin yayılışını önlemek yönünde kullanıldığı yardımın bölgelere ve ülkelere dağılımı incelendiğinde görülebilir. Bu gibi çeşitli dönemlerde politik ve askeri çıkarlar göz önünde bulundurularak

²¹ THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.394.

GOÜ'lere gelişmiş ölkelerden kaynak aktarımı tarihsel süreç içerisinde yapılmış ve yapılmaktadır.

-Ekonomik Motif: Bu gelişmiş ölkelerin GOÜ'lere yatırım yaparak hem GOÜ'lerin ekonomisinin, hem de kendi ekonomilerinin gelişimi için yapılan yardımdır. Böylece uluslararası yardımdan, karşılıklı ekonomik yarar sağlanabilir. Eğer sağlanan finansmanın faiz oranı gelişmiş ölkedeki sermaye verimliliğinden fazla ve GOÜ'deki sermaye verimliliğinden düşük ise, her iki kesim de kazanabilir. Eğer ödemeler dengesindeki limitlerden dolayı aktifleştirilemeyecek kaynaklar var ise, uluslararası yardım aracılığı ile karşılıklı çıkarlar sağlanabilir.

GOÜ'ler, döviz sıkıntısı nedeni ile de bu yardıma ihtiyaç duyabilirler. Resmi yardım kritikleri uluslararası yardımın avantajlarını tartışır. Fakat, daha az gelişmiş ölkelerdeki ekonomik sistemin etkilenmesiyle yardım sisteminin yapısı zayıflatılmış olur. Bu zayıflama özelden genele konuların tartışılmasıyla da olur. Örneğin, yardımın yalnız dağıtımını ve fakirlere ulaşamadığını tartışılırsa, insani yardımın temeli zedelenir. Fakat, bu yardımın niteliğini değil, yönetimin kritiğini etkiler. Kritik yardımların ekonomik gelişmeye katkı sağlamadığının en önemli göstergesi, 50 yıl sonra bile fakir ölkelerin oluşudur.

Uluslararası yardım, gelişmeyi engelleyici hükümetlerin varlıklarını perçinleyici olduğu zaman sosyal gerginlik, yetersizlik ve ekonomik gelişimi engelleyici çürümeler meydana getirir. Ayrıca sorumsuzca izlenecek finansal politikaları cesaretlendirebilir.

Uluslararası yardımın temel amacı, fakirliğin ortadan kaldırılmasıdır. Fakirliği ortadan kaldırıcı projelere uluslararası destek sağlar. Ayrıca başka bir sosyal yönü de çocuk ölümlerinin azaltılmasını sağlamaktır. Ekonomik açıdan ise, dünya ekonomisine katkıda bulunacak yatırım projelerini desteklemek yönünde olacaktır.

2.2.1.1.1.1.Resmî Kalkınma Yardımları

Resmî kalkınma yardımları, BM çerçevesinde alınan kararla kalkınmış ölkelerin, kalkınmaktaki ölkelere kaynak akışı sağlamalarını öngören bir uygulama veya programdır. Bu çerçevede kalkınmış ölkeler GSMH'lerinin %1'i

kadarını kalkınmakta olan ülkelere yardım olarak sağlaması yönünde karar alınmıştır. Ancak, bazı dönemlerde bu tutturulmuşken, çoğu zaman bu göz ardı edilmiştir. Ülke bazında incelendiğinde en yüksek GSMH'ye sahip ABD'nin en az oranda yardım yaptığı gözlenmektedir. En çok yardımı ise İsveç ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinin yaptığı gözlenmiştir.

Resmi kalkınma yardımları çift taraflı veya çok taraflı olabilmektedir. Bu içerisinde yardım ögesi içeren krediler şeklinde de sağlanabilmektedir.

Tablo 3: Kalkınma Yardım Komitesi Ülkeleri Tarafından GOÜ'lere ve Çok Taraflı Organizasyonlara Sağlanan Net Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH'lerine Oranı.

DAC Ülkeleri	Milyon Dolar		GSMH'ye Oran (%)	
	1990	1995	1990	1995
Avustralya	955	1.194	0.34	0.36
Avusturya	394	767	0.25	0.33
Belçika	889	1.034	0.46	0.38
Kanada	2.470	2.067	0.44	0.38
Danimarka	1.171	1.623	0.94	0.96
Finlandiya	846	388	0.65	0.32
Fransa	7.163	8.443	0.6	0.55
Almanya	6.320	7.524	0.42	0.31
İrlanda	57	153	0.16	0.29
İtalya	3.395	1.623	0.31	0.15
Japonya	9.069	14.489	0.31	0.28
Lüksemburg	25	65	0.21	0.36
Hollanda	2.538	3.226	0.92	0.81
Yeni Zelanda	95	123	0.23	0.23
Norveç	1.205	1.244	1.17	0.87
Portekiz	148	271	0.25	0.27
İspanya	965	1.348	0.20	0.24
İsveç	2.007	1.704	0.91	0.77
İsviçre	750	1.084	0.32	0.34
İngiltere	2.638	3.157	0.27	0.28
ABD	11.394	7.367	0.21	0.10
Toplam DAC	52.961	58.894	0.33	0.27

Kaynak: OECD Development Cooperation, 1996 Report, Paris, 1996.

(Aktaran:Thirwall A. P.: 1999, s.395.)

Bu tablo incelendiğinde varılacak sonuçlar şunlardır:

-1990 yılında GOÜ'lere meblağ olarak en çok resmi kalkınma yardımı yapan ülke ABD iken 1995'te Japonya en çok resmi kalkınma yardımı yapmıştır.

-Ülkelerin GOÜ'lere yaptığı yardımların GSMH'lerine oranına bakıldığında 1990 yılında Norveç en yüksek oranlı iken 1995'te Danimarka en yüksek oranlı ülke olmuştur.

-1995 yılında GOÜ'lere yapılan resmi kalkınma yardımı meblağ olarak 1990'dan çok olmasına karşın, GSMH'ye oranlarına bakıldığında azalma oldu görülmektedir.

-DAC üyesi ülkelerin çoğu, BM tavsiyesi olan GSMH'lerinin %1'ini GOÜ'lere kalkınma yardımına ayırma tavsiyesinden çok uzaktır. Eğer ülkeler bu tavsiyeye uysalar GOÜ'ler kalkınma konusunda daha başarılı olacaklardır.

2.2.1.1.2.IMF ve Dünya Bankası'nın Roller

IMF'nin temel görevleri aşağıda sıralanmıştır;

- a) Uluslararası parasal sistemi yönetir ve uluslararası parasal işbirliğini ilerletir.
- b) Kurlar arası istikrarı gözetir ve üye ülkeler arasındaki ilişkileri düzenler.
- c) Üyelerine ödemeler dengesi zorluklarının olduğu dönemlerde, kısa veya orta vadeli krediler sağlayarak yardım eder. Böylece üye ülkelerdeki ödemeler dengesi uyumsuzluklarının giderilmesini sağlar.
- d) Üye ülkelere finansal kaynak sağlar.

IMF'in GOÜ'lere sağladığı finansmanın dağılımı incelendiğinde, bu kaynakların çoğunluğunun bu ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak için kullanıldığı gözlenmektedir. IMF genelde finansman sağladığı ülkelere bir ekonomik programla gelmektedir, sağlayacağı finansmanı dilimlere ayırmakta ve ülkeler bu program çerçevesinde hareket ettikçe kaynak dilimlerini serbest bırakmaktadır. IMF ve Dünya Bankası GOÜ'ler için en büyük kaynak sağlayıcı kuruluşlardır.

Dünya Bankası'nın temel görevleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

-Dünyada ekonomik gelişmeyi ilerletmek ve GOÜ'lerdeki yapısal reformlara destek vermek.

-Kalkınma projeleri ve programlarının finansı için GOÜ'lere uzun dönemli finansman sağlar.

-Fakir GOÜ'lere uluslararası kalkınma yardımı programından özel finansal yardım sağlar.

-IFC aracılığı ile GOÜ'lerdeki özel girişimleri teşvik eder.

Yapısal uyum programları borçlanmalarla desteklenerek sürdürülmektedir. Bağımsız dereceleme kuruluşları ve Dünya Bankası bu dönemlerde makro büyüklüklere odaklanır. Bu büyüklükler; GSMH büyümesi, tasarruf, yatırım, ihracat ve ödemeler dengesi kompozisyonudur. 1992'deki Dünya Bankası Sempozyumunda bu büyüklüklerin yüzdesel olarak takip edilmesinin daha yararlı olabileceği söylenmiştir. Yapısal uyum içerisindeki ülkelerde en önemli büyüklüklerden biri de faiz oranlarıdır. Faiz oranlarındaki kötü bir değişim, bu programa büyük zarar verebilir. Aslında tüm büyüklükler için istikrarı yakalamak önemlidir. Yapısal uyum programlarındaki başarısızlıklar, o ülkenin ekonomisine ağır hasarlar verir. Bu sebeple, yapısal uyum programı için uluslararası kuruluşlardan sürekli teknik ve finansal destek almak, bu programın başarısı için önemli bir ihtiyaçtır. Yapısal uyum programlarıyla ekonomik göstergelerdeki uyumsuzluğun giderilmesi, sürekli ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması ve ekonomik işleyişin düzene sokulması hedeflenir.

2.2.1.1.1.3.Uluslararası Yardımın Dağılımı ve Etkisi

Aşağıdaki tabloda Latin Amerika ve Doğu Asya ülke örnekleriyle finansman kaynaklarının dönemsel olarak kalkınmaya etkileri gösterilmektedir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde ilk göze çarpan farklı dönemlerde farklı finansman kaynağının kalkınmaya etkisinin daha çok olduğudur. Bunun en temel sebebi kojonktürel etkidir. Bölgesel farklılığın, finansman yöntemlerinin kalkınmaya etkisini pek değiştirmedeği söylenebilir. Dış yardımların etkisinin sınırlı kaldığı ve DYSY'lerin ve dış borcun kalkınma üzerinde genelde daha etkili olduğu gözlenmektedir. Dış yardımların GOÜ'leri kalkınması üzerindeki etkisinin sınırlı oluşu, gelişmiş ülkelerin yeterince kaynak ayırmayışı ve bu yolla gelen kaynağın maliyetinin düşüklüğü nedeniyle gevşek davranarak kaynağın etkin kullanılmayışından kaynaklanabilir. Örneğin 1950'li dönemlerde dış yardımın kalkınmaya etkisinin en yüksek olduğu dönemdir. Bunun nedeni ise 2. Dünya

Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerin GOÜ'lere yardıma önem vermesi ve çok kaynak ayırması olabilir.

Tablo 4: Latin Amerika ve Doğu Asya Ülke Örneklerinde Kalkınmanın Finansmanının Rolü.

Ülkeler	Brezilya ve Meksika				Güney Kore ve Tayvan			
Yıllar	1880-1930	1930-1955	1955-1970	1970-....	1900-1945	1950-1960	1961-1972	1973-....
Dış Yardım	Düşük	Düşük	Orta	Düşük	Düşük	Yüksek	Orta	Orta
DYSY	-Orta (Brezilya) -Yüksek (Meksika)	Düşük	Yüksek	Orta	Orta	Düşük	-Düşük (Güney Kore) -Orta (Tayvan)	-Orta (Güney Kore) -Yüksek (Tayvan)
Dış Borç	Orta	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Düşük	-Düşük (Tayvan) -Orta (Güney Kore)	-Orta (Tayvan) -Yüksek (Güney Kore)

Kaynak: GEREFFI Gary: Rethinking Development Theory Insights from East Asia and Latin America, Comperative National Development Society and Economy in The New Global Order, North Carolina, 1999, s.38-42'den derlenmiştir.

GOÜ'lerin nüfuslarına bağlı olarak yardımın dağılımının eşit olmayacağı aşıkardır. Bazı ülkeler kişi başına \$5'dan daha az alırken bazıları \$100'dan fazla almaktadır. Yardım ülkeler arasında ulusal gelirle orantılı olarak farklılık göstermektedir. Hiçbir ülke veya çok taraflı kuruluşun kesin bir kriter ortaya koymamasına rağmen ülkeler arasında yardım tahsis edilirken farklı ülke ve kuruluşların farklı amaç ve hedefleri olduğu açıktır. Tek taraflı yardımın büyük bir bölümünde politik ve askeri nesneler önemli olmakta ve ayrıca tarihi bağlardaki güçlülük de yardım akışını belirlemede rol oynamaktadır. Yüksek düzeydeki her yardım bu karakteristiklerle ilişkilidir. Benzer şekilde çok taraflı yardımda kaynağı hangi kuruluşun sağladığına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Bu gibi nedenlerden ötürü “yardımın dağılımı için ne kriteri uygulanmalıdır?” sorusu ortaya çıkmaktadır.²² Bu soruya yanıt olarak nesnel fonksiyonlara bağlı olmalıdır denebilir. Eğer farklı ülkeler farklı nesnel fonksiyonlara sahipse kriter kaçınılmaz şekilde farklı olmalıdır. Çok taraflı kuruluşlar tarafından sağlanan çoğu yardım borç formundadır. Eğer borç faiz oranı sermaye üretkenliğinin üzerinde ise kesinlikle borç servisi problemleri ortaya çıkmaktadır. Dağılımda rehber kabul edilebilecek olası ölçüt ülkenin faiz ile birlikte borcu geri ödeme kapasitesinin belirtisi olan verimlilik ölçütü olabilir. Dünya bankası borç vermeden önce kendisini, borç alan ülkenin borcu geri ödeyebileceğine inandırmasını bekler. Ayrıca kur durumunun iyi takip edilmesi beklenir. Çünkü geri ödemeler döviz cinsinden olacaktır.

Pratikte verimlilik ölçütü ne kadar kabul edilse de çok açık ve net değildir. Yardımın faiz oranının altındaki sermaye üretkenliğine sahip ülkelere verilmemesi gerektiği tartışılabilir. Fakat yardım dağılımı kesinlikle üretkenliği yüksek olan ülkelere mi yapılmalıdır?Yardımdan dönüşler maksimize edilmiş olabilir ancak dağılım ihtiyaçlardan bağımsız olur ve üretkenliğin ölçüsü ile birleştirilmez ise her ülkenin uzun dönemli gelişim ihtimali ile ilişkili olmaz.

Uluslararası yardımın kıtlığı göz önünde tutulursa dağılımın çok kesin kriterlerinin değer formülasyonunun yapıp yapılamayacağı sorulabilir. Yıllık yardımlar GOÜ’lerde yaklaşık olarak kişi başına \$8 olacak şekilde çok taraflı enstitüler tarafından sağlanmaktadır ve toplam özel olmayan kaynak akış miktarı kişi başına \$20’den biraz daha fazladır. Eğer GOÜ’lere yapılan tek taraflı yardım resmi yardımın asıl formu olmaya devam ederse, kaynakların tahsisini büyük ölçüde politik, askeri ve tarihsel düşünceler belirlemeye devam edecektir. Daha fazlası ve kaynakların oransal tahsisi için tek umut çok taraflı kuruluşlara doğru yardım rolünün kayışıdır.

2.2.1.1.2.GOÜ'lere Yardımın Arttırılması İçin Planlar

“Finansal kaynakların net akışının GOÜ'lere doğru olmasını sağlamanın temelde 2 yolu vardır: Birincisi, nominal yardımın değiştirilmeden

²² THIRWALL A. P.:**Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.327-489.

birakılması ve geri ödeme zorunluluklarının azaltılması; ikincisi ise, nominal yardımın artmış olması ve geri ödeme dönemlerinin değiştirilmeden bırakılmasıdır. Geri ödeme zorunluluklarının azaltılması demek faiz oranlarının düşürülmesi, geri ödeme periyotlarının uzatılması ve genellikle uluslararası yardımın hibe ögesinin artmasıdır. Diğer ihtimaller ise ülkelere kendi para birimleri üzerinden geri ödeme yapma izni verilmesi, yardımının derecesi düşürmek için bağlantı kurmak olabilir.”²³

Kaynak akışını arttırmanın en çabuk yolu tüm gelişmiş ülkelerin toplam yardım için ulusal gelirin %1’ini yardım hedefi kabul etmeleri ve resmi gelişim yardımı için ise ulusal gelirin %0.7’sini kabul etmeleri olabilir. Son yıllarda büyük miktarda yardımın boşa harcandığı ve hatalı kullanıldığı inancı üzerine kurulmuş kamu destek yardımının azaltıldığına dair işaretler bulunmaktadır. Eğer yardım kaynaklarının boşa harcandığı ve gerekli yerlerde kullanıldığı anlaşılırsa kendilerinden daha zengin olan kreditor gelişmiş ülkelerin insanlarını bir dahaki sefere ikna etmeleri zordur. Geçmişte sağlanan kaynakların boşa harcanmasının ve hatalı kullanılmasının temel nedeni o ülke hükümetlerinin izledikleri politikalardaki etkisizlik, popülizm ve bozulmadır. Bu sebeple günümüzde yardımlar bir program çerçevesinde, sağlanmakta ve kaynak aktarıcı ülke tarafından usulsüz ve yanlış kullanımların önüne geçilmek hedeflenmektedir.

Artan yardım bütçelerinin politik zorlukları dikkate alındığında uluslararası ekonominin ihtiyacı planlar ve geliri otomatik olarak yükselten uluslararası vergilendirmenin formları, kreditor ülkelerdeki bütçeyle ilgili baskı ve politik tartışmaya bağlıdır.

Uluslararası finansman kaynaklarının nasıl arttırılabileceği, özellikle de uluslararası finansman hareketlerinin nasıl kontrol altına alınacağı konusunda tam olarak öneri eksikliği bulunmamaktadır.

Bu konuyla ilgili planlar 3 bölüme ayrılabilir;²⁴

²³ THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.398.

²⁴ THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.398.

- Çeşitli uluslararası hareketler ve çeşitli yollarla insan refahına zarar veren dışsal ekonomik hareketler üzerindeki denetimlerin arttırılması,
- Özerkliği olmayan yerlerdeki sömürülmemiş kaynakların korunması ve kullanımının planlanması,
- Uluslararası gelir vergilerinin uluslararası ticareti arttırmak ve küresel kalkınma anlayışına uygun bir biçimde tekrar ayarlanması.

Çeşitli önerilerin kullanılabilecek uygunluktaki listesi Londra'da Denizaşırı Gelişim Enstitüsü tarafından derlenmiştir. Bu yönde uluslararası ticareti arttırmak için şu 20 durum üzerinde küresel ticareti arttırıcı yeni ayarlamalar yapılabilir:²⁵

- 1.Tüm yada bazı uluslararası finansal hareketlerin vergileri,
- 2.Uluslararası ticaret üzerine genel ek ücret,
- 3.Gaz gibi belirlenmiş ticari eşyaların vergileri,
- 4.Uluslararası silah ticaretinin vergileri,
- 5.Posta ve haberleşme ciroları üzerine ek ücretler,
- 6.Uluslararası kota,
- 7.Bölgesel vergilendirmede ek ücretler(Genellikle gelir vergilerinin aşamalı paylaşımı olarak ifade edilir),
- 8.Ulusal yada bölgesel vergilerin bazı kısımlarının ithafı,
- 9.Yörüngeye yerleştirilen uyduların yerleşim harçları,
- 10.Uluslararası sulardan çıkarılan minerallerin telif hakları,
- 11.Antarktika'nın sömürüsü veya araştırması için harçlar,
- 12.Uluslararası sularda balık tutmak için harçlar,
- 13.Elektromanyetik spektrum kullanımı için harçlar,
- 14.Uluslararası uçuşların harçları veya vergileri,
- 15.Uluslararası deniz taşımacılığının şarjları veya vergileri,
- 16.Kirlilik harçları,
- 17.Ticaret kirliliği izni üzerine vergi,
- 18.Merkez küresel ajansa yapılan gönüllü vergi ödemeleri,

²⁵ THIRWALL A. P.:**Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.399.

19.Gelişmekte olan fakir ülkelere dağıtılan (Special Drawing Right) SDR'lerin etkinliği sorunu,

20.IMF altın stoklarının yeniden ayarlanması.

Bunlar sadece THIRWALL'ın kitabında bahsettiği öneriler ve olasılıklardır. Hiçbiri hakkında hükümetler seviyesinde süregelen bir tartışma yoktur ve hiçbir başlıca yardım veren ülkeler tarafından ciddi bir biçimde uygulanmamıştır.

Yoksulluk, çevre, eğitim vb. konular insani önem teşkil eden konulardır. Bu konuda ülkeleri teşvik edici çalışmalar yapılarak çözüm aranabilir. GOÜ'lerde hayırsever kuruluşlar ve hükümete bağlı olmayan organizasyonlara olan bağışlarda vergi kolaylıkları yardımıyla uygulanmaktadır. Yardımlar gönüllük esasına dayalı olmalı ve özendirici bilinç sağlanmalıdır.

2.2.1.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Resmi kalkınma finansmanı dışında, finansman ihtiyacının diğer asıl kaynağı ülkelere ihraç ettiğinden daha fazla ithal etme ve kazandığından daha çok yatırım yapma izni veren özel sermaye akışıdır. Özel sermaye akışı şu 2 ana kısma ayrılabilir: Borç oluşturmeyen akış olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) ve borçluluk oluşturan kaynaklardır (örneğin; sendikasyon kredileri, vb. türü gibi). Bu kısımda GOÜ'lerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerinde duracağız.

Tablo 5: Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları ve DYSY Girişi(Milyar Dolar).

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Akışlar	124	153.7	219.7	220.4	257.2	313.1	343.7	318.3	290.7
-Doğ. Yab. Ser. Yat.	35.3	47.5	66	88.8	105	130.8	170.3	170.9	192

Kaynak: World Bank: a.g.e., 2000.

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere GOÜ'ler için DYSY'nin önemi gittikçe artmaktadır. DYSY'nin toplam finansman akışlarındaki payı gittikçe artmıştır. Yani GOÜ'ler, globalleşmenin de etkisiyle DYSY yolu ile dış kaynak transferinin avantajlarının farkına varmaya başlamıştır.

Tablo 6: 1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışlarında DYSY'lerin Payı (% Olarak)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Akışlar	100	100	100	100	100	100	100	100	100
-Doğ. Yab. Ser. Yat.	28.5	30.9	30	40.3	40.8	41.8	49.6	53.7	66.1

Kaynak: World Bank: a.g.e., 2000.

Son yıllarda GOÜ'lere giden DYSY'nin miktarında çok büyük artış olmuştur. Bunun temel 3 neden bulunmaktadır: Çok uluslu şirketlerin artışı, uluslararası kar için uluslararası sermaye pazarlarındaki sınırlamaların kaldırılması, GOÜ'lerde ekonomik sınırlamaların kalkması.

DYSY'nin belirteçleri üzerine yapılan araştırmalar göstermiştir ki ana ülkelerin, maliyet yapıları, türevsel dönüşleri, pazar gelişimleri ve kurumsal karakteristikleri başlıca öneme sahiptir. Deniz aşırı ticaret yapmayı düşünen şirketler elverişli ticaret ve yatırım rejimi, güzel altyapı, mülkiyet hakları, politik kararlılık, makro ekonomik kararlılık ve tahsilli ve güven verici işgücü aramaktadırlar. Çoğunlukla ülkenin, kalkınma gücüne, bu yöndeki başarı şansına ve ihracat kabiliyetine bağlı olarak yatırım kararı almaktadırlar.

DYSY alıcı ülkelere çok büyük avantajlar sağlamaktadır, fakat bunun yanında görünümün gelişim noktasından potansiyel bazı dezavantajları bulunmaktadır. İlk olarak avantajları listeleyelim: DYSY olan yatırım oranını yerli tasarruf oranının üzerinde yükseltir. Eğer yatırımın verimliliğinde ters bir şey gerçekleşmez ise bu kalkınma için güzeldir. Yatırım ekonominin diğer bölümleri üzerinde pozitif dış etki yapan yönetim tecrübeleri, teknoloji ve bilgileri de beraberinde getirmektedir. Yabancı yatırım aynı veya bağlantılı alanlarda yerel yatırımlar için katalizör görevi görebilir. Yabancı yatırımlar diğer pozitif dış etki olan işgücü eğitime gereksinim duymaktadır. GOÜ'lerde çok uluslu şirketler tarafından direk veya endirek 20 milyon çalışan için iş imkanı açıldığı tahmin edilmektedir. Sonuçta, DYSY'nin büyük bir kısmı GOÜ'lerin ticari mallar sektörüne gitmektedir. Bu da GOÜ'lerin ihraç performansını arttırmaktadır. DYSY ve GSMH'nin gelişimi arasındaki bağlantı üzerine olan Thirwall tarafından yapılan araştırma, ikisinin aralarında pozitif bağlantı olduğunu ortaya koymuştur.

DYSY'lerin potansiyel dezavantajlarından bazıları şunlardır:²⁶ ÇUŞ'lerin öncelikli hedefi karlarını maksimize etmek olacaktır. Bu düşünceyle hareketi muhtemelen üzerinde denetimi olmadığı için o ülkeye zarar verebilir. Kritik sektörlerde faaliyet gösteriyorsa ulusal çıkarlara ters düşebilir. Asıl GOÜ'lerdeki temel sorunlardan biri olan gelir dağılımı problemine ne ölçüde katkı sağlayabileceği bilinmemektedir.

ÇUŞ'ler ilk olarak, kentsel bölgelere yerleştiklerinden dolayı, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki gelir açığını genişletebilirler, böylece gelir dağılımı problemi süreklilik kazanmış olur. Bu eleştiri sadece ÇUŞ'leri hedef almamalıdır. Çünkü varolan kentsel merkezlerde herhangi bir endüstriyel etkinlik kurularak aynı etki sağlanabilir. ÇUŞ'lerin tüketim eğilimlerini arttırıcı etkisi iç tasarruf oranını azaltıcı etki yapabilir. Diğer bir eleştiri noktası da uygunsuz teknolojileri getirerek, iç kaynaklı sermaye ürünleri endüstrisinin gelişimini yavaşlatabilmeleridir. Ancak günümüzde bu türlü bir riskle karşılaşma olasılığı düşüktür. Çünkü kar maksimizasyonu için ileri teknoloji kullanımı ihtiyaç haline gelmeye başlamıştır.

ÇUŞ'lere bir diğer olumsuz bakış açısı ise büyük boyutları ve güçleri nedeniyle ulusal egemenlik bakış açılarını kaybetmiş GOÜ'lerin ve ekonomik politikalarını kontrol ettikleri yönündedir. Şirketler yerel parasal politikanın etkisini yabancı sermaye piyasaları ve kendi dahili kaynaklarına erişim nedeniyle reddedebilirler. Karları yurtdışına kaydırarak vergiyi reddedebilirler. Ülkeler bir şey yapmak için çok uluslu şirketleri arzu edebilirler fakat kolayca uygulanamayabilir. Çünkü bu hareket şirketin küresel kar nesneleriyle tümüyle gelişebilir.

Çok uluslu yatırımın gerçek değerini ve tam etkisini yalnızca ekonomik analiz kullanarak ölçmek çok zordur. Fakat bu GOÜ'lerin yapması gereken bir şeydir. Doğrudan yabancı yatırımın serbest hareketliliğin kontrolünde gerçek reel kazançlar ve zararlar ne olabilir? DYSY'nin avantajlarını almanın diğer yolları bağlantı teşebbüslerini ve anahtar teslimi projeleri de içerecek aktif araştırma ve yabancı yatırımcı ödemeleri vasıtasıyla ana ülke işbirliği içinde

²⁶ THIRWALL A. P.: **Growth and Development** 6. Edition, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.397.

projeleri inşa etmektir. GOÜ'lerin hareketlerinin yönüne dair deliller çoktandır bulunmaktadır. GOÜ'ler çok uluslu yatırımı kabul edecekleri ve şirket işletimi gözetleyecekleri koşulları çok temiz bir şekilde hesaplamalıdır. Böylece bozulmuş gelişim ve sömürü önlenmiş olur. Ayrıca DYSY'lerin kontrollü bir şekilde artırılması GOÜ'ler için kalkınma yolunda atılabilecek en önemli adımlardandır. Hatta eğer gelişmiş teknolojiyi beraberinde getirecekse bu teknoloji politığının ve sürdürülebilir kalkınmanın bir gereği haline gelir.

2.2.1.3.Uluslararası Borçlanma ve Borç Servisleri Problemleri

Dış borçlanma, ülke içi tasarruf eksikliği ve/veya dış ticaret dengesindeki olumsuzlukların doğurduğu kaynak ihtiyacını karşılamamanın bir yoludur. Dış borçlanmanın belirli bir maliyeti olacaktır. Ancak, sağlayacağı fayda daha fazla ise dış borçlanmaya gitmek ülke ekonomisi için olumlu gelişmeler sağlayabilir. Dış borçlanma ile ilgili temel öğeleri gösteren tablo aşağıda mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda dış borçlanma için kaynaklar, finansman türleri ve bunların özellikleri görülmektedir.

Tablo 7: Dış Borçlanmaya Kaynak Teşkil Eden Finansman Türleri ve Bunların Özellikleri.

	Çok Yanlı Finansmanlar	İkili Finansmanlar	İhracat Kredileri	Uluslararası Ticari Banka Kredileri	Sermaye Piyasaları ve Tahvil İhracı
Borç Veren	Uluslararası Kurumlar ve Bölgesel Kalkınma Bankaları	Devletler ve Bağlı Kuruluşlar	Özel ve Resmi İhracat Kredi Kurumları	Uluslararası Ticaret Bankaları ve Diğer Kredi Kurumları	Özel ve Kurumsal Yatırımcılar
Özel / Resmi	Resmi	Resmi	Özel ve Resmi	Özel	Özel
Borç Alan	Devletler ve Bağlı Kuruluşlar	Devletler	İthalatçılar	Devletler, Bankalar ve Özel Firmalar	Devletler, Bankalar ve Özel Firmalar
Nitelik	Kamu Borcu	Kamu Borcu	Kamu ve Özel	Devlet ve Özel Sektör Borcu	Devlet ve Özel Sektör Borcu
Vade	Uzun	Uzun	Kısa - Orta	Kısa – Orta	Orta – Uzun
Faiz Türü	Sabit / Değişken	Sabit	Sabit / Değişken	Sabit / Değişken	Sabit / Değişken
Faiz Oranı	Piyasa Altı	Piyasa Altı	Piyasa Faizi Civarı	Piyasa Faizi	Piyasa Faizi
İmtiyaz	Evet	Evet	Nadiren	Hayır	Hayır
Amaç	Kalkınma Fin.	Kalkınma Fin.	Ticaret Fin.	Çeşitli	Çeşitli
İlave Risk Primi	Hayır	Hayır	Nadiren	Her zaman	Her zaman
Kredi Kullanımında Kreditörlerin Etkisi	Evet	Evet	Evet	Nadiren	Hayır

Kaynak: BAL Harun: Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2001, s.20.

2.2.1.3.1.Uluslararası Borçlanmada Dış Borçla İlgili Bazı Kavramlar

Dış borçlanma ile ilgili karşımıza çıkan bazı kavramlar ve tanımları şu şekildedir.²⁷

-Borçluluk Dengesi: Bir ülkenin belli bir tarihe kadar birikmiş dış borç ve alacaklarını gösterir. Dış borçların yapısını, yıllık ana para ve faiz

²⁷ KRUGMAN P. R. and OBSTFELD M.: a.g.e., 1991, s.629-673 ve MEIER Gerald M.: **Leading Issuies in Economic Development 6. Edition**, Oxford University Pres, New York, 1995, s.213-265.

ödemelerinin izleme imkanı sağladığı için dış borcunu yönetmek isteyen ülkeler açısından önem taşımaktadır.

-Cari İşlemler Bilançosu: Dış ticaret kalemi ve görünmeyen işlemler kaleminden oluşan göstergedir.

-Borç Finansmanı: Cari işlemler bilançosu açığı için gerekli dış kaynağın borçlanma yoluyla karşılanmasını içerir.

-Borç Dışı Finansman: Cari işlemler bilançosu açığı için kullanılan kaynağın özel yabancı sermaye girişleri ve rezerv hareketlerinden oluşmasıdır.

-Net Borçlanma: Borç finansman kalemlerinin net toplamı net borçlanma veya net akımı oluşturmaktadır. Çapraz kurların değişmediği yıllarda net borçlanma, toplam dış borç stokundaki yıllık artışı ifade etmektedir.

-Brüt Borçlanma: Net borçlanmanın üstüne anapara taksit ödemelerinin eklenmesi ile elde edilen elde edilir.

-Net Kaynak Transferi: Net borçlanma ile faiz ödemeleri arasındaki farkı ifade eder. Net kaynak transferinin negatif olması net borçlanmanın ekonomiye bir katkısının olmadığını gösterir.

-Dış Borç Servisi: Kısa, orta ve uzun vadeli tüm borçların anapara ve faiz ödemelerinden oluşur.

-Borç Servis Oranı: Bir ülkenin borçlarını geri ödeme kapasitesini ortaya koyan göstergelerden birisidir. Borç servis oranı, borç anapara taksit ve faiz ödemelerinin yıllık toplamlarının ihracat gelirlerine oranıdır. Buna göre;

a =yıllık anapara taksitleri

r =yıllık faiz ödemesi

x =toplam mal ve hizmet ihracatından sağlanan döviz geliri ise,

d =borç servis oranı= $(a+r)/x$ olarak yazılabilir.

-Borç Servis Kapasitesi: (Geri Ödeme Kapasitesi) Bir ülkenin belli bir yıldaki faiz ve anapara ödemesi olarak yapabileceği kapasiteyi gösterir.

-Dış Borç Yükü: Ek finansman kaynağı niteliğindeki dış borçlar milli gelirde bir artışa yol açmaktadır. Fakat milli gelirin bir kısmı dış borç faiz ödemeleri nedeniyle kaybedilmekte başka ülkelere transfer edilmektedir. Faiz ödemelerini karşılamak üzere üretilen bir kısım kaynaklar karşılıksız olarak ihraç

edilmek zorunda olabilir. Böylece dış borç ödeyen kuşaklar net bir kayba uğramakta ve bir dış borç yükü ortaya çıkmaktadır.

-Kredi Değerliliği: Bir ülkenin dış borç servisi kapasitesi ile, fiilen aldığı ve geri ödemediği borçların servisleri arasındaki orana bağlıdır. Bu oranın küçülmesi ülkenin kredi değerliliğini azaltabileceği söylenebilir. Kredi değerliliği özel bankalar tarafından, kendilerinden borç alan ülkelere verilmektedir.

-Konsolidasyon: Vadesi gelen bir borcun taraflar arasında imzalanan erteleme anlaşmasıyla orta ya da uzun vadeli bir borç haline dönüştürülmesidir.

-Konsorsiyum: Uluslararası resmi ya da ekonomik kuruluşların kredi açmak, mali yardımları koordine etmek veya açılan kredilerin geri ödenmesini sağlamaya çalışmak gibi amaçlarla oluşturdukları birliktir.

-Libor: (London Interbank Offered Rate) Londra para piyasalarında yürütülen işlemlerde birinci sınıf bankaların kullandığı kredilere uygulanan faiz oranlarını göstermektedir. Libor uluslararası kredi işlemlerinde başvuru bir ölçüttür.

-Resmi Borçlar: Kamu varlığından bağımsız ve politik bir amaçla verilen resmi borçlu olarak ulusal hükümeti tanıyan dış yükümlülüklerin tümüdür.

-Kamu Garantili Dış Borçlar: Geri ödenmeleri bir kamu varlığı ile garanti edilmiş özel dış borçlardır.

-Garantisiz Ticari Borçlar: Resmi kurumlarca verilmiş bir garantisi bulunmadan yapılan özel kaynaklı dış borçlardır.

-Yumuşak Kredi: Dış yardım alan bir ülkenin borcunu kendi ulusal parası ile ödemesi koşulunu içeren kredi türüdür.

-Dış Açık ve Dış Fazla: Ödemeler bilançosunda borç kalemleri toplamının alacak kalemlerinden fazla olması dış açığı, tersi durum ise dış fazlayı ifade eder.

GOÜ'ler yalnızca kreditor ülkelerden ve çok taraflı kuruluşlardan değil bunun yanı sıra ticari olarak uluslararası banka sistemlerinden de borç alırlar. Hibe veya kayda alınmamış borçlar dışında resmi veya özel tüm borç alımları geri ödeme zorunluluğunu içermektedir. İlk olarak borcun belirli bir yıllık süre içerisinde ödenmesi gerekmektedir (ana para geri ödeme) ve ikinci olarak faiz

ödemeleri borç üzerine ilave edilecektir. Ana para ve faiz geri ödemeleri borç servisi ödemelerini oluşturmaktadır. Faiz ile birlikte geri ödenmesi gereken tüm borçlar borçluluk akışlarıdır.

1980 borç krizini daha derinlemesine incelemeye geçmeden önce, borç servisi problemlerinin doğasına dair daha fazla detayı hesaba katalım. Tezin başlarında borç almanın dönüş oranının faiz oranını aştığı sürece ödünç almanın ülke için karlı olduğu söylenmişti. Bu koşullar içerisinde, yapılan borçlanmanın verimli sahalara yönlendirilmesi gerekir. Özellikle dış borçlanma döviz cinsinden olduğu için dış ticareti arttırıcı, yani döviz getirici alanlara yönltilmesi daha yararlı olabilir. Ancak günümüzde bir çok GOÜ ekonomik istikrarı sağlamak ve borç servis problemlerini gidermek için dış borca başvurmaktadır. Bu durumda ise yapılan borçlanmanın ülkenin borç stokunu azaltıcı nitelikte olması istenir. Bu durumda ise borçlanma maliyetlerinin ve borç geri ödeme şeklinin önemi ortaya çıkar.

Borç servisinde yaşanan sıkıntıların son zamanlarda ortaya çıkan asıl kısmı dünya ekonomik şartlarındaki değişikliklerle (1980'lerin ilk yarısında GOÜ'lerin yabancı dış ticaret kazançları bastırmıştır) yapılması gerekenin yatırımlardaki dönüş oranlarının yanlış hesaplanmasıyla, para yatırımlarının yanlış yönlendirilmesiyle ve mevcut tüketimi yükselten sermaye yatırımlarındaki artışla ilişkilidir. 1980 Borç servis krizine neden olan dünya ticaretindeki genel azalma ve fiyat istikrarsızlıkları açısından, 1930'ların büyük buhranı ile 1980'ler paralellik göstermektedir. Bu yönden bakıldığında problem dünya ticaretinin %2.5 düştüğü 1982'de başlamıştır ve GOÜ'ler için dış ticaret bu dönemde tümüyle %10'un üzerinde kötüleştirilmiştir.

Kreditörler ve borçlular bir miktar riski göz önüne alabilir. İstatistiksel olarak beklenen sonucun gerçekleşmemesi olasıdır. Fakat 1980'lerde dünya ekonomisinde gerçekleşen tümüyle sonuç dağılımı olasılıklarının kaydırılmasıdır buna karşı sigorta yapılmamış olsa da borçlunun kontrolünün ötesinde beklenmedik olaylar meydana geldiğinde hizmet ve geri ödemeyi borçlar için zorlaştırmaktadır. Bu durumda iki önemli soru ortaya çıkmaktadır: Borcun yeniden planlanmasında optimal derece nedir? ve maliyeti kim karşılayacaktır?

Borçların her ülkeye ayrı ayrı karları ve geniş anlamda dünya ekonomisine katkısı açıktır. Fakat borç alma daha ne kadar sürebilir? GOÜ'ler halen gelişim kaynaklarına ihtiyaç duysalar bile belirli bir noktadan sonra daha ileriki borç alımlarında dezavantajlar avantajlara dönüştürülebilir mi? Ne yazık ki bu sorunun cevabına yardımcı olabilecek kesin amaç kriteri bulunmamaktadır. Eğer ülke borç kısıtlamasına sahipse hiçbir kredi vericisi geri ödemeyi bırakmaz, açıkça ticaret bakiyesi ve kaynak açığı uzun vadede dengede olmalıdır ve soru ise borç alıp almamak mı değil ne zaman alınmalı olmalıdır.

Açıklar için optimal zamanlama ekonomideki geçerli ve gelecekteki şartlara bağlıdır. Tüketimi kolaylaştırmada piyasa faiz oranı ile yatırımın üretkenliği arasındaki ilişki önemlidir. Fakat geçici kısıtlamalar olmadığı ve ülkelerin süreklilik içinde borç alabildikleri düşünülürse, problem nasıl çözülebilir? ve ülkelerin borç ödemelerinin yabancı para biriminde olması nasıl olacaktır?

“Başarısızlığa eğilimlilik ile bağlantılı optimal borç almanın kriteri gelecekteki borç alma kapasitesinin zayıflatılması olabilir. Bu bir anlam ifade etmektedir, çünkü eğer geleceği ipotek ettirme ihtimali yoksa borçlunun bakış açısından bakıldığında başarısızlık optimal strateji olabilir. Borç alma ihtimal dahilindedir ve süresiz geri ödeme ertelenmesi olabilir. Borç ulusal gelir oranıyla orantılı olarak bazen ölçüt kabul edilebilir. Bu oran sadece borç üzerindeki faiz oranına değil birde ortalama ve marjinal tasarruf oranlarının arasındaki ilişkiye de bağlıdır.

İki uç nokta bulunduğu dikkat edilmelidir. Biri tasarruf eşitliklerinin yatırıma gereksinim duymalarıdır. Böylece borç faiz oranı ile eşit oranda artacak ve eğer faiz oranı gelirin büyüme oranını aşarsa borçta gelirle aynı oranda artacaktır. Diğer uç nokta ise tasarrufun geçmiş borçların faiz ödemeleri ile yatırımı aşmasıdır. Dolayısıyla net borçluluk bulunmayacaktır. Bu iki uç nokta arasında, borcun büyüklüğünün ulusal gelir ve marjinal yatırım oranından büyük olan tasarruf oranı ile bağlantılı olduğu hesaba katıldığında borcun ulusal gelir oranı ile oranda arttığı bazı faiz oranları bulunacaktır. Dönem başında hiç borcun olmadığı varsayılarak, bu kritik faiz oranı; başlangıç ve marjinal tasarruf

oranı, sermaye çıkış oranı ve arzu edilen büyüme oranının bir fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi formülize edilebilir: ²⁸

$$i = \frac{r(s_0 - s')}{s_0 - cr}$$

Burada r arzu edilen büyüme oranı, s_0 başlangıç tasarruf oranı, c sermaye çıkış oranı ve s' marjinal tasarruf oranıdır. Eğer kritik faiz oranı borcu aşarsa borç daha fazla yapılacak borçlanma için yönetilemez duruma gelir.

Tüm GOÜ'lerde borç servisi oranı 1980'lerin başındaki %15 değerinden 1980'lerin ortalarında %25'e yükselmiştir. 1995'lede ise %17 değerine düşmüştür. Günümüzde de %18'ler civarındadır. Bazı ülkelerde dönem dönem bu oran %30'u aşmıştır.

Bugün GOÜ'lerin çoğunluğu borçların ödeyebilecek yetenekleri olduğuna ve net kaynakların akışında gerekli iyileşmeyi yakaladıklarına dair bazı deliller bulunmaktadır. Finansman isteği her zaman olduğu gibi çoktur. Çünkü ithalat-ihracat açığı, yatırım-tasarruf açığını ve mali sektör açığı gibi açıkları kapatmak için ihtiyaç GOÜ'ler için her zaman mevcuttur. Ayrıca günümüzde de bu gibi nedenlerle borçlanma isteği devam etmektedir.

Borç servisi oranını ülkenin ödemeye olan ilgisi olsa da, bu ne ülkenin borçlarını geri ödeme kabiliyetinin iyi bir göstergesidir ne de borç servis oranının uygulamadaki başarısızlığını öngörür. Geri ödeme kabiliyeti ayrıca yeni sermaye cezp edebilme kabiliyetine ve dış ticaret kazançları ve ithal gereksinimleri arasında ilişkiye bağlıdır. Tarihe göre Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Küba, Peru ve Uruguay gibi ülkeler 1931 ve 1933 yılları arasında %16 ile %28 arasındaki borç servis oranlarıyla borçlarını yönetmeyi başaramamışlardır. Bununla birlikte Avusturya %45 borç servis oranıyla bunu başarmıştır. Başarısızlığa eğilimlilik borç servis oranının sadece biri olduğu faktörler kombinasyonuna bağlıdır. Başarısızlığı etkileyebilecek diğer değişkenler ise:

- Gelir,
- Borç servisi ödemelerine akan net yabancı sermaye akışının oranı,

²⁸ THIRWALL A. P.: *Growth and Development* 6. Edition, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.407.

- GSMH'nin gelişimi,
- İthalat oranını uluslararası seviyede tutmak.

2.2.1.3.2. GOÜ'lerin Yaşadığı Büyük Borç Krizleri (1980'ler)

Borç krizi 1982'de patlak vermiştir. Meksika özel banka sistemlerine ve özerk kreditorlere olan borçların geri ödemesini askıya alan ilk ülke olmuştur. Kriz hiç olmadığı kadar alevlenmiş, daha fazla ülke birikmiş borçların faizlerini yabancı dış ticaret gelirleriyle ödemesini zor bulmuştur. 1987'de Brezilya yabancı kreditorlere faiz ödemelerini askıya alan ilk ülke olmuştur.

Krizin borç açısı farklı görüş noktalarından bakılabilir: Borç alan ülkelerin açısından bakıldığında veya borç verenlerin (özel veya özerk hükümetler), tümüyle dünya ekonomisi açısından. Her bir açıdan bakıldığında farklı sonuçları vardır.

Çoğu GOÜ için borç servis problemi borç almada en önemli kısıttır. Petrol ihraç eden ülkelerde 1970'lerde ortaya çıkan petrol krizinden sonra petrol ihracın çok fazla kazanç sağlamışlardır. Bu gelişme diğer GOÜ'ler için dış ödemeler dengesinde olumsuzluklara neden olmuştur. Ayrıca kriz ortamı sebebiyle dış kaynak bulma imkanları da kısıtlanmıştır. Bu sırada OPEC ülkeleri ise petrol krizi nedeniyle sağladıkları kazançları yatırıma dönüştürmek yerine gelişmiş ülkelere ve özellikle de uluslararası bankalara yönelmişlerdir. Uluslararası bankalar sağladıkları mevduatı borç vererek kazanç sağlamak istemişlerdir. Bu istek faiz oranlarını biraz aşağıya çekse de yine de GOÜ'ler için riskli idi. Uluslararası bankalar GOÜ'ler için en önemli dış kaynak sağlayıcı haline gelmişti. Uluslararası ticari bankaların mevduatı o kadar artmıştı ki, borç verirken ülkelerin ödeyebilme güçlüklerini göz ardı etmiştir. Bu önemli dış kaynağı kullanan bir çok GOÜ yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştı. Ancak dünya ticaretinde ortaya çıkan durgunluk ve GOÜ'leri kaynakları tam etkin kullanamayışı borç servisi problemini beraberinde getirdi. Nitekim 1982'de Meksika'nın borç ödemelerini askıya almasıyla hat safhaya ulaştı. Bundan sonraki yaşananlar hem GOÜ'ler hem de uluslararası ticari bankalar için zor oldu. Daha sonrasında bankalar ülkelerle borçlarını yeniden yapılandırmak için anlaşmak zorunda kaldı.

Dünya borç problemi uluslararası dış ticaret problemidir de denebilir. Borçlu ülkelerin dış borçların faiz ödemeleri için ihracat üzerinden yeteri miktarda uluslararası dış ticaret kazanımlarındaki yeteneksizlikleri bu krizin ortaya çıkışında en büyük etkindir. Bu durumda ya borç faiz ödemeleri askıya alınmalıydı ya da büyüme kısa kesilmeli ve küçülmeye başlanmalıydı veya ikisi birden yapılmalıydı.

Tarih öğretilecek derslerle doludur. Kaynak transferinin büyüklüğünün GOÜ'lerde toplam üretim ve ticaretle orantılı olması beklenir. Dünya ekonomisinde şahit olduğumuz büyük bir saçmalık bulunmaktadır. Bu borcun büyüklüğü artarken ve borçlu üzerindeki baskı ayarlanırken paranın kreditorlerden borçlulara geri dönmesi ve oradan tekrar krediöre geri dönmesidir. Yine de bazı ülkelerin ağır borç yükünde, çoğu gözlemci borç probleminin acizlik değil de akış problemi olduğuna katılmaktadır. Borç faiz ödemeleri zorluklarının başladığı ortaya çıktığında, özel bankalar kısa dönem borçların oranlarını uzun dönem seviyesine yükselttiler. Bu, kısa dönem büyük miktar borç alımlarının azalmasıyla, nakit akış problemlerini kötüleştirdi. Bu gibi durumlarda eğer kredi kısaltılırsa veya saklanırsa kriz meydana gelecektir. Bu durumlar her zaman bankalar için ikilem yaratmaktadır. Eğer krediyi saklarsa başarısızlığa katkıda bulunacaklardır, eğer kredi vermeye devam ederlerse daha fazla açık vereceklerdir.²⁹

Başarısızlık ihtimaline anlaşılır şekilde karşı Amerika Birleşik Devletlerinde Avrupa'dakinden daha güçlü bir paranoya bulunmaktaydı. Çünkü ABD bankaları daha çok açıkta kalmışlardır. Kabaca uluslararası ödünç vermenin %30'u ABD bankaları tarafından GOÜ'lere iken bu değer Avrupa için %20 idi. 1980'lerin başlarında 9 büyük Amerikan bankası hisse sermayesinin yaklaşık %40'ına eşit miktarda Brezilya'ya, %38 oranında Meksika'ya, %19 oranında Kore'ye borç verdi. Eğer bu borçlar yapılmıyaydı sermayenin asıl kısımları ve banka sisteminin rezervleri silinip yok olabilirdi ve banka ödünç vermelerindeki karışık ağ nedeniyle banka çöküşlerinin bir zinciri olma ihtimali vardı. Başarısızlığa sebep olacak durumlar bulunmamaktaydı. Sadece birkaç

vaktinde ödenmeyen faizlerin olduğu durum mevcuttu. Çoğu ülkelerde anlaşmaların tekrar düzenlenmesi IMF ve Uluslararası konsorsiyumların katkısıyla tatmin edici şekilde bitirildi. Uluslararası seviyede yardım finansmanları uluslararası ödeme için çoğunluğun kullanabileceği bankalar kurdular. Bu çerçevede 1983'te IMF genel borç anlaşması altında Special Drawing Rights'ı (SDR) \$17 milyar fonla kurdu.³⁰

1980'lerin başındaki borç krizi durgunlaşmaya başladı, fakat borç problemi bitmedi. Kreditörlerde borçlular kadar sorumluluk sahibiydi. Gelişmiş ülkeler 1980'lerdeki dünya resesyonu için sorumluluğun çoğunu kabullenmeli, özel bankaları gönüllü bir şekilde geliştirmelidir. Sorunların paylaşarak çözüleceği ilkesinden yola çıkarak Global refahı sağlamak için tüm ülkelerin birlik içinde hareket etmesi ve üstüne düşen görevleri eksiksiz yapması gerekir.

2.2.1.3.3.Dış Borç Ödeme Zorluklarına Karşı Önlemler

Borç affı yoluyla borç servis probleminin kolay bir çözümü yoktur. Borç servisinde karşılaşılan problemlerin çözümü için borç vericinin ve borç alanın yeni bir anlaşma sağlanması gerekir. Bu anlaşma borç alanın içinde bulunduğu borç servis problemini kolayca aşmasına yardımcı olabilir. Şimdiye kadar kreditör ülkelerde dahil olmak üzere dünya halkı borçlular kötü durumunu iyileştirmek için çok az şey yapmıştır. Bunun nedenleri:

- Dünya halkı 1970'lerdeki borçlanma sürecinde harici kar aldılar. Açık ödemelerindeki dengeyle ülkelerin üretim azalmasını durdurarak dünya düşüşünü önlediler.
- Borç problemlerinin krizin başlangıcı ile yükseldi. Fakat bu olayların sonucu olarak yükselen faiz oranları, dünya resesyonu, düşen eşya fiyatları vs. gerçekleşmiştir.
- GOÜ'lere sağlanacak rahatlatıcı önlemler durumu, büyük borç tehdidini önleyici ve global yararı sağlayıcı oldu.

²⁹ THIRWALL A. P.:*Growth and Development 6. Edition*, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.410.

³⁰ THIRWALL A. P.:*Growth and Development 6. Edition*, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.411.

Bankalar yaptıkları stratejik hata nedeniyle bazı kayıplara uğrayabilirler fakat borç affı için belirli bir limit vardır. Borç servis problemleri çeşitli sebeplerle makro ekonomik düzeyde ortaya çıkan düzensizliklerden kaynaklanır. Bu düzensizlikler dönemsel olarak finans darboğazı yaratabilir. Bu da borç servis problemi oluşturur. Borç servisi problemi ile karşılamamak için mali disipline özen göstermek, uluslararası finans kuruluşları ile sıkı ve iyi ilişkiler içinde olmayla sağlanabilir.

2.2.1.3.3.1.Borç Yeniden Yapılandırması

Borç krizine Amerika'nın başlangıç tepkisi kaynak akış artışına katılarak GOÜ'lere borç problemlerinin ardında daha fazla rahatlamaya izin vermek oldu. 1988'de Baker Planı olarak adlandırılan plan ile 20 milyar \$'lık ek borca hazırlık yapıldı. Bunlar ticari bankalar ve 9 milyar \$'ı çok taraflı kreditorlerden alınarak, çok borçlu ülkelere verildi. Bu borçlar verilirken gelişime yönelik ayarlama programı benimsendi. Bankalar tarafından borç azaltma onayı verilmedi.

Başarısız Baker Planı 1989'daki Brady Planı tarafından takip edildi. Bu planda borç azaltılması kabul edildi ve daha başarılı oldu. Planın ana elemanları politik reformları benimsemeye istekli IMF ve Dünya Bankası üzerinden orta gelirli borçlu ülkelere borcun çeşitli formlarında fon temin etmek ve indirimli olarak geri almaktır. Böylece gelecek zorunlulukları azalacaktı. IMF garantisi altında tahviller ihraç edilerek bu yapılmaya çalışıldı. Bu tip anlaşmalar Meksika, Filipinler, Kostarika, Venezuela ve Uruguay'a kadar uzandı. Anlaşma Meksika'yı 20 milyar \$'lık borç servis ödemesinden kurtardı. Diğer çok taraflı kuruluşlar fakir borçlu ülkelere odaklanmıştı. OECD ülkelerinin oluşturduğu Paris Klubü 1988 Toronto ve 1990 Trinidad girişimlerini benimsemiştir. Bu girişimler resmi borçlarla bağlantılıydı.³¹

1995'te yapılan plan Dünya Bankası tarafından açıklandı. Buna göre çok uluslu borç olanakları üzerine kurulu olan plan özellikle Afrika'daki dünyadaki fakir 40 ülkeye 160 milyar \$'lık borçlarının bir kısmının silinmesine izin verildi. Dünya Bankası her zaman borç silinmesine karşı olmuştur. Fakat

³¹ THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Pres Ltd., London, 1999, s.412.

çok uluslu kreditorlere olan borç servis ödemelerinin paylaşımı son yıllarda artmıştır ve neredeyse Afrika ülkelerinin borç servis ödemelerinin yarısına ulaşmıştır.

Bu resmi girişimler dışında büyük miktardaki diğer borç düzenlemeleri her ülke ile kreditorler arasında özel olarak yapıldı. Bunlar kısa dönem baskıyı azalttı fakat borç düzenlemesi daha hafif şartlara sahip değilse gelecekteki ödeme zorunluluklarını azaltmadı.

2.2.1.3.3.2.Borç Servis Kapasitesi

Borç servis ödemelerinin aşırı hale gelmesini engellemek için çeşitli planlar önerildi. Bunların hepsi temelde ülkelerin borçlanmalarının sorun teşkil etmesini önlemeye yönelikti. Bazı ülkeler borç yönetimini yapacak birimler kurdular. Gelecekte borç servis problemi ile karşılaşmamak için borç servis kapasitesine göre borçlanma yoluna gidildi. Borç servis kapasitesi, bir ülkenin tüm gelirlerini ve tüm giderlerini göz önünde bulundurarak sorunsuz bir şekilde yapabileceği borçlanma ödemelerini gösterir.

Borç servis kapasitesi, ülkelerin borçlanmasında yol gösterici olduğu gibi bu kapasiteye göre uluslararası kaynakları kullanmak uluslararası açıdan istikrarsızlığı giderici olabilir.

2.2.1.3.3.3.Uzun Dönemli Çözümler

Uzun dönem temellerinde gelişmiş ülkeler özel kaynaklardan borçları garanti altına alan mekanizma ve fon kurulabilir. Bu planın anlamı, özel kreditorler başarısızlık korkusuyla borç almayı engelleyemezlerdir. Böylece GOÜ'ler daha ucuz kredi alabilirler ve borç servisinde kreditorlerin katkısı ile ödeme dengesi bozulmaz.

İkinci olarak, resmi gelişim yardımları borç yerine hibe olarak verilmiş olabilir. Resmi yardımların hibe unsuru yüksektir.

Ayrıca, planları geliştirmek için acil ihtiyaç ticaret mallarının fiyatlarının stabilize hale getirilmesini sağlamaktır. Özellikle de çoğu ülke ekonomisini etkileyecek petrol ve bezeri ürünlerin fiyatlarında istikrar sağlanmalıdır. Çünkü

bu fiyatlardaki dalgalanma uluslararası dengeyi bozucu etki yapıyor. Bunun için gerekli anlaşmaların ülkeler arasında yapılması gerekmektedir.

2.2.1.4.Portföy Yatırımları

“Portföy yatırımları; tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler üstlenmek suretiyle sermaye kazancı ile faiz ve temettü geliri kazançları gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır.”³²

“Kısa vadeli ve spekülâtif karakterdeki bu yatırımlar, 1990’lı yıllar ile birlikte boyutlarını hızla artırmışlar ve GOÜ'lere yönelmişlerdir. Portföy yatırımları, bugün mali istikrarsızlıklar yarattıkları veya yaratacakları gerekçeyle en çok endişe duyulan sermaye hareketleri türüdür.

Finansal liberalizasyon ve teknolojik gelişmeler sonrasında hareket kabiliyetlerinin yükselmesi ve yüksek karlar elde edebilmeleri nedeni ile ivme kazanan portföy yatırımları, genelde iki kısımda incelenmektedir. Sabit getirili finansal araçlar olarak ifade edilen tahvil ve bonolar birinci kısmı oluştururken, hisse senetleri piyasası ikinci kısmı oluşturmaktadır.”³³

“Portföy Yatırım akımlarını alan ülkeler, genellikle bu fonları olumlu karşılarlarken, bunların makro ekonomik açıdan ve finansal yönetim açısından bazı sorunlar yaratacağı da bilinmektedir. Bu akımların rezerv düzeyinde ve para arzında yaratacağı etkiler, makro ekonomik konuların odak noktasıdır. Bazı iktisatçılar, para arzında yarattığı genişletici etkiyi önleyebilmek için, kısa vadeli spekülâtif akımlardan ek bir vergi alınmasını önermektedirler.

Kalkınmakta olan ülkeler, portföy akımlarını sürekli çekebilmek için olumlu makro ekonomik ve düzenleyici bir ortam sağlamak zorundadırlar. Böyle bir ortam, makro ekonomik düzeyde; sağlam finansal politikaların izlenmesi,yapısal sorunların çözülmesi, işgücü piyasası aksaklıklarının düzeltilmesi, etkin vergi ve ticaret politikalarının izlenmesi anlamına gelmektedir.

³² TEZCANLI M. Varış ve Diğerleri: **Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, IMKB Araştırma Yayınları, İstanbul, 1994, s.8.

İzlenen sağlam politikalar, büyük sermaye akımları ile birlikte oluşacak döviz kurları aşırı değerlenmesini önlemek açısından da önem kazanmaktadır.”³⁴

“Sermaye akımlarının kompozisyonunda 1980’li yıllarda ağırlıkta olan banka kredilerinden 1990’lı yıllarda portföy ve doğrudan yatırımlara doğru yapısal bir değişiklik gözlenmektedir. Son yıllarda sanayileşmiş batılı ülkelerin tasarruflarında, özellikle emeklilik ve yatırım fonlarındaki 1990’lı yılların başından itibaren meydana gelen hızlı artışa ve bu kuruluşların uluslararası yatırım yapmasını kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırılmasına bağlanabilir. Ayrıca yüksek getiri beklentisi içinde olan yatırımcının bu ülkelerdeki yüksek getiriye kabullenmesi de önemli bir faktör olmaktadır.”³⁵

“Bir yandan büyümeyi ve talebi harekete geçirmek amacıyla sermaye akımlarına izin verilmesi, diğer yanda da, bunların getireceği istikrarsızlıkların önlenmesi, politik bir seçim konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle sermaye akımlarının nedenleri dikkatle gözlenmelidir. Sermaye akımları artışı, ülkedeki rekabetin ve verimliliğin artması ile oluşan sürekli iyileşmenin etkisi ile sağlandığında bunların istikrarlandırıcı rolleri çok daha fazla olmaktadır. Buna karşılık sermaye akımları, daha çok dışsal etkilerden ya da ülkelerdeki kredi kısıtlamalarından kaynaklanmakta ise, ortaya çıkabilecek etkiler istikrarsızlıklara yol açabilmektedir. Bu nedenle sermaye akımlarının gittiği bir çok ülke, bunların istikrarsızlık yaratan risklerini önleyebilmek için bazı politikalar izlerken bir yandan da finansla sistem reformlarını tamamlamaktadırlar. Bu düzenlemeler, yeni gelişen piyasaların dünya piyasalarında yer almalarını sağlayan politikalar.”³⁶

³³ DEDEOĞLU Ufuk: **Küreselleşen Dünya Ekonomilerinde Uluslararası Finansal Sermaye Hareketleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 1999, s.33-34.

³⁴ ASLAN Nurdan: **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri 2. Baskı**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997, s.95-96.

³⁵ BAYRAMOĞLU Yeşim: **Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Analizi ve Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s.67.

³⁶ ASLAN Nurdan: **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri 2. Baskı**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997, s.97-98.

2.2.1.5.Uluslararası Toplam Net Akış ve GOÜ'ler Açısından Önemi

Makro ekonomik modelden yola çıkılarak ulaşılan bir kriz göstergesi şu şekilde özetlenebilir;³⁷

$a=g.c$ dir ve a =sürdürülebilir cari işlemler açığı/GSYİH, g =ortalama büyüme oranı, c =yabancı aktiflerin (dış borç stoku, DYSY, portföy yatırımı, vb.) ülkenin GSYİH'sına oranını göstermektedir. Uluslararası bankalar ve kredi derecelendirme kuruluşları bu orana (a 'ya) önem vermektedirler. Bu oran dış dengesizlik durumunu gösterir. Oranın yükselmesi net sermaye girişinin yani giderek artan dış finansmanın önemini ön plana taşır.

GOÜ'lere yönelik toplam net finansal kaynak akışı, geçmiş borçların geri ödemelerinden net kalan resmi ya da özel kaynak akışıdır. Bu kaynak akışı çift taraflı veya çok taraflı, özel veya resmi, koşullu veya koşulsuz şekilde gerçekleşebilir. Genelde resmi kaynak akışları özel şartlara bağlanır ve resmi kalkınma yardımı olarak bilinir. Uluslararası finansal kaynak akışlarından, yalnızca kullandırılan ülkeye net kaynak girişi sağlayanlar, yardım olarak nitelendirilebilir.

Resmi kalkınma yardımının başlıca kaynak sağlayıcıları, OECD'nin kalkınma yardımı komitesini oluşturan 21 kalkınmış ülkedir. Bunun yanı sıra son yıllarda bazı OPEC ülkeleri de içerisinde yardım ögesi bulunduran kaynak sağlamışlardır. Ayrıcalıklı olmayan kaynak akışı özünde çift yanlı olup, çoğunlukla ithalat kredisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde olmaktadır.

Resmi kalkınma yardımı parasal olarak fazla değişmemişken, gerçek anlamda azalmıştır. Yardımlar, gelişmiş ülkelerin yıllık ulusal gelirlerinin %1'ini oluştururken, resmi kalkınma yardımları ise %0.7'sini oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Finansal kaynak akışı gerçek anlamda, kaynak akışıyla aynı değildir. Eğer, borç kalemleri zamanla değişmeyip, durağan kalıyorsa, herhangi bir yıldaki net kaynak transferi tahmini yardım değerine yaklaşık eşit olacaktır.

³⁷ UYGUR Ercan: 2000-2001 Ekonomik Krizi, www.tek.org.tr tartışma tebliğleri.

Tablo 8:1994-2001 Yılları Arasındaki Finansal Kaynakların Net Transferi (Bölge ve Ekonomilere Göre) (Milyar Dolar)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Gelişen Ekonomiler	44.2	49.7	30.3	-2.7	-33.7	-120.9	-179.3	-155.1
Afrika	4.6	6.6	-4.4	-3.7	15.6	5.1	-18.8	-11.2
Doğu ve Güney Asya	5.1	25.6	22.4	-34.6	-130.1	-134.8	-110.4	-111
Batı Asya	15.2	18.8	11.2	11.4	36.1	-0.3	-48.3	-34.9
Latin Amerika	19.3	-1.3	1.1	24.2	44.7	9.1	-1.8	2
Geçiş Ekonomileri	-2.2	10	20	30.2	33.7	4.5	-23.4	-9.7
Nijerya ve Güney Afrika	6.7	8.2	10.5	7.9	13.2	9.7	5	9

Kaynak: United Nations: Trade and Development Report, 2003, s.26.

Gelişen ekonomiler için net transfer 1995'ten itibaren azalmaya başlamış, 1997'den itibaren negatif transfer dönemi başlamıştır. Özellikle 1998 ve 1999'da çok büyük oranda negatiflik artmıştır. Doğu ve Güney Asya'da da gelişen ekonomilere benzer bir süreç yaşanmıştır. 1997'deki Asya krizi bunda etkili olmuş olsa gerek. Nijerya ve Güney Afrika hiç negatif transfer sürecine girmemiştir.

Tablo 9: 1995-2002 Yılları Arasındaki Gelişen Ekonomilere Net Sermaye Akışı ve Akım Dengesi (Milyar Dolar)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Net Özel Sermaye Akışı	157	208.1	96.6	38.9	66.2	18.2	17.9	51.8
- Net Özel Doğrudan Yatırım	82	97.2	120.5	128	133	125.6	145.3	110
- Net Özel Portföy Yatırımı	34.2	81.5	41.6	-3.7	39	9.7	-41.7	-40
- Net Diğer Özel Sermaye Akışı	40.8	29.3	-65.5	-85.3	-105.8	-117.2	-85.8	-18.2
Net Resmi Akışlar	34.3	-5	40.8	49.3	10.5	-0.7	25.6	22.9
Rezervlerdeki Değişme	-80.1	-105.7	-58.7	-47	-80.1	-93.2	-100.5	-177.6
Akım Hesap Dengesi	-88.6	-78.2	-45.9	-21.6	36.5	100.9	72.1	104

Kaynak: United Nations: a.g.e., 2003, s.24.

Gelişen ekonomiler için sermaye akışları incelendiğinde, özel sermaye yatırımları girişi dikkati çekerken son yıllardaki sıcak para çıkışı dediğimiz portföy yatırımları kaçışı bir diğer olaydır. Bu kaçışta da Arjantin olayı etkili olsa gerek. Burada ayrıca gözlenen bir unsurda, rezervlerdeki azalıştır. Bu azalışın

nedenleri ise sürekli cari işlemler açığının oluşu veya dış borç servis işlemleri olabilir.

Aşağıdaki tabloda DAC ülkelerinden GOÜ'lere ve çok taraflı organizasyonlara 1995 yılında gerçekleşen finansal kaynak akışı ve bu akışı sağlayan ülkenin GSMH'sine oranı görülmektedir. Meblağ olarak GOÜ'lere en çok net akışı sağlayan ülke ABD olmasına karşın GSMH'ye oranlarına göre Hollanda en çok akış sağlamıştır. Ayrıca Belçika için durum tersine olmuştur ve ufak da olsa GOÜ'lerden Belçika'ya doğru bir akış olmuştur. 1995 yılında DAC ülkelerinden GOÜ'lere yaklaşık 166 milyon Dolarlık bir akış olmuş, ülkeler GSMH'lerinin yaklaşık %0.76'sını GOÜ'lere kaynak olarak aktarmıştır.

Tablo 10: 1995 Yılında Kalkınma Yardım Komitesi Ülkeleri Tarafından GOÜ'lere ve Çok Taraflı Organizasyonlara Akan Toplam Net Finansal Kaynak ve GSMH'lerine Oranı.

	Toplam Net Finansal Kaynak Akışı		Özel Sermaye Akışı	
	Milyon Dolar	GSMH'ye Oran (%)	Milyon Dolar	GSMH'ye Oran (%)
Avustralya	2.536	0.76	1.281	0.38
Avusturya	906	0.39	6	0
Belçika	-234	-0.09	-1.554	-0.58
Kanada	4.732	0.86	2.074	0.38
Danimarka	1.799	1.07	-7	0
Finlandiya	647	0.53	51	0.04
Fransa	12.833	0.83	4.137	0.27
Almanya	21.237	0.88	11.723	0.49
İrlanda	247	0.46	48	0.09
İtalya	2.800	0.26	120	0.01
Japonya	42.295	0.82	22.046	0.43
Lüksemburg	72	0.40	-	-
Hollanda	6.795	1.71	3.123	0.79
Yeni Zelanda	166	0.31	26	0.05
Norveç	1.518	1.06	181	0.13
Portekiz	318	0.32	35	0.03
İspanya	1.591	0.29	508	0.09
İsveç	3.173	0.98	428	0.19
İsviçre	924	0.29	-345	-0.11
İngiltere	15.489	1.39	11.635	1.04
ABD	47.831	0.66	36.489	0.50
Toplam DAC	166.674	0.76	92.004	0.42

Kaynak: OECD Development Cooperation, 1996 Report, Paris, 1996.

(Aktaran:Thirwall A. P.:1999,s.382.)

Özel sermaye akışı olarak incelendiğinde meblağ olarak GOÜ'lere en yüksek özel sermaye akışı ABD'den olmuş, ancak GSMH oranına göre bakıldığında ise Hollanda en yüksek oranlı sermaye akışı gözlenen ülkedir. Belçika, Danimarka ve İsviçre'ye tersine GOÜ'lerden sermaye akışı olmuştur. Bu dönemde en yüksek GOÜ'lerden özel sermaye akışı gözlenen ülke Belçika olmuştur. Bu durumun gerçekleşmesinde muhtemelen Belçika'da yaşanan dönemlik olumlu görünüşün etkisi muhtemeldir.

2.2.2.GOÜ'lerde Uluslararası Finansmanın Tarihsel Gelişimi

GOÜ'lere ait uluslararası finansman arayışının gelişimi durağan bir süreç değildir. Çeşitli dönemlerde farklı eğilimler söz konusudur. Bu dönem ve eğilimleri şu şekilde ele alabiliriz.³⁸

2.2.2.1.İkinci Dünya Savaşına Kadar Olan Dönem

GOÜ'lerde dış finansman gereksiniminin gelişimi, uluslararası finansal hareketlilikte görülen gelişmelerle paralel bir seyir izlemektedir. Zaman zaman finansal krizler ile keskinlik gösteren gelişmeler sadece 1970'ler sonrasının değil, çok daha eski dönemlerin bir realitesidir. 1800'lü yıllardan İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönem incelendiğinde, önemli finansal gelişmelerin yoğunluk kazandığı birçok olaydan söz edilebilmektedir. Bu dönemdeki borçlanma enstrümanları genelde devlet garantileri içeren portföy borçlanma enstrümanları şeklinde idi.

Özellikle 1800'lü yılların sonundan, birinci dünya savaşına kadar olan dönemde GOÜ'ler, çok aşırı boyutlarda uluslararası finansmana başvurmuşlardır. Bu borçlanma, o kadar yüksektir ki, 1980'li yıllara kıyasla üç kat daha fazladır. Bu dönemin önemli güçleri olan İngiltere, Fransa ve Almanya kendi siyasi hedefleri doğrultusunda çeşitli GOÜ'leri yanlarına çekebilmek ve müttefikleri olan ülkeleri güçlendirmek amacıyla mali olarak desteklemişlerdir.

³⁸ KRUGMAN P. R. and OBSTFELD M.: **International Economics Theory and Policy 2. Edition**, Harper Collins Publishers, New York, 1991, s.629-673.

1930'dan 1940'a kadar olan dönemde ise, dünya ekonomisinde büyük bir daralma meydana gelmiştir. Bu sebeple dış ekonomik ilişkiler zayıflamış ve uluslararası sermaye hareketleri eski gücünden yoksun kalmıştır. Yani küresel çapta ekonomik zayıflama meydana gelmiştir. İkinci dünya savaşının ardından, dünya iki kutuplu hale gelmiştir. ABD, İngiltere'nin yanında yeni bir iktisadi güç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaş sonrasında birçok devletin bağımsızlığını kazanmasıyla GOÜ'lerin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir.

2.2.2.2.1950'li Yıllar

Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında çok sayıda ülkenin iştirakleriyle kurulan uluslararası finansal kurumların faaliyete geçmesiyle beraber, sermaye hareketleri yeniden ivme kazanmıştır. 1950'li yıllarda uluslararası sermaye hareketleri önem kazanmış, fakat GOÜ'ler bu gelişmeden pek yararlanamamıştır.

Bu dönemdeki GOÜ'lere yönelik başlıca finansmanlar; bağışlar, iki yanlı ve çok yanlı finansmanlar olmuştur. Özellikle bağışlar bu dönemin en önemli özelliğidir. Gelişmiş ülkelerin stratejik hedeflerine ulaşmak için GOÜ'lere yardım etmeleri gerektiği düşüncesinin önem kazanması bu dönemin en önemli özelliklerindendir. Ayrıca bazı GOÜ'lerin aşırı borçlanması ileriki dönemler için bu ülkelerde borç servis problemlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

2.2.2.3.1960'lı Yıllar

1960'lı yıllarda GOÜ'lerin dış borçlanmaları hızlı bir biçimde artmıştır. Resmi kalkınma finansmanlarının baskınlığı devam etmiş, aynı zamanda özel finansmanlarda da hızlı bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde yüksek borçlanmalara rağmen, hızlı büyüme ile birlikte borç servislerinde herhangi bir ciddi sorun meydana gelmemiştir.

Tablo 11: GOÜ'lerin Aldıkları Dış Borçların Kaynakları İtibariyle Dağılımı(Milyar Dolar) (1961-1971).

	1961	1967	1968	1969	1970	1971
DAC Ülkeleri	16.3	38.6	44.6	51.0	57.9	64.9
Resmi Kalk. Yardımları	16.0	15.9	18.0	20.3	22.6	24.0
Toplam İhracat Kredileri	7.4	15.7	18.5	21.0	23.8	27.5
Diğer	2.9	7.0	8.1	9.7	11.5	13.4
U.Finansman Piyasalar	-	-	-	0.3	0.3	1.9
Diğer U. Kuruluşlar	3.0	5.8	6.5	7.3	9.2	10.6
Merkezi Planlı Ülkeler	1.5	3.7	4.3	5.0	5.6	6.2
Diğer	0.1	0.3	0.4	0.6	0.9	1.0
Toplam	20.9	48.4	55.8	64.2	74.1	84.6
Yıllık % Artış	17.0	15.0	15.0	15.0	14.0	14.0

Kaynak: ULUSOY Ahmet: GOÜ'lerin Dış Finansman İhtiyacı, Dış Borçlanmaları ve Dünya Borç Krizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 1992, s.46.

2.2.2.4.1970'li Yıllar

1970'li yıllar, dünya ekonomisi açısından önemli bir yere sahiptir. Bretton Woods sisteminin getirdiği sabit, ama ayarlanabilir döviz kuru sistemi yerini, dalgalı kur sistemine bırakmıştır. Ayrıca, petrol krizleri, yaygın enflasyonlar, faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalar, değişken faiz oranına sahip kredilendirme sisteminin yaygınlaştırılması gibi, pek çok beklenilmeyen gelişmeler bu yıllarda meydana gelmiştir. 1970'li yılların diğer bir önemi de, kalkınma finansmanı tedarikinde büyük ve önemli kurumsal değişimlerin oluşudur.

1970'li yılların başlarında GOÜ'lerin ödemeler dengesi problemleri ve borç yüklerinde bir artma görülmekte idi. Aynı zamanda BM, GOÜ'ler için önceden belirlediği finansman anlayışını sürdürmekte idi. Bu anlayış, önceleri çok tartışılmış, fakat sonra ABD dışındaki diğer ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Uluslararası para sistemindeki köklü değişiklik ve 1973'te Arap İsrail savaşı nedeniyle ortaya çıkan petrol krizi, GOÜ'leri zor durumda bırakmıştır. Bu durumda GOÜ'ler için artık dış açığın finansmanı daha çok önem kazanmıştır. Petrol krizi sebebiyle ödeme dengesizlikleri görüldü. Petrol krizinden en çok OPEC üyesi ülkeler faydalandı. OPEC üyesi ülkeler, elde ettikleri bu gelir

fazlaları ile yatırım hamlesine girmişler, batılı ülkelerde firmalar satın almışlar, fakat gelirlerinin çok büyük kısmını Amerika, Avrupa ve Japon Bankalarına yatırmışlardır.

Tablo 12: GOÜ'lerin 1970'li Yıllarda Resmi ve Özel Kaynaklı Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçları (Milyar Dolar ve % Olarak).

Yıllar	Resmi Kaynaklı	%	Özel Kaynaklı	%	Toplam
1970	33.5	49.0	34.9	51.0	68.4
1974	61.2	43.4	79.8	56.6	141.0
1975	71.6	42.5	96.9	47.5	168.6
1976	83.5	41.0	120.3	59.0	203.8
1977	99.8	40.0	150.0	60.0	249.8
1978	120.1	38.5	191.6	61.5	311.7
1979	136.1	36.9	232.8	53.1	368.8
1980	157.5	37.1	267.3	62.9	424.8
1981	172.3	35.7	310.3	64.3	482.6
1982	190.9	35.5	347.1	64.5	538.0

Kaynak: World Bank: 1984 World Development Report, World Bank, Washington, 1984.

GOÜ'lerdeki dış kaynak talebinin artışına karşın, OPEC ülkelerinin gelir fazlalarının uluslararası ticari bankalara aktarmaları ve bankalarda fon fazlası oluşması sebebiyle; GOÜ'lerin dış finansman kaynakları içerisinde uluslararası ticari banka kredilerini ön plana çıkarmış ve GOÜ'ler bol miktarda kredi kullanmaya yönelmiştir.

Tablo 13: Dış Finansman Çeşitleri Açısından Tüm Çeşitleri ile GOÜ'lerin 1970-1982 Arası Dönemde Toplam Net Kaynak Alışları (Milyar Dolar).

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1982
I. Resmi Kalkınma Fin.	21.1	21.4	29.4	29.9	33.3	36	34.9
1. İki Yanlı	18.3	18.4	24.5	24.2	26.2	28.5	27.3
a) DAC Ülkeleri	14.5	14.4	14.5	14.0	15.6	17.5	18.9
b) OPEC Ülkeleri	1.0	1.4	7.3	7.6	8.2	8.4	5.6
c) CMEA ve Diğer	2.8	2.6	2.2	2.6	2.4	2.6	2.8
2. Çok Yanlı	2.8	3.0	4.9	5.7	7.1	7.5	7.6
II. Özel Gönüllü Ajanslar Bağış	2.2	2.2	2.1	2.0	1.9	2.2	2.3
III. İmtiyazlı Olmayan Fin.	27.9	28.7	34.5	51.5	68.1	54.3	57.6
1. Resmi yada Resmi Dest.	10	8	13.2	18.6	22.1	21.5	23
a) Özel İhr. Kredileri (DAC)	5.3	3.1	4.2	10.0	11.5	10.7	9.1
b) Resmi İhr. Kredileri (DAC)	1.5	1.6	1.4	2.0	2.6	2.3	2.5
c) Çok Taraflı	1.8	2.2	3.1	3.7	3.6	4.7	6.8
d) Diğer Resmi ve Özel (DAC)	0.6	0.9	1.4	1.2	1.6	2.1	3.1
e) Diğer	0.8	0.2	3.1	1.7	3.3	1.7	1.5
2. Özel Olanlar	17.9	20.7	21.3	32.9	46	32.8	34.6
a) Doğrudan Yatırımlar	9.5	9.2	3.3	12.3	13.8	10.2	11.2
b) Bankacılık Sektörü	7.7	10.4	17.6	18.8	27.6	21.3	21.4
c) Tahvil İhr.	0.7	1.1	0.4	1.8	4.6	1.3	2.0
Toplam Alışlar (I+II+III)	51.7	52.7	66.1	83.9	104.6	93.1	95.1

Kaynak: OECD: Development cooperation 1983 Report, Paris, 1983, s.52.

1970'li yıllarla ilgili olarak şu ana kadar önemli ölçüde değinilen faktörleri topluca şöylece sıralayabiliriz:

1-1970'li yıllarda dünya ekonomik konjonktüründe önemli değişiklikler olmuştur. Bu yıllara kadar hızlı ekonomik gelişme sağlayan batılı ekonomiler, önemli problemlerle karşılaşmaya başlamışlardır. Uluslararası para sistemindeki değişiklikler, yüksek enflasyon oranları, petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar sonucu oluşan resesyon ve üretim azalışı ardından stagflasyon kavramları ile tanışılmıştır. Bu yıllarda batılı ekonomilerde başlayan korumacılık anlayışı, GOÜ'lerin ihracat gelirinde önemli azalışlara sebep olmuştur. Aynı

zamanda OPEC ülkelerinin DTH'larında önemli artışlar gözlenirken, GOÜ'lerde DTH önemli ölçüde azalmıştır.

2-Petro-Dolarların ortaya çıkışı ve Recycling mekanizması
GOÜ'lere yeni bir dış finansman kaynağı sağlamıştır. Giderek yükselen enflasyon oranları, 1970'li yılların ortasından itibaren reel faizlerin negatif oranlara düşmesine sebep olmuştur. Sonuçta bu yıllarda GOÜ'lerin dış finansmanları içerisinde uluslararası ticari banka kredilerinde artışı gözlenmiştir.

3-Dalgalı kura geçiş, bu dönemde olmuş ve belli başlı dünya paralarının birbirleri arasındaki paritelerde çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, Alman Markı, ABD Doları karşısında 2.2 kat değer kazanmıştır. Kuşkusuz bu da dış finansman dengelerinde değişiklikler meydana getirmiştir.

Tablo 14: GOÜ'lerin 1970'li Yıllarda Yaptıkları Dış Borçlanmaların Mali Koşulları

	1972	1974	1976	1978	1980	1982
Tüm Borçlar Ort. Faiz	5.6	7.1	6.8	7.9	9.3	10.7
Resmi Kayn. Ort. Faiz	4.3	4.4	5.5	4.8	5.5	7.6
Özel Kayn. Ort. Faiz	7.3	9.7	7.9	9.7	12.8	12.8
Tüm Borçlar Ort. Vade (Yıl)	18.0	17.6	15.0	14.8	16.1	14.3
Resmi Kayn. Ort. Vade (Yıl)	25.3	24.5	23.0	24.3	23.7	21.9
Özel Kayn. Ort. Vade (Yıl)	9.2	10.8	8.7	9.2	9.2	9.3
Tüm Borçlar Ort. Ödemesiz Dönem (Yıl)	5.0	5.3	4.5	4.7	4.8	4.2
Resmi Kayn. Ort. Ödemesiz Dönem (Yıl)	6.7	7.1	6.6	6.4	6.2	5.6
Özel Kayn. Ort. Ödemesiz Dönem (Yıl)	2.9	3.5	2.8	3.7	3.5	3.3
Tüm Borçlar Ort. Bağış Payı (%)	27.7	21.0	18.6	14.5	8.8	0.6
Resmi Kayn. Ort. Bağış Payı (%)	41.5	40.4	32.4	37.6	32.8	19.6
Özel Kayn. Ort. Bağış Payı (%)	11.1	1.5	7.5	0.8	-13.1	-11.8

Kaynak: DERDİYOK Türkmen: Türkiye'de Dış Borç Yönetimi, HDTM Dergisi, Sayı:5, 1993, s.20.

Tablo 15: GOÜ'lerin Dış Borçlarının 1970'li Yıllardaki Faiz Yapıları(% Pay Olarak)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Sabit Faizli	93.5	88.4	83.9	80.0	77.2	75.4	72.9	68.4	67.0	63.2	61.2	57.0
Değişken Faizli	6.5	11.6	16.1	20.0	22.8	24.6	27.1	31.6	33.0	36.8	38.8	43.0

Kaynak: DERDİYOK Türkmen: a.g.m., s.23.

4-Bu yıllarda GOÜ'lerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi de yaşanan sermaye kaçışlarıdır. Özellikle Latin Amerika ülkeleri izledikleri hatalı ekonomik politikalar sebebiyle bu sorunla sık sık karşılaşmışlardır. Ayrıca, GOÜ'lerin risk yönetimini tam anlamıyla bilmemeleri sebebiyle 1980'li yıllarda uluslararası borç krizleri meydana gelmiştir.

2.2.2.5.1980'li Yıllar

1982 yılında Meksika'nın moratoryum ilanı ile birlikte bunu çok borçlu diğer GOÜ'lerin izlemesi, 1980'li yılların GOÜ'ler açısından yaygın dış finansman kriz yılları olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

"1982'de Latin Amerika ülkelerinden Meksika ve Arjantin ayrıca Avrupa'da Polonya, borçlarını ödemeyeceğini ilan edince borç krizi yılları fiilen başlamıştır. Kriz, başlangıçta geçici sanılmakla birlikte hızla artan dünya ihracatı ve giderek düşen faiz oranları sonucunda, borç servisi oranlarının düştüğü 1984 yılı dışında meydana gelen gelişmeler GOÜ'ler açısından hiç de olumlu olmamıştır. Zira birçok olumsuz faktör söz konusudur."³⁹

-Yeni ekonomik politikaların uygulanmaya konulmasına ve bazı GOÜ'lerin cari işlemleri düzelmesine rağmen borç servisi rasyoları artış göstermiştir.

-İstisnalar dışında ağır borçlu GOÜ'lerde büyüme oranları zayıflamış veya çok düşük kalmıştır.

-Başlangıçta yapılan iyimser değerlendirmeler GOÜ'lerin ihracatlarının hızla artacağı varsayımına dayanmakla birlikte, beklentiler gerçekleşmemiş ve ancak 1985 yılında o da nispeten çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Ayrıca, bu yıldan sonrada iyileşmeler yeterince sürmemiş, artan yeni korumacılıkla birlikte kötümserlik yayılmıştır.

-Bazı GOÜ'lerde daha önce uygulamaya konulan ekonomik politikalarda, gelirlerin azalması ve ekonomik büyümenin yavaşlamasından dolayı artan politik baskılar sonucunda sapmalar görülmeye başlamıştır.

³⁹ BAL Harun: **Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye**, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 1998, s.41.

-Böylece ilerleyen yıllarla birlikte GOÜ'lerde kriz yaygınlaşmış ve süreklilik kazanmıştır. Bunun hem sebebi hem de sonucu olarak nitelendirilebilecek bir gelişme de GOÜ'lere yönelik gönüllü özel kaynaklı dış finansmanların giderek daralma göstermesidir. Özellikle, uluslararası ticari bankalar "Bankalar güneşli havada şemsiye verir, yağmur yağdığında geri isterler" deyişini haklı çıkartmak isterler gibi, GOÜ'lerin en güç zamanlarında destek olmaktan ziyade, belki de ilk bakışta daha rasyonel bir tavırmış gibi görünen kendi bindikleri dalı kesmeyi yeğlemişlerdir. Bunun en önemli sonucu da GOÜ'lere yönelik uluslararası ticari banka kredilerinin çok keskin bir daralma içine girmesi olmuş ve borç ertelemeleri dönemini başlatmıştır.

Tablo 16: Bazı GOÜ'lerde Dış Borçlanmanın Yapısı (1973-1989)

Yıl	Arjantin		Brezilya		Şili		Endonez ya		G.Kore		Meksika		Filipinler		Türkiye		Venezüe lla	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1973	14.3	6.8	20.9	35.9	48.7	6.8	61.6	2.3	45.2	8.6	29.4	40.1	32.2	7.4	90.4	0.5	21.9	22.9
1974	16.2	17.5	17.8	44.6	46.4	11.0	56.2	1.6	43.6	14.0	25.7	49.0	31.7	17.1	89.1	1.0	23.3	20.7
1975	17.1	17.5	17.1	52.1	48.7	11.0	48.3	15.0	42.3	16.7	22.5	51.1	31.9	20.0	89.8	0.8	37.0	18.3
1976	15.4	36.7	15.6	55.6	46.7	14.0	46.8	17.5	43.8	17.7	20.9	50.3	28.3	19.7	84.8	3.0	16.1	39.0
1977	15.3	39.4	14.3	54.7	41.9	17.5	48.7	16.4	42.8	17.9	17.7	53.3	28.6	21.2	73.9	9.3	9.4	60.2
1978	16.8	38.2	12.5	56.7	31.0	32.7	51.8	13.5	39.4	26.1	17.8	59.6	30.5	21.8	75.6	8.8	5.8	63.4
1979	13.3	48.0	12.0	59.5	20.9	47.1	51.8	13.4	35.6	27.2	16.8	69.8	32.0	25.1	58.6	31.5	3.8	76.7
1980	11.3	57.2	12.2	61.3	14.6	51.2	52.6	16.2	34.7	35.2	10.9	71.2	29.8	29.4	61.8	24.0	4.1	78.5
1981	8.4	59.5	11.8	67.3	10.1	55.8	51.8	17.8	33.6	39.0	10.4	75.0	32.7	30.6	64.0	23.4	3.6	79.9
1982	7.2	42.9	11.6	69.7	8.5	66.1	51.1	20.1	34.5	42.3	11.7	76.3	31.4	36.1	63.9	24.0	3.1	83.6
1983	7.8	77.1	12.4	72.2	8.7	71.3	47.8	22.8	34.0	47.1	8.2	82.5	35.1	35.5	62.7	24.3	2.4	81.2
1984	7.1	78.4	13.9	75.9	8.7	80.5	46.9	24.2	34.3	49.2	8.1	83.8	38.2	37.1	60.4	27.5	1.7	88.1
1985	11.5	82.9	17.0	72.1	11.9	82.3	49.5	22.1	29.0	43.6	10.0	81.4	41.1	36.4	61.4	27.3	1.5	86.0
1986	13.2	83.2	20.8	70.1	16.1	80.7	51.0	24.3	30.6	30.6	13.3	79.4	37.8	51.0	60.0	29.4	0.1	89.7
1987	17.1	84.1	23.8	67.5	21.7	79.1	55.0	26.2	38.1	30.5	15.9	79.1	41.2	48.2	57.6	31.8	1.3	89.1
1988	17.7	83.0	24.3	73.4	26.9	80.4	58.3	35.5	38.1	15.8	18.4	80.4	11.8	45.5	54.8	35.2	1.5	88.9
1989	18.6	85.6	26.9	72.9	32.9	76.4	60.9	38.0	37.2	45.7	20.9	80.3	52.9	44.4	46.3	32.1	3.2	89.0

Kaynak: International Finance Statistics (IMF) ve Global Development Finance (World Bank). (Aktaran: BAL Harun, 2001, s.36.)

A:Resmi Kaynaklı Borçlanmanın Toplam Borçlar İçindeki % Payı.

B:Kamu ve Kamu Garantili Borçlar İçinde Değişken Faizli Borçlanmanın % Payı.

"Borç krizinin yaşandığı dönemde bankalar iradi olmayan 27 milyar Dolarlık yeni kredi açmak zorunda kalmışlardır. Bu yeni sağlanan kredilerin eski borçların geri ödenmesinde kullanılması sağlanmıştır. Aslında bu durum

GOÜ'lerin pazarlık gücünü yansıtmaları açısından dikkate değerdir. Brezilyalı iktisatçı Celso Nung: "Bir milyon Dolar borcum olsa işim bitik, ama 50 milyar Dolar borcum olsa bankanın işi bitik" derken bu pazarlık gücünü ifade etmeye çalışmaktadır."⁴⁰

Tablo 17: 1980'li Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Finansman Akışları (Milyar Dolar).

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
T. Net Akışlar	82.7	99.9	88.3	68.2	62	56.5	51.2	46.1	60.9	63.3
T. Resmi Kalk. Fin.	32.5	33.7	33.7	31.5	34.1	31.8	33.6	32.2	36.3	36.6
-Resmi Bağış	12.5	11.4	10.4	9.9	11.4	13.2	14.0	14.9	18.0	18.6
-Resmi Krediler	20	22.3	23.3	21.6	22.7	18.6	19.6	17.3	18.3	18.0
İki Yanlı	12.2	12.9	11.9	10.6	10.3	6.4	6.3	4.9	6.8	6.1
Çok yanlı	7.8	9.4	11.5	11.0	12.4	12.2	13.3	12.4	11.5	11.9
Özel Krediler	41.1	53.3	43.5	28.2	19.6	14.2	8.1	0.7	5.5	4.3
-T. Bankalar	30.8	44.0	30.9	19.8	14.6	4.7	2.4	-1.1	0.7	3.0
-Tahvil İhr.	1.1	1.3	4.8	1.0	0.3	5.0	1.3	0.2	2.2	0.3
-Diğer	9.2	8.0	7.8	7.4	4.7	4.5	4.4	1.6	2.6	1.0
Doğrudan Yatırımlar	9.1	12.9	11.1	8.5	8.3	10.5	9.5	13.2	19.1	22.4

Kaynak: World Bank: 1991 World Debt Tables, World Bank, 1991.

1980'li yılların ortaya çıkan bazı özellikleri şu şekildedir:

1-) Bu yıllar GOÜ'lere yönelik dış finansmanın çok hızlı daraldığı yıllardır. 1982 yılında GOÜ'ler tarafından alınan toplam dış finansman tutarı 91 milyar Dolar iken daha sonraki yıllarda bu değere bir daha ulaşamamıştır. Ayrıca ticari banka kredileri en çok daralma gösteren kısımdır. 1982 yılındaki ticari banka kredileri 31.7 milyar Dolar iken 1989 yılında bu 3.3 milyar Dolara kadar gerilemiştir.

2-) Aynı şekilde tahvil ihracı ile sağlanan dış finansman kaynağı da oldukça daralmıştır. Böyle bir dış finansman yolundan Asya Kaplanları olarak bilinen az sayıdaki GOÜ'ler yararlanmıştır.

3-) DYSY'ler de belirgin bir azalış göstermiştir. Özellikle borçlu ülkelere yatırımlar durmuş hatta bazı GOÜ'lerdeki yabancı sermaye kaçıma başlamıştır. Yabancı sermayenin kaçış gösterdiği ülkelerin çoğunluğu Latin

⁴⁰ AÇBA Sait: *Devlet Borçları*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s.79.

Amerika ülkeleridir. Yani dünya DYSY'leri içinde GOÜ'lerin payı 1980'li yıllar boyunca azalmış ve 1983'te %23.7'den 1988'de %17.4'e kadar gerilemiştir.

4-) Ayrıca bu gelişmelerin sonucu olarak dış finansman içindeki resmi finansmanların payı artmış fakat buda istenilen düzeyde arttırılamamıştır. Böylece fon akışları daralma sürecine girmiştir. GOÜ'lere yönelik toplam dış finansman içindeki resmi finansman oranı 1982'de %35.3'ten bu yıllar boyu hızla yükselmiş ve 1987'de %69.7 ile en üst seviyeye çıkmıştır. Genelde GOÜ'lere yönelik kaynak akışı resmi kanallarla olmuştur ve Dünya Bankasının 1985-1988 yılları arasında yapısal uyum kredilerini arttırması bunu desteklemektedir.

5-)1980'li yıllara hiç şüphesiz damgasını vuran olay borç krizinin ortaya çıkmasıdır. Meksika'nın moratoryum kararı ardından ortaya çıkan borç krizi git gide derinleşmiş ve tüm dünya ülkelerini bu problemin çözümü için çalışmaya sevk etmiştir. Bu amaçla 1984 yılında Ekvator'un başkenti Quito'da toplanılmış ve bir dizi kararlar alınarak bildiri yayınlanmıştır. Daha sonra Kartagana konferansı düzenlenmiştir. Bu görüşmelerde borç krizi içindeki ülkeler bundan batılı ülkeleri sorumlu tutmuş fakat batılı ülkeler bu konuda bir polemikten uzak durmaya çalışmışlardır.

Bu gelişmeler sonucunda batılı ülkeler, uluslararası finansman kuruluşları ve uluslararası ticari bankalar kendi aralarında iş birliği sürecine girmişlerdir. Bu da uluslararası finansman için önemli ve olumlu bir gelişmedir.

1985 yılında borçlu ülkeleri rahatlatmak için uluslararası ticari bankaların 30 milyar Dolar kaynak ayırmaları önerilmiş ancak bu öneri tam manasıyla yapıp başarılı olamamıştır. Fakat 1987 yılından itibaren borçlu ülkeler ile kredi sağlayan ülkeler arasındaki buzlar erimeye başlamış ve borç ertelemeleri gündeme gelmiştir.

6-) Bu yılların en önemli olaylarından biride GOÜ'lerin karşı karşıya kaldığı sermaye kaçıışı problemidir. Özellikle borçlu ülkelere çok büyük boyutlarda sermaye kaçıışı yaşanmıştır. Bu sermaye kaçıışı borçlu olan ülkeleri daha da zor duruma sokmuştur.

Ayrıca bu yıllarda GOÜ'lerden gelişmiş ülkelere doğru net mali kaynak aktarımı gerçekleşmiştir. GOÜ'ler yaklaşık 45.6 milyar Dolarlık kaynak aktarımı

ile 1980'li yıllar boyuca gelişmiş ülkeleri desteklemişlerdir. Bu beklenmedik bir durumdur. Çünkü daha fakir ülkelerin zengin ülkeleri beslemesi beklenmez. Ancak yaşanan sarsıntılar özel sermaye sahiplerinin kaçışına yol açmış, bu da GOÜ'lere zarar vermiştir. Genelde bu durumla karşılaşan ülkeler ise Latin Amerika ülkeleridir. Bu ülkeler negatif büyümelerle karşılaşmışlardır.

7-) 80'li yıllarla ilgili olarak diğer bir durumda uluslararası finans kuruluşların izledikleri politika ve krizlere müdahaledeki beceriksizlikleri nedeniyle büyük tepkiler toplamıştır. Özellikle de GOÜ'ler bu finans kuruluşlarının, krizin faturasını GOÜ'lere kesmesi sebebiyle daha çok tepki göstermişlerdir. Mesela dünya bankası makro koşulların değişmeden çoğu projenin başarı şansını düşük görmüş ve verilecek kredilerin ekonomi için yapısal değişiklikler getirecek alanlara kaydırılması şartını getirmiştir.

Tablo 18: 1980'li Yıllarda GOÜ'ler Dış Borç Stoklarının Gelişimi (Milyar Dolar).

	1980	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Toplam Dış Borç Stoku	561.8	806.7	843.1	936.9	1027.6	1151.7	1136.5	1147
Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	420.7	633.2	674.8	767.8	867.3	980.5	959.8	958.8
A. Kamu Dış Borçları	350.6	529.0	573.6	674.6	782.8	903.2	896.3	901.9
-Resmi	456.7	218.7	232.8	294.4	356.3	433.2	436.5	454.0
-Özel	493.9	310.3	340.8	380.2	426.2	470.1	459.8	447.9
B. Özel garantisiz Dış Borçlar	70.1	104.3	101.2	93.2	84.4	77.2	63.5	56.9
IMF Kredileri	12.4	33.9	36.0	40.2	42.5	42.8	35.0	31.9
Kısa Vadeli Dış Borçlar	128.7	139.3	132.3	128.9	117.8	128.5	141.7	156.0
Toplam Dış Borç Servisi	91.0	108.9	117.7	124.6	129.3	140.4	151.8	135.7
A. Orta ve Uzun Vadeli Borçlara Ait	74.6	89.3	99.1	105.2	110.3	119.4	130.0	115.3
B. IMF Kredilerine Ait	2.6	3.9	5.2	7.1	10.0	13.3	12.0	10.3
C. Kısa Vadeli Borç Faiz Ödemeleri	13.8	15.7	13.4	12.2	9.0	7.8	9.8	10.1

Kaynak: World Bank: a.g.e., 1991.

2.2.2.6.1990'lı Yıllar

1990'lı yıllar çoğu GOÜ'ler açısından 1980'li yılların kötü olayları üzerine kurulmuştur. Fakat 1980'li yıllar aynı zamanda bu borç sorunlarına yönelik çözüm çalışmaları ile geçmiştir ve bu çalışmaya hem borçlu ülkeler hem de kreditorler katılmıştır. Bunun sonucunda başta çok borçlu ülkelere yönelik olmak üzere birçok GOÜ için borç erteleme, borç indirimi, ödeme şartlarında yeni düzenleme gibi çeşitli adımlar atılmıştır.

GOÜ'lerin yapısal değişim çalışmaları sonucunda ekonominin döviz üretme kabiliyeti ve kapasitesinde artış sağlamıştır. Tabi ki bu gelişmeler ışında GOÜ'lerin borçluluk göstergesinde olumlu yönde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Böylece borçluluk seviyeleri borç krizi öncesi seviyelere tekrar gerilemeye başlamıştır.

Tablo 19:1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları (Milyar Dolar).

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Akışlar	124	153.7	219.7	220.4	257.2	313.1	343.7	318.3	290.7
Resmi Kalk.Finans.	62.3	54	53.4	45.9	53.9	31	39.9	50.6	52
Toplam Özel Finans.	61.6	99.7	165.8	174.5	203.3	282.1	303.9	267.7	238.7
-U. Sermaye Piy.	26.4	52.2	99.8	85.7	98.3	151.3	133.6	96.8	46.7
Özel Borçlanmalar	18.8	38.1	48.8	50.5	62.2	102.1	103.4	81.2	19.1
Bankalar	5	16.4	3.5	8.8	30.4	37.5	51.6	44.6	-11.4
Tahvil İhr.	10.9	11.1	36.6	38.2	30.8	62.4	48.9	39.7	25
Diğer	2.8	10.7	8.7	3.5	1	2.2	3	-3.1	5.5
Portföy Yat.	7.6	14.1	51	35.2	36.3	49.2	30.2	15.6	27.6
-Doğ. Yab. Ser. Yat.	35.3	47.5	66	88.8	105	130.8	170.3	170.9	192

Kaynak: World Bank: Global Development Finance, World Bank, Washington, 2000.

1990'lı yılların başları, dünya ekonomik durumunun tekrar olumsuzlaştığı bir dönemlerdir. Batılı ülkeleri sarsan resesyon GOÜ'leri de olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Doğu Bloğu Ülkelerinde çözümler başlamış ve bu çözümlerin getirdiği ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bu ortamın GOÜ'lerin finansman ihtiyacını olumsuz etkileyeceği düşünülmüştür. Çünkü yaşanan sorunlarla birlikte sermaye arzında daralma yaşanmış fakat sermaye talebinde artış yaşanmıştır ve bu da borçlanma maliyetini olumsuz

etkilemiştir. Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik durgunluk faiz oranlarının yükselmesini önlemiştir.

1990'lı yıllar için 1980'deki olumsuzlukların devam edeceğine dair beklentiler doğru çıkmamış ve GOÜ'lere yönelik uluslararası finansmanda artış yaşanmıştır. Uluslararası finansmandaki bu artış beraberinde GOÜ'lere yönelik net transferde pozitif bir artışa sebep olmuştur. 1990'da sadece 24.4 milyar Dolar net transfer gerçekleşirken, 1991'de 37.7, 1992'de 56.5, 1995 yılında ise 136.3 milyar Dolara yakın net transfer gerçekleşmiştir ve bir süre daha bu pozitif artış eğilimi sürmüştür. Net transferdeki bu artışlar ise GOÜ'lerin ekonomik büyümelerine önemli katkıları olmuştur.

Tablo 20: 1990'lı Yıllarda GOÜ'lere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları (% Olarak)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Akışlar	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Resmi Kalk. Finans.	50.2	35.1	24.4	20.8	21	9.9	11.6	15.9	17.9
Toplam Özel Finans.	49.6	64.9	75.6	79.2	79	90	88.4	84.1	82.1
-U. Sermaye Piy.	21.3	34	45.5	38.9	38.2	48.3	38.9	30.4	16.1
Özel Borç.	15.2	24.8	22.3	22.9	24.2	32.6	30.1	25.5	6.6
Bankalar	4	10.6	1.6	4	11.8	12	15	14	-3.9
Tahvil İhr.	8.8	7.2	16.7	17.3	12	20	14.2	12.5	8.6
Diğer	2.3	7	4	1.8	0.4	0.7	0.9	-1	1.9
Portföy Yat.	6.1	9.2	23.3	16	14.1	15.7	8.8	4.9	9.5
-Doğ. Yab. Ser. Yat.	28.5	30.9	30	40.3	40.8	41.8	49.6	53.7	66.1

Kaynak: World Bank: a.g.e., 2000.

Bu yıllarda GOÜ'lere yönelik finansman hacmi artarken finansman şekilleri de yapısal değişiklikler göstermiştir. Resmi finansmanlarda bir duraklama görülürken özel finansmanlarda önemli ölçülerde artış yaşanmıştır. Nitekim bu gelişmeler dikkate alındığında 1990'lı yılların genel karakteristiği ile ilgili olarak GOÜ'lere yönelik özel sermaye akışında artış ve resmi kalkınma finansmanlarında ise duraklamanın yaşandığı söylenebilir.

Bunların sonucunda ise, resmi kalkınma finansmanlarının toplam uluslararası finansmanlar içindeki payı sürekli azalmıştır. Nitekim 1991 yılında bu pay %50.2'den 1996 yılında %9.9'a kadar gerilemiş, 1997 yılında yaşanan Asya Krizinin etkisi ile 1999 yılında ancak %17.9 olarak gerçekleşmiştir. Özel

finansman akışının toplam uluslararası finansman içindeki payı ise bu dönemde sürekli artış göstermiş ve 1991 yılında %49.6 olan pay, 1996 yılında %90'a kadar çıkmış, 1999 yılında ise %82.1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 21: GOÜ'lerde Dış Borçluluk Göstergeleri ve Borç Anlaşmalarına İlişkin Bazı Ortalama Değerler.

	1990	1992	1994	1995	1996	1997	1998	1999
TDB/DG	161.8	170.9	168.0	149.1	137.4	134.3	147.9	136.6
TDB/GSMH	35.0	38.1	40.3	38.9	36.0	34.9	42.1	41.5
TBS/DG	18.0	17.5	16.9	16.8	17.2	16.7	18.4	18.7
TFÖ/DG	7.9	7.2	6.6	6.9	6.4	6.4	7.0	7.2
TFÖ/GSMH	1.7	1.6	1.6	1.8	1.7	1.7	2.0	2.2
UR/TDB	16.1	18.2	22.0	25.6	29.2	29.6	-	-
UR/İ(Aylık)	3.0	3.4	4.1	4.3	4.6	4.5	4.7	5.0
K. Vade/TDB	16.7	18.3	17.4	18.0	18.4	17.6	16.2	15.8
İmtiyazlı/TDB	21.4	21.9	22.7	21.1	20.4	19.7	14.9	18.6
Çok Yanlı/TDB	14.1	14.3	14.3	14.1	13.6	13.4	12.9	13.5
Faiz Oranı	7	6	5.6	6.2	6.3	-	6.8	-
Vade (Yıl)	18.1	15.6	15.7	13.6	13.3	-	12.6	-
Ödemesiz Dön.	5.6	4.7	5.1	4.6	5.5	-	-	-
Bağış Elemanı	20.2	22.5	25.4	21.1	20	-	16.7	-

Kaynak: World Bank: a.g.e., 2000.

TDB/DG:Toplam Dış Borçlar/Döviz Gelirleri, TDB/GSMH:Toplam Dış Borçlar/GSMH TBS/DG:Toplam Borç Servisi/Döviz Gelirleri, TFÖ/DG:(Faiz Servis Oranı) Toplam Faiz Ödemeleri/Döviz Gelirleri, TFÖ/GSMH:Toplam Faiz Ödemeleri/GSMH, UR/TDB:Uluslararası Rezervler/Toplam Dış Borçlar, UR/İ:Uluslararası Rezervler/İthalat.

1990'lı yıllardaki GOÜ'lere yönelik özel finansmandaki artışın önemi 1980'li yıllarla karşılaştırılırsa daha da açığa çıkar. En önemli özel finansman kaynağı DYSY'ler olmuş ve daha sonra özel borçlanmalar gelmiştir. Özel borçlanmalar içinde de en önemli araç tahvil ihracı olmuştur. Bankalardan yapılan borçlanmalar ise 1990'lı yılların 2. yarısından itibaren önemli artışlar göstermiştir. Ancak ticari bankalar sağladıkları kredileri eskisi gibi devletlere değil daha çok ticari kuruluşlara vermişler ve devletlere verilen yeni kredilerin büyük bir kısmının alt yapı yatırımı amacına yönelik olmasına dikkat etmişlerdir.

GOÜ'lere yönelik net dış finansman akışındaki hızlı artışa rağmen ilgili ülkeler arasında çeşitli farklılıklar yaşanmıştır. Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri ile

Latin Amerika ülkeleri dış finansmanların büyük kısmını kullanan ülkeler olmuştur. Ayrıca gelir grupları açısından GOÜ'lere yönelik dış finansman incelendiğinde ise, daha gelişmiş ve dışa açık ülkelerin daha çok finansman çektikleri görülmektedir.

Tablo 22: GOÜ'ler ve Asya Ülkelerine Yönelik Net Sermaye Hareketleri (Milyar Dolar) (1996-2000)

	1996	1997	1998	1999	2000
GOÜ'ler					
Doğrudan Yat.	113.5	142.6	132.4	118.5	128.4
Portföy	74	66.7	27.1	21.6	40.2
Diğer	26.4	-60.5	-93.3	-71.8	-50.1
Resmi	-17.9	24.4	43.6	9.4	-2.4
ASYA					
Doğrudan Yat.	54.2	61.2	56.6	41.6	43.1
Portföy	12	1.1	-19.6	-8.3	-2.9
Diğer	36	59.1	-81.2	62.8	43.5
Resmi	-0.5	30	27.5	-0.4	2.3
O. Doğu-D. Avrupa					
Doğrudan Yat.	2	2.8	2.6	3.8	9.5
Portföy	1.8	3.7	-8.6	6.5	6.2
Diğer	2.6	10.4	16.3	7.1	-4.7
Resmi	-1.1	-0.8	-1.1	-1.7	-2
L. Amerika					
Doğrudan Yat.	38.9	51.3	48.1	42.8	43.1
Portföy	37.9	36.2	39.7	12	23.6
Diğer	2.9	-1.4	-14	-7.7	-4
Resmi	-14.1	-8.4	4.1	4.8	-0.1

Kaynak: IMF: World Economic Outlook, Washington, 2001.

Bu yıllarda meydana gelen uluslararası finansmandaki yapısal değişikliklerin temel nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Uluslararası finansal piyasalarda, piyasalara ilişkin artan liberalleşme eğilimleri,

2-Uluslararası yatırımları engelleyen vergi ve benzeri düzenlemelerin önemli bir kısmının kaldırılması,

3-Bilişim sektörü, enformasyon ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler,

4-Kurumsal yatırımcı olarak bilinen emeklilik fonu gibi fonların gelişmesi ve portföy çeşitlenmesine gidilmesi,

5-Yeni finansal araçların hızla gelişmesi,

6-Finansman ihtiyaçlarındaki artış ve bunun ulusal piyasalardan karşılanamaması.

Tablo 23: GOÜ'lerde Dış Borcun Gelişimi (Milyar Dolar) (1990-1997).

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
T. Dış Borç Stoku	1.444	1.524	1.593	1.748	1.899	2.043	2.095	2.172
Orta-Uzun Vad. Borç	1.168	1.225	1.263	1.386	1.525	1.614	1.650	1.729
Kamu ve Kamu Gar.	1.108	1.151	1.171	1.267	1.362	1.413	1.397	1.429
Resmi	595	644	667	753	826	860	828	820
Çok Yanlı	204	222	228	246	272	289	285	291
İki Yanlı	391	422	439	506	554	571	543	529
Özel	513	507	504	515	536	554	569	609
Tahvil İhr.	107	113	124	159	232	247	277	303
T. Bankalar	262	254	240	217	164	169	167	176
Diğer	144	141	140	139	140	137	126	130
Özel Garantisiz	60	74	92	118	164	200	253	300
Tahvil İhr.	0.3	2	9	27	42	52	69	-
T. Bankalar	59.7	72	83	91	122	148	184	-
IMF Kredisi	35	38	38	40	44	61	60	62
Kısa Vadeli Dış Borç	242	261	292	322	330	368	385	381

Kaynak: World Bank: Global Development Finance, World Bank, 1998.
(Aktaran: BAL Harun, 2001, s.64.)

1990'lı yıllardaki GOÜ'lere yönelik uluslararası finansmanda aslan payını daha gelişmiş ülkeler almıştır. Geriye kalan ülkeler ise çok az düzeyde yararlanabilmişlerdir. Bu ülkelere yönelik resmi kalkınma finansmanlarının da yetersiz kalması, bu ülkeler için olumsuz sürecin devam etmesine neden olmuştur. Özellikle, Sahra altı Afrika ülkeleri bu açıdan dikkate değerdir. Bu ülkelerin özel finansman akışlarından yararlanamamalarının ardında; sivil karışıklıklar, ekonomik büyüme zayıflığı, ekonomik istikrarsızlık, küçük yurt içi piyasalar, kısıtlayıcı düzenlemeler, zayıf altyapı, kapalı ekonomik yapılanma, yavaş özelleştirme, yüksek üretim maliyeti, işgücü piyasasında işgücü piyasasında rekabet azlığı, vb. gibi nedenler yatmaktadır.

Tablo 24: Dünya Bankası Standartları Çerçevesinde Çeşitli GOÜ'lerin Dış Borçluluk Sınıflandırması.

Aşırı Borçlu Düşük Gelirli GOÜ'ler (SILIC's)	Aşırı Borçlu Orta Gelirli GOÜ'ler (SIMIC's)	Orta Seviyede Borçlu Düşük Gelirli GOÜ'ler (MILIC's)	Orta Seviyede Borçlu Orta Gelirli GOÜ'ler (MIMIC's)	Az Borçlu Düşük Gelirli GOÜ'LER (LILIC's)	Az Borçlu Orta Gelirli GOÜ'LER (LIMIC's)
Angola, Burundi, Kamerun, Kongo, Gana, Honduras, Kenya, Liberya, Mali, Nijerya, Somali, Sudan, Togo, Uganda, Vietnam, Zaire	Arjantin, Bolivya, Brezilya, Jamaika, Ürdün, Meksika, Panama, Peru, Suriye	Bangladeş, Çad, Gambiya, Haiti, Hindistan, Pakistan, Senegal	Cezayir, Mısır, Şili, Kolombiya, Macaristan, Endonezya, Filipinler, Polonya, Rusya, Tunus, Türkiye, Uruguay, Venezuela	Azerbaycan, Ermenistan, Çin, Nepal, Sri Lanka	Kostarika, Çek Cum., Dominik, Fuji, İran, Kazakistan, Malezya, Malta, Paraguay, Romanya, Slovenya, Tayland, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan

Kaynak: World Bank: Global Development Finance, World Bank, Washington, 1997.

2000'li yıllarla birlikte özellikle Latin Amerika ülkeleri ve içlerinde Türkiye de olmak üzere birçok GOÜ tekrar finansal krizler yaşamaya başladılar. IMF'nin Arjantin'e yardım yapmayacağını açıklamasıyla yaşanmaya başlanan kriz sosyal patlamaya dönüşmüş bir zamanların en büyük ekonomilerinden olan Arjantin ekonomisi çöküşün ve iflasın eşiğine gelmiştir. Özellikle Arjantin de yaşanan sosyal patlamanın diğer GOÜ'lere sıçramasından korkulmuştur. Ancak korkulan bu olay gerçekleşmemiştir. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında GOÜ'lere yönelik dış finansman akışı artarak devam etmiştir. Ülkemizin 2000 sonraları ve 2001 başlarında kriz ortamına girişi sebebiyle IMF büyük miktarda kredi sağlamıştır.

Bu yıllardaki gerçekleştirmeler incelendiğinde görülen en önemli şeylerden birisi portföy yatırımlarındaki harekettir. Sıcak para olarak da adlandırılan bu olay o anki konjonktüre bağlı olarak GOÜ'ler açısından

dalgalanmalar göstermektedir. Ayrıca, dış finansman içerisinde alternatif dış finansman yöntemlerinin ağırlığı artarak devam etmiştir. Yalnız kriz ortamı içindeki ve belli bir ekonomik program içerisindeki GOÜ'lerde resmi kalkınma finansmanları daha büyük yer tutmaktadır.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ KALKINMA- BÜYÜME VE FİNANSMAN DİNAMİKLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye Ekonomisi'nde dış finansman, basit bir makro ekonomik model ile açıklanırsa; $a=g.c$, a =sürdürülebilir cari işlemler açığı/GSYİH, g =ortalama büyüme oranı, c =yabancı aktiflerin(dış borç stoku, DYSY, portföy yatırımı, vb.) ülkenin GSYİH'sine oranı.

Diyeelim ki; $c=0.5$, $g=4$. Bu durumda $a=0.02$ olur. Türkiye'de 2000 yılı için Goldman-Sachs bunu %2.4 olarak hesapladı. Uluslararası bankalar ve kredi derecelendirme kuruluşları bu orana önem vermektedirler. Bu oran dış dengesizlik durumunu gösterir.⁴¹

3.1.Makro Dengeler

Makro denge için ilk yapılacak iş, belli bir kalkınma hızı varsayımına göre, plan dönemi içinde ulaşılması hedef alınan gelir düzeyini saptamak olmaktadır. İkincisi ise, bu kalkınma hızına erişmek için yapılması gereken yatırımları, sermaye/hasıla katsayısı yardımı ile hesaplamak konusu ele alınmaktadır. Makro denge için gerekli olan bir diğer çalışma da, hesaplanan gelirin, tüketim ve yatırımlar arasındaki bölüşümü, ithalat ve ihracat tahminlerini yapmak, yapılacak yatırımların finansman gereksinimini hazırlamaktır. Makro denge, kaynak-harcama dengesi, yatırım-tasarruf dengesi, finansman dengesi ve ödemeler dengesi çalışmalarından oluşmaktadır. Makro ekonomik dengenin büyüklükleri saptanırken istatistiki verilerin miktar ve güvenilirliğine bağlı olarak Input-Output ve Doğrusal Programlama gibi yöntemlerden faydalanılabilir.

⁴¹ UYGUR Ercan: **Krizden Krize Türkiye: 200 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, NO: 2001/1, s.25-26.

3.1.1.Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

Bir ekonomideki toplam kaynaklar, GSMH ile sağlanan dış kaynaklardan oluşmaktadır. Bu kaynakların yatırım ve tüketim harcaması şeklinde kullanımı söz konusudur. Tüketim değerleri; toplam kaynaklar ile yatırım harcaması arasındaki fark yönüyle bulunan değerler olmaktadır. Belerli bir kalkınma hızı içerisinde toplam kaynaklar ekonomide yatırım ve tüketim harcamaları arasında bölüşülecektir. Sermaye/hasıla oranı yardımı ile yatırımların yıllar itibarı ile dağılımı hesaplanabilir. Toplam kaynaklar ile yatırımlar arasındaki, fark tüketim harcamalarını verecektir.

Sonuca götüren sorular:

- Ekonomide kaynaklarının ne kadarının tüketime ne kadarınınsa yatırıma gittiği?
- Yatırıma giden kaynakların içerisinde stok yatırımların payı veya sabit sermaye yatırımlarının payı?
- Tüketim ve yatırım harcamaların nasıl finanse edildiği? (toplam harcamalar içinde dış tasarrufların payı gibi).
- Bir ekonomide yapılabilecek maksimum harcama miktarı kaynaklar toplamı kadar olabileceğinden toplam harcamaları toplam kaynaklara eşitleyecek olan dış tasarruf miktarının ne olduğu yani “tasarruf açığı” bu dengenin ortaya koyacağı sonuç olacaktır. Yukarıda belirttiğim gibi “dış tasarruf açığı” cari işlemler dengesine eşit olmaktadır. Yani bu rakama ödemeler bilançosunun cari işlemler dengesi ile de ulaşmamız mümkün olmaktadır. Yine yatırım-tasarruf dengesinde de dış tasarruflar yer almaktadır. Cari işlemler hesabının bakiyesi; ülkenin diğer ülkelerden borçlanma veya diğer ülkelere borç verme pozisyonunu belirlemekte idi. Eğer bir dönemde cari işlemler hesabının net sonucu pozitif ise; ülke vatandaşları dış aleme borç vermiş olmakta, negatif ise; dış alemden borçlanmış olmaktadır.⁴² Yani ülke dışarıya borçlanmıştı. Tabloya baktığımızda Türkiye’de bazı yıllarda dış tasarruflar pozitif olmuştur. Bunlar istisnai yıllar olarak görülmelidir. Bildiğimiz gibi halen dış borç stokumuza ilişkin olarak hazine tarafından yapılan açıklamada şöyle denilmiştir: “2004 yılı

Nisan ayı sonu dış borç stoku, 2004 Mart ayı sonuna göre 246,8 milyon ABD doları tutarında azalış göstererek 62,3 milyar ABD doları tutarında gerçekleşmiştir. Dönem içinde yaklaşık 961,7 milyon ABD doları tutarında dış borç kullanımı ve 260,7 milyon ABD doları tutarında dış borç anapara ödemesi gerçekleşmiştir. Sonuç olarak dönem içinde yaklaşık 701 milyon ABD doları tutarında net kullanım yapılmıştır. Nisan ayı içerisinde ABD doları cinsinden ifade edilen dış borç stokunda kur hareketlerinden kaynaklanan 947,8 milyon dolar tutarında düşüş gerçekleşmiştir.”⁴³

Yıllar itibariyle ulaşılmış sonuçların serisi niteliğinde olan GSMH değerleri, NFI değerleri ve dolayısıyla GSYİH değerlerinin yanı sıra Dış Tasarrufların tamamı Toplam Kaynakları oluştururken, bu kaynakların toplamına eşit olacak şekilde yapılan tüketim (kamu+özel) ve yatırım (kamu+özel) harcamalarının toplamına ise Toplam Harcamalar denilmektedir. Kamunun yaptığı harcama rakamları bütçeden (konsolide) alınmıştır. Bu noktadan hareketle özel sektörün harcamaları toplam harcama kalemlerinden kamunun düşülmesi suretiyle bulunur.

3.1.2.Yatırım Tasarruf Dengesi

Kaynak niteliği taşıyan tasarrufların ne kadarının iç kaynaklardan ne kadarınınsa dışarıdan sağlandığı ve bu iç tasarrufların ne kadarının özel ne kadarının kamuya ait tasarruflar olduğu ele alınmakta ve hepsine birden Toplam Tasarruflar denilmektedir. Kaynaklar harcama dengesinde olduğu gibi toplam tasarrufların da toplam yatırımlara eşit olması gerekmektedir. Toplam yatırımların içerisinde kamuya ve özele ait sabit sermaye yatırımları ile yine kamuya ve özele ait stok yatırımları yer almaktadır.

Öngörülen yatırımların gerçekleştirilmesi, tasarruflarda gerekli olan artışların sağlanmasıyla mümkün olabilecektir.

Hedef alınan yüksek kalkınma hızının gerçekleştirilmesi için büyük bir fedakarlığın yapılması gerekir.

⁴² YILDIRIM Kemal ve KARAMAN Doğan: **Makro Ekonomi**, 2003, s.110.

⁴³ 30.04.2004 itibariyle konsolide bütçe toplam borç stokuna ilişkin olarak hazine müsteşarlığınca yapılan açıklama.

Yatırımları arttırabilmek için ya kaynakları arttırmamız gerekir ya da harcamaları kısamamız gerekir. GOÜ'ler için tasarruf zor bir olgudur. Çünkü GOÜ'lerin gelirleri kısıtlı olduğu ve temel ihtiyaçları karşılama isteğinin varlığı tasarrufları azaltıcı etki yapar. Bu sebeple öz kaynaklarla yapılan yatırım kısıtlı olacağından, dış kaynaklara olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Yapılabilecek maksimum yatırım harcaması tasarruf hacminin kısıdı altındadır. Bu anlamada; toplam yatırımları toplam tasarrufa eşitleyecek olan dış tasarruflardır.

Yatırım-tasarruf dengesi ile ilgili tabloda dikkat edilmesi gereken husus olarak karşımıza, tasarruf hacminin ne kadarını iç tasarruflar ne kadarını ise dış tasarrufların oluşturduğu ve de yatırımların bileşimi açısından yıllar itibariyle sabit sermaye yatırımlarının ve stok yatırımlarının toplam yatırım içerisindeki payları çıkmaktadır. Bu anlamda tasarruf rakamlarının negatif olması yani negatif tasarruf, borçlanma anlamına gelirken yatırım rakamlarının negatif olması yatırımlardaki azalma ve aşınma anlamına gelmektedir.

3.1.3.Finansman Dengesi

Kamu harcamaları; cari harcamalar, transfer harcamaları ve kalkınma harcamaları olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Cari harcamalar esas itibarı ile tüketim harcamaları ve kalkınma harcamalarını kapsamaktadır. Tüketim harcamaları, güvenlik, adalet ve milli savunma gibi devlet fonksiyonlarının oluşumu için yapılan harcamalar iken, kalkınma harcamaları ise ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma için yapılan harcamaları kapsamaktadır.

Ekonomide hedef alınan kalkınma hızına ulaşmak için kamu yatırımlarına ağırlık verilmesi gerektiğinden, cari harcamaların belli bir düzeyde tutulması zorunluluğu vardır.

En önemli gelir kalemi, vergilerdir. Vergilendirme çeşitli hedeflere ulaşmak için kullanılan bir politikadır. Çeşitli vergilendirme yöntemi mevcuttur.

Yatırım-tasarruf dengesinin genel denge analizine temel olarak kullanılabilmesi için kamu kesimi finansmanı yanında özel kesim finansman dengesinin de kurulması gerekir. Özel kesim finansman dengesi için tasarruf açıkları dış kaynaklardan, özel tasarruflardan veya kamu kesiminden yapılacak

net sermaye transferi ile kapatılabilir. Özel kesim tasarruf fazlası ise yüksek reel faiz durumunda genelde kamu kesimine borç olarak verilmektedir.

Devlet bütçesinde açık olması durumunda bu açık diğer ekonomik birimlerden borçlanmak suretiyle finanse edilmektedir. Bütçe fazla verdiği anda ise bu borçlar geri ödenmektedir.

3.1.4.Ödemeler Dengesi

Açık ekonomilerde, makro denge için kurulması gereken bir diğer denge de, dış ekonomik ilişkilerle alakalı olan dengedir. Ödemeler dengesinde ihracat, ithalat, görünmeyen kalemler ve sermaye hareketlerine ilişkin büyüklükler mevcuttur.

İhracat ödemeler dengesinin önemli bir kalemidir. İhracat piyasalarının gelir düzeyindeki değişimler, ihraç malı ve hizmetlerinin fiyatlarındaki muhtemel değişimler ve ikame edilebilir rakip malların durumudur.

İhracat hacmini, Türkiye açısından, gelir esnekliği yöntemi ile tahmin etmek anlamlı gözükmemektedir.⁴⁴

İhracat için yapılan analizlerde fiyat faktörü yanında dış piyasaların özellikleri, ihracat teşvikleri ve dış piyasaları etkileme olanakları, ihraç ürünlerin durumu gibi faktörlerin göz önüne alınması gerekir. Ayrıca, kullanılan istatistiklerin güvenilir olması gerekir. Aksi durumda yapılan hesaplamaların doğruluk derecesi sınırlı kalacaktır.

İthalat bir diğer önemli kalemdir. İthalatın belirlenmesi gerekir. İthalatı, tüketim malları ithalatı, yatırım malları ithalatı ve hammadde ve yarı mamul ithalatı şeklinde üç grupta toplayabiliriz.

Tüketim malları ithalatını, yurtiçi toplam tüketim harcamaları etkilemektedir.

Yatırım malları ithalatı, yurtiçinde öngörülen yapılacak yatırım miktarına bağlıdır. Her ekonomide belli dönemlerde yatırım hacmi ile yatırım malları ithalatı arasında belirli bir ilişki mevcuttur. Örneğin; yatırım malı ithalatı-yatırım

⁴⁴ ÖNEY Erden: *İktisadi Planlama*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi SBF yayınları, Ankara, 1983, s.94.

hacmi oranı %25 ise, toplam yatırımlardaki artışın %25'i kadar ithalat gerekmektedir, Türkiye'de ise bu oran %20 düzeyindedir.⁴⁵

Ham madde ve yarı mamul mallar ithalat talebi ise, büyük ölçüde ekonominin üretim seviyesine bağlıdır.

Ödemeler dengesinde sermaye giriş ve çıkışları sermaye hareketleri kaleminde görülür. Dış borç faiz ödemeleri ise görülmeyen kalemler içerisinde yer alır.

Ülkenin ödemeler dengesi açığı, bağımsız nitelikteki kalemler arasındaki farktır. Bağımsız kalemler, varlık nedenini doğrudan doğruya kendisinden alan, ekonomik anlamda bir kazanç sağlama amacı güden işlemlerden kaynaklanır. "Mal ve hizmet ithalatı ile ihracatı bu niteliktedir. Yine uzun vadeli sermaye hareketleri ülkenin kalkınma faaliyetlerine katkıda bulunma amacı taşıdığından bu kategoriye girer, bağımsız işlemler sonucu ortaya çıkarlar. Kısa vadeli sermaye hareketleri, altın ve döviz rezervlerindeki değişimler, IMF Özel Çekiş Haklarından kullanımlar bu türdendir. Dolayısıyla bağımsız kalemler arasındaki fark, tamı gereği, denkleştirici kalemler toplamına eşit olacaktır. O halde, ödemeler dengesi aşağı hesaplanırken ya bağımsız kalemler arasındaki farkı bulmak ya da, denkleştirici kalemlerin toplamını almak gerekir.⁴⁶

3.2.Türkiye'nin Gelişim Sürecindeki Dış Finansman Kullanımı

Bu bölümde Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişim sürecinden ve çeşitli dönemlerdeki dış finansman tecrübelerinden bahsedilecektir. Çeşitli dönemler incelenirken, dönemlerin karakteristik özelliklerinin yanı sıra Türkiye ekonomisinin yaşadığı tecrübeler incelemeye tabi tutulacaktır.

Yapılan incelemelerin sonuçları diğer GOÜ'ler ile karşılaştırılacak ve ülkemizin uluslararası konumu farklılıkları ortaya konacaktır. Tarihsel süreç içerisinde ise önemli tarihlere göre inceleme yapılacaktır.

⁴⁵ ÖNEY Erden: **a.g.e.**, s.94.

⁴⁶ ÖNEY Erden: **a.g.e.**, s.93-94.

Nüfusu artış içerisinde olan, işsizlik problemi ile iç içe yaşayan, kişi başına milli gelir seviyesi aşağılarda seyreden ülkemizde diğer GOÜ'ler gibi gelişme sürecine ait çeşitli sorunları ve bunların sonuçlarını yaşamaktadır. Gelişme süreci içerisinde farklı dönemlerde farklı iktisat politikaları uygulanan ülkemizde, en temel sorun hep kaynak yetersizliği olmuştur. Ülkemizdeki yıllık tasarruflar ve yatırımlar karşılaştırıldığında bu çok daha açık görülmektedir. Örneğin 1963-1993 dönemindeki toplam tasarrufların GSMH içindeki payı ile toplam yatırımların GSMH içindeki payları karşılaştırıldığında çok net görülmüyor ki, bazı istisnai durumlar dışında hep kaynak yetersizliği içerisinde olmuştur.

Aşağıdaki tablo, ülkemizin GSMH, Toplam Sabit Sermaye Yatırımı/GSMH ve Toplam Tasarruflar/GSMH açısından 1980'li yıllarla birlikte nispi olumlu bir gelişme içerisine girmesine rağmen, yetersiz kaynaklara sahip olduğuna işaret etmektedir. GSMH'nin azlığı tasarruf ve yatırım oranlarının yetersiz oluşunun temel bir nedenidir. Ayrıca bu rakamlara bazı itirazlar da mevcut olup toplam tasarruf oranlarının tablo değerlerinkinden daha aşağı olduğu iddia edilmektedir.

Düşük gelir sahibi insanların temel ihtiyaç harcamalarının yüksekliği ve yüksek gelir sahibi insanların lüks harcamaları gibi faktörler ülkenin tasarruf stokunu olumsuz etkilemektedir. Tasarruflar, bir ülkenin kaynak ihtiyacını karşılamadaki en önemli eğilimlerdir. Bu sebeptendir ki, bu konuda vatandaşların bilgilendirilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yapılan araştırmalarda en yüksek tasarruf eğiliminin orta gelir düzeyindeki insanlarda olduğu gözlenmiştir.

Tablo 25: Türkiye Ekonomisinde GSMH, Yatırım ve Tasarruf Gelişimi
(1963-2002)

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	SABİT SERMAYE YATIRIMLARI/GSMH (%)	YURTİÇİ TASARRUFLAR/GSMH (%)	KAYNAK DENGESİ
1963	97	16,2	15,1	-1,1
1964	104	14,8	16,8	2
1965	112	15,9	17,7	1,8
1966	133	16,4	18,8	2,4
1967	148	18,1	20,1	2
1968	164	19,5	21,1	1,6
1969	183	20,9	22,1	1,2
1970	208	21,8	22,1	0,3
1971	261	20,2	20,8	0,6
1972	314	22,4	21,4	-1
1973	399	22,2	21,5	-0,7
1974	538	20,8	19,6	-1,2
1975	691	22,6	19,6	-3,0
1976	868	25,7	22,5	-3,2
1977	1108	27,2	20,4	-6,8
1978	1646	24,6	17,0	-7,6
1979	2877	21,6	15,7	-5,9
1980	5303	19,8	16,0	-3,8
1981	8023	19,2	18,3	-0,9
1982	10612	20,1	17,1	-3
1983	13933	19,3	16,5	-2,8
1984	22168	20,1	16,5	-3,6
1985	35350	22,8	18,9	-3,9
1986	51185	24,6	21,9	-2,7
1987	75019	26,1	23,9	-2,2
1988	129175	22,5	27,2	4,7
1989	230370	22,6	22,1	-0,5
1990	397178	23,7	22,0	-1,7
1991	634393	23,4	21,4	-2
1992	1103605	26,3	21,6	-4,7
1993	1997323	24,5	22,7	-1,8
1994	3887903	24,5	23,1	-1,4
1995	7854887	24	22,1	-1,9
1996	14978067	25,1	19,8	-5,3
1997	29393262	26,3	21,4	-4,9
1998	53518332	24,3	22,7	-1,6
1999	78282967	22,1	21,2	-0,9
2000	125596129	22,6	18,1	-4,5
2001	179480078	19	17,4	-1,6
2002	179480078	17,4	19	1,6

Kaynak: DPT: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2001), DPT Yayınları, Ankara, 2002, s.3, s.27.

Günümüzde ise bir borç sarmalı içine giren ülkemizin kaynaklarının hemen hemen tamamına yakını borçların faiz ödemelerine gitmektedir. Bu ise sanki sahte bir tasarruf fazlası varmış gibi göstermektedir. Bu durumdan kurtulmak çok kolay görülmemektedir.

Aynı zamanda ülkeler, ekonomik kalkınmalarını da sürdürmek isteyeceklerdir. İşte bu durumda iç kaynakları ile istenilen kalkınma hızına erişemeyen ülkeler, kalkınmalarını dış kaynaklarla desteklemek ihtiyacını hissedeceklerdir. Diğer GOÜ'ler gibi ülkemiz de bu ihtiyacı çok derinden hissetmektedir.

3.2.1.1923-1950 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti, negatif dış finansmanlarla kuruluşundan itibaren karşı karşıya kalmıştır. Savaş sonrasında varlıklarının ve yetişmiş insan gücünün çok önemli bir bölümünü kaybeden yeni ülkenin kuruluş yılları iktisadi açıdan son derece güç bir dönem olmuştur. Bu dönemde, ülke içi sermaye stoku ve GSMH çok küçüktür ve bunun da önemli bir kısmı yabancı yatırımcılara aittir. Bu yeni ülke Lozan Anlaşmasının gerektirdiği ek bir yükümlülük gereği Osmanlı Borçlarının önemli bir bölümünü kabullenmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devletinin, 1912 yılından önceki borçlarının yaklaşık %60'ı, bu tarihten sonrakilerin ise yaklaşık %80'i bu yeni ülke tarafından üstlenilmiştir.

Ayrıca, bu dönemde yeni ülkedeki hizmet ve sanayi firmalarının çoğunluğu yabancı tekellere aitti. Yabancı sermayenin tekelleşmeye yönelik yatırımlarının olması, yabancı sermayeye ılımlı yaklaşan Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerini yabancı sermaye yatırımlarını millileştirme çabalarına sebep olmuştur.

“Büyük çaptaki millileştirme faaliyetleri, yabancı sermaye yatırımları ile dış kaynak imkanını ortadan kaldırırken, bu durum dış kredi seçeneğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Dış borçlanmaya karşı çekingen bir tavır

takılan Türkiye'nin ilk borçlanması 1930 yılında ABD'li bir yatırım şirketinin Kibrit Tekeli İmtiyazı karşılığında alınmıştır."⁴⁷

Türkiye'nin sanayileşme planı çerçevesinde hareket etmesiyle birlikte, dış kaynak temini yönünde çaba göstermeye başladığı görülmektedir. Sanayileşme planı çerçevesinde, sağlanan dış kaynağın önemli bir bölümü Sovyetler Birliğinden temin edilmiştir. Alınan borçlarla sanayileşme sürecine hız verilmiş, bunun sonucunda ise günümüzde de varlığını sürdüren KİT'lerin temelleri atılmıştır. İkinci Dünya Savaşıyla birlikte dış borçlanma artarak sürmüş, ancak yapılan bu borçlanmalar daha çok savunma amaçlı olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise GOÜ'lere yardımı amaçlayan Marshall yardımları söz konusu olmuş, bu çerçevede yardım edilecek ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.

1923-1950 döneminde Türkiye ekonomisinin dış finansman ilişkisi sınırlı düzeylerde kalmıştır. Sanayileşme çalışmaları ile birlikte bu ilişki biraz artsa da dış borçlanmaya karşı duyulan çekince bunun sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bu dönemdeki sağlanan dış kaynakların büyük bir bölümü devletlerarası finansman şeklinde olmuştur. Bunun en temel sebebi, ülkelerin karşılıklı çıkar ilişkileri çerçevesindeki siyasal ilişkilerdir. Ayrıca, bu dönem boyunca Osmanlı borçlarının ödenmeye çalışılması bu dönemin diğer bir özelliğidir.

3.2.2.1950-1962 Dönemi

1950'li yıllarla birlikte dış finansmanla kaynak sağlama hız kazanmıştır. 1950'li yıllar liberalizm düşüncesi ile ekonomi politikası uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olmuş, ancak bu dönemin ilk yarısında bu politikaların birçoğu bırakılmak zorunda kalmıştır. Özel sektör, ekonomik kalkınmada öncülüğü üstlenmiştir. Bu dönemde iç kaynakların yetersiz kalacağı düşüncesiyle dış finansman ihtiyacı öngörüsü ile dış finansmana önem verilmiştir.

Dış finansman akışını olumlu bir ölçüde artırmak için öncelikle DYSY'lere önem verilmiş ve bu amaç doğrultusunda DYSY'lere yönelik önemli

⁴⁷ ALTAN Mehmet: **Süperler ve Türkiye**, Alfa Yayınları, Yayın No:23, İstanbul, 1986, s.35.

kanuni düzenlemelere gidilmiştir. 1950 yılındaki yabancı sermayeye belirli bir oranda garanti getiren düzenlemelerin ardından, 1951 yılında yabancı sermayeyi teşvik eden bir yasa çıkarılmıştır. 1954 yılında ise bu teşvik yasası geliştirilmiş, buna ek olarak petrol yasası da çıkarılmıştır.

Yabancı sermayenin zaten Türkiye'ye gelmekte çok istekli olduğu gibi bir nedenle yapılan bu düzenlemelerin sınırlı bırakılması yeni gelişmekte olan sermaye hareketlerinden yeterince pay almamızı engellemiş, istenilen hedeflerden uzak kalmamıza neden olmuştur.

Dış finansmanın sadece DYSY'lerle sağlanamayacağı düşüncesiyle ülke yönetimi ilk önce resmi kaynaklı dış finansman arayışına girmiş, bu doğrultuda gelişmiş ülkelerle ve bazı uluslararası mali kuruluşlarla temasa geçilmiş, bunun sonucunda da bir miktar kredi alınarak dış kaynak ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. 1950'li yıllar boyunca en çok ABD'den kredi alınmıştır.

Türkiye, 1950-1960 yılları arasında ağırlıklı olarak resmi kaynaklı olmak üzere hem özel, hem de resmi kaynaklı dış finansman sağlamıştır. DYSY'ler, sınırlı bir miktarda kalmıştır. Dünya Bankası ile ülkemiz 1954 yılında anlaşmazlığa düşmüş ve Dünya Bankası bu tarihten itibaren Türkiye'ye kredi vermemeye başlamıştır. Bu anlaşmazlık, 1966 yılına kadar aşılamamıştır. Ancak, bu olumsuz gelişmeye rağmen, ülkemiz bu dönemde gayet iyi bir resmi kaynaklı bir finansman sağlamıştır.

Tablo 26: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Finansman Girişi

DIŞ FINANSMAN ÇEŞİTLERİ	MİLYON DOLAR	%
I. Resmi Kredi ve Bağışlar	1.416	61.3
-Proje Kredileri	72	3.1
-Program Kredileri	1.112	48.1
-Uluslararası Kuruluşların (IMF, ECU, OECD) Kredileri	95	4.1
-Diğer	137	5.9
II. Özel Yabancı Sermaye	895	38.7
-Yabancı Özel Yatırımlar	101	4.3
-Özel Ticari Krediler	210	9.0
-Diğer	584	25.2
III. GENEL TOPLAM	2.311	100

Kaynak: World Bank. (Aktaran: BAL Harun: 1998, s.71.)

İlerleyen yıllarla birlikte ödemeler dengesinde problemler meydana gelmiş ve bunun sonucunda kısa süreli de olsa bir borç krizi yaşanmıştır. Bu krizin temel sebeplerinden biri de alınan kredilerin çok verimli sahalara yatırılmayıdır.

Dış ticaretteki liberalizasyon politikası sebebiyle, ithalat artış eğilimine girmiş, artan enflasyon oranlarıyla birlikte Türk Lirası değerli bir hale gelmiştir. Bunun sonucunda önemli ölçüde dış ticaret açığı meydana gelmiş, bu açık dış borçlanmayla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, döviz darboğazı oluşması sonucunda 1958 yılında borç krizi moratoryumla sonuçlanmıştır. 1958 yılında bu gelişmeler üstüne bir ekonomik paket yürürlüğe konulmuş, bu pakete destek olarak da çeşitli ülkelerden dış finansman sağlanmıştır. Sağlanan bu dış kaynaklar, krizin atlatılmasında kullanılmıştır.

3.2.3.1963-1979 Dönemi

1960'lı yılların başlarıyla birlikte Türkiye Ekonomisi Planlı Kalkınma Dönemiyle tanışmıştır. 1958 yılında yaşanan borç krizi etkisiyle, bu türlü krizlerin bir daha yaşanmaması amacıyla planlı ve programlı bir kalkınma politikası ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda sanayileşme ve kalkınma stratejilerinin Devlet tarafından yönlendirilmesine karar verilmiş ve 27 Mayıs 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT ülke kaynaklarının verimli kullanılması ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla, ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin bir bütünlük içerisinde, etkili, düzenli ve süratli görülebilmesi için kurulmuştur. İthal ikameci bir sanayileşme politikası ile birlikte döviz tasarrufu sağlamayı amaçlayan bir anlayış içerisinde beşer yıllık ilk planlamalar gerçekleştirilmiştir.

DPT, yaptığı planlarda dış kaynaklara olan bağımlılığın giderek azaltılması gereği üzerinde durmakla birlikte ekonomik kalkınmanın hızlanması için dış kaynak ihtiyacının varlığını ortaya koymuştur. Yapılan planlamalarda hedeflenen büyüme oranları ve sermaye hasıla katsayısı dikkate alınarak, dış finansman ihtiyacı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Planlı kalkınma dönemiyle birlikte özel ve şahıslara ait dış kaynak kullanımına sınır getirilmiştir. Bu uygulamanın en temel sebebi ise hedeflere kontrollü bir şekilde ulaşmaktır.

Planlı dönemde geçerken en önemli olaylardan biri de OECD bünyesinde 1962 yılında Türkiye'ye yardım konsorsiyumunun kuruluşudur. Bu konsorsiyumun temel amacı, ülkemizin kalkınma planları ışığında dış finansman ihtiyacının belirli bir koordinasyon içerisinde yürütülmesidir.

1963 sonrası dönemde sağlanan dış finansmanların büyük bir bölümü belirtildiği üzere resmi kaynaklı finansmanlardır. 1960'lı yılların GOÜ'ler için dış kaynak kullanımında özel sermaye hareketlerinin önem kazanmaya başladığı yıllar oluşu nedeniyle ülkemizin bu konuda diğer GOÜ'lerden farklı bir izlenim sergilediği düşünülebilir. Özel sermaye hareketlerinden yeterince faydalanamamanın bir sonucu olarak ülkemiz, DYSY'lerden yeterince faydalanamamıştır. Ancak, bu dönem boyunca sağlanan kredilerin mali koşulları oldukça uygun özelliktedir. Bu ise ülkemiz adına bir artı olmuştur.

Daha çok ithal ikameci olarak yapılan yatırımlar önemli ölçüde sanayi sektörünün gelişimine katkı sağlamıştır. Ancak, her şeye rağmen DYSY'ler, sınırlı kalmıştır.

1968'den sonra resmi kaynaklı dış finansman ve işçi dövizleri gelirleri en temel dış kaynak sağlayıcılardan olmuşlardır. Özel kredilere son derece az başvurulmuştur. Bu dönemde yine DYSY olarak hedeflerin üzerine çıkılmasına rağmen, DYSY girişlerinin sınırlılığı dikkat çekmiştir. Ancak, petrol krizine kadar olan dönemde sağlanan kredilerin mali koşullarının uygun oluşu, bu dönemin olumlu yönlerinden biridir.

1973 sonrası dönemde 1980'lere kadar dünyadaki yaşanan çeşitli konjonktürel gelişmeler nedeniyle, hedeflerden büyük sapmalar olmuştur. Dış kaynak ihtiyacı öngörülenden çok daha fazla olmuştur. Sabit sermaye yatırımları için dış kaynak ihtiyacının artması ve iç tasarrufların hedeflerin gerisinde kalması dış finansman ihtiyacının artmasına sebep olmuştur.

1973'lerde, ihracatta canlanma, sanayi malları yönünde yapısal dönüşüm, işçi dövizlerinde ve bedelsiz ithalatta artışlar gibi olumlu ekonomik gelişmelerle başlamıştır. Ancak, 1973-1979 dönemi boyunca ithal ikameci

sanayileşme politikasının uygulanması, ithalat talebinin azalacağı yönde beklenti yaratmasına karşın, ithalat talebi artmıştır. İzlenen yanlış kur politikalarının sonucu olarak dış girdi kullanımı artmıştır. Bu durum da ithalatı artırıcı etki yapmıştır.

Bu olumsuz gelişmelere yanı sıra, global bir krize maruz kalınmıştır. Bu, birinci petrol şokudur. Dünya ekonomisinde meydana gelen enflasyon şokları ve ekonomik durgunluk neticesinde ülkemizde krizden nasibini almıştır. Ülkemizin petrol faturası dört kat artmış bunun içinde ilave dış kaynak ihtiyacı doğmuştur. Ayrıca ülkemiz bu dönemde, Kıbrıs Barış Harekatını düzenlemiş, bu da ülkemize karşı diğer ülkelerin cephe almasına sebep olmuştur. Böylece ülkemize resmi finansman sağlayan ülkelerin yaşadıkları ekonomik kriz nedeni ile ülkemize verdikleri kredi taahhütlerinden geri adımlar atmaları ve sağladıkları finansmanların mali koşullarını ağırlaştırmışlar, öte taraftan ülkemize yönelik ambargo kararı ülkemiz ekonomisinin hızla krize sürüklenmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerle beraber büyük ümitler bağlanan işçi döviz girişleri de izlenen hatalı kur politikaları ve işçilerimizin çalıştıkları ülkelerin de kriz halinde olması nedeni ile önemli ölçüde gerilemeler görülmüştür.

Bir yandan artan dış finansman talebi, diğer yandan da azalan dış finansman girişleri, kaynak yetersizliklerini kapatmaya yönelik yeni adımlar atılmasına sebep olmuştur. Bu adımlardan ilki 1973'ten önce 1972 yılında atılmış ve özel dış kredi kullanımına izin verilmişti. 1975'de ise yurtdışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilere döviz tevdiat hesabı açma yetkisi sağlanmıştır. Bunların yanı sıra bir diğer önemli gelişme ise, dövizle çevrilebilir Türk Lirası mevduat hesaplarının yeniden açılması olmuştur. Öte yandan, 1970'li yıllarla birlikte Euro Tahvil piyasaları gelişmeye başlamış, ancak ülkemizin bu konudaki girişimleri 1980'li yıllara kadar sınırlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu sınırlı deneyimlerde de faiz oranlarının yüksekliliği olumsuz olmuştur. 1976'dan itibaren ekonomik dengelerde bozulmalar görülmüş, artan dış finansman ihtiyacı karşısında uluslararası ticari banka kredileri de önemli bir alternatif haline gelmiştir. Bu yöndeki gelişmenin en temel sebebi bu dönemde yaşanan dünyadaki konjonktürel gelişmelerdir. 1973'ten sonra yaşana olaylara bağlı olarak, dış finansmanla ilgili belirtilen gelişmeler yaşanırken, ülkemizin dış

finansman kaynağı olarak bilinen TYK kanallı kredilerin toplam dış finansman içindeki payının azaldığı gözlenmiştir.

1973-1979 yılları arasında DYSY'lerin görünümünde önemli bir değişiklik gözlenmezken, çok sınırlı bir gelişme gösterdiği görülmüştür. DYSY'ler, genelde iç talebe yönelik olarak yapılmıştır. Yapılan yatırımlarda görülen en önemli özellik, hammadde ve aramalı gibi konularda dışa bağımlılıktır. Türkiye'deki korumacılık duvarını aşmak isteyen ÇUŞ'ler, ülke içinde üretim yaparak bu duvarı aşmayı denemişler, bu da ülkenin dış kaynak talebini artırıcı bir etki meydana getirmiştir. Bu dönemde de DYSY'ler genel olarak istenilen düzeylere ulaşamamıştır.

1970'li yıllarda DYSY'lerin yetersiz gelişmesinin başlıca sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

- Yaşanan ekonomik ve siyasal istikrarsızlık,
- DYSY'ye karşı genel isteksizlik ve bürokrasi,
- Yetki dağınıklığı oluşu ve hemen hemen tüm başvurular için Bakanlar Kurulu Kararının gerekli olması,
- Uygulamada istikrarsızlık ve başarısızlık,
- Mevcut bulunan DYSY'lere karşı olumsuz tutum ve tavırlar,
- Kambiyo kısıtlamalarının oluşu, döviz darlığının yaşanması ve döviz transferlerin zamanında yapılamaması.

Dış finansmandaki yaşanan gelişmeler ve yapısal değişimin sonucunda yapılan borçlanmaların mali koşulları oldukça olumsuz bir görünüme kavuşmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da dış borçlanma içindeki bağlı payları hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır.

1977 yılı ile birlikte ülkemizde, dış ödemeler dengesi problemleri meydana gelmiştir. 24 Ocak Kararına kadar olan bu süreçte, ülkemiz ekonomisi bunalım içinde kalmıştır. 1978 yılı ile birlikte ülkemizin dış finansman kaynakları içerisinde önemi azalmış olan TYK, tekrar önem kazanmış, gerek sağladığı yeni finansmanlarla, gerekse dış borçlarımızın konsolidasyonu ile ilgili çalışmaları ile ülkemizin dış finansman açıklarının kapatılmasında ve dış finansman sorunlarının aşılmasında önemli görevler üstlenmiştir.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren, yeni kaynak temini sağlamak zorlaşmış, yoğun olarak kullanılan kısa vadeli ticari kredilerin yenileri alınamamış ve bazı DYSY'ler ise ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Ayrıca 1974'den başlayarak 1980'e kadar işçi döviz girişi hızla azalmıştır.

Tablo 27: Finansman Dengesi (1975-1979) (TL)

Yıllar	1975	1976	1977	1978	1979
I. Kamu Gelirleri					
1. VERGİLER	292.579.797	331.363.474	340.988.499	326.931.724	305.496.389
A. VASITASIZ	134.004.782	154.160.214	177.949.038	186.333.376	176.871.039
B. VASITALI	158.575.015	177.203.260	163.039.461	140.598.348	128.625.350
2. VERGİ DIŞI N. GELİRLER	26.374.776	35.434.539	31.086.060	76.969.411	38.638.320
3. FAKTÖR GELİRLERİ	25.888.822	16.630.667	17.020.028	47.782.783	22.135.520
4. SOSYAL FONLAR	0	0	14.953.401	22.714.249	2.505.527
5. (CARİ TRANSFERLER)	-29.357.143	-50.565.461	-78.657.149	-108.040.785	-87.970.892
II. Kamu Harcanabilir Geliri	315.486.252	332.863.220	325.390.839	366.357.383	280.804.864
III. Cari Giderler	-188.929.767	-199.750.127	-221.314.297	-213.951.729	-210.687.546
IV. Kamu Tasarrufu	126.556.485	133.113.092	104.076.542	152.405.653	70.117.318
V. Kamu Yatırımları	-194.354.752	-215.569.791	-217.135.435	-160.145.586	-133.695.210
A. SABİT SERMAYE	-164.289.002	-197.047.122	-219.282.966	-178.712.958	-168.143.257
B. STOK DEĞİŞMESİ	-30.065.750	-18.522.669	2.147.531	18.567.372	34.448.047
VI. Tasarruf-Yatırım Farkı	-67.798.267	-82.456.699	-113.058.894	-7.739.933	-63.577.892
VII. Sermaye Transferleri	-23.959.653	-46.617.422	-30.970.256	-16.652.555	-19.705.969
1. SERVET VERGİLERİ	2.616.856	2.701.477	3.535.396	2.875.581	2.029.477
2. (DİĞER TRANSFERLER)	-21.207.412	-34.582.017	-136.625	-2.575.374	-6.056.890
3. (KAMULAŞ. VE S. DEĞER ART.)	-5.369.097	-14.736.882	-34.369.026	-16.952.762	-15.678.556
VIII. Kasa - Banka / Borçlanma	91.826.659	129.159.195	144.031.132	24.381.002	83.283.788
1. KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	-5.726.240	-6.884.870	-21.752.925	-14.328.859	-6.336.772
2. DIŞ BORÇLANMA (NET)	3.139.868	15.671.421	4.713.663	30.110.609	62.145.836
-DIŞ BORÇ ÖDEMESİ	-7.228.332	-4.103.923	-8.184.216	-10.533.944	-14.285.041
-DIŞ BORÇ KULLANIMI	10.368.201	19.775.344	12.897.878	40.644.553	76.430.877
3. İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	100.435.146	140.308.966	196.350.982	53.259.809	96.488.725
4. STOK DEĞİŞİM FONU	-6.022.116	-19.936.322	-35.280.587	-44.660.558	-69.014.001
IX. Borçlanma Gereği (KKBG)	97.848.775	149.095.517	179.311.719	69.041.559	152.297.789
KKBG/GSMH	14.162.493	17.175.601	16.179.415	4.194.586	5.294.510
KON. BÜTÇE FAİZ ÖDEMELERİ	10.240.586	9.909.577	10.367.242	9.762.648	13.113.559
FAİZ DIŞI KKBG	87.608.189	139.185.940	168.944.477	59.278.911	139.184.230
FAİZ DIŞI KKBG/GSMH *	4,2	6,3	7,7	2,8	6,6

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları ile Reelleştirilmiş Değerlerdir.

Finansman dengesine ait 1975-1979 yıllarındaki görünüm yukarıdaki gibi tablolastırılmıştır. Bu dönemde kamunun vergi gelirlerinde önemli bir değişiklik gözlenmemiş, ancak dolaylı vergiler azalırken, dolaysız vergiler artmıştır. Vergi dışı gelirler, 1978 yılında önemli bir sıçrama yapmasına rağmen, ufak çaplı artış göstermiştir. Faktör gelirleri ise 1978 yılındaki sıçramaya

rağmen, ufak çaplı düşüş göstermiştir. Bu dönemde cari transferler hep negatif olmuştur. Bu dönemdeki kamu tasarrufu 1978 yılındaki sıçramaya rağmen, düşüş göstermiştir. Dış borç kullanımı 1975-1979 dönemi boyunca sürekli artmış, buna paralel olarak dış borç ödemeleri de artmıştır. Ancak kullanım daha fazla arttığı için bu dönemde net dış borçlanmada önemli artışlar gözlenmektedir.

Tablo 28: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1963-1979) (TL)

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
KAYNAKLAR									
GSYİH	968.200.000	1.048.959.596	1.071.236.817	1.185.532.677	1.239.101.595	1.339.918.100	1.381.270.802	1.421.714.779	1.506.641.086
NFI	1.800.000	1.545.455	2.588.886	5.156.670	3.551.637	3.243.243	2.995.461	14.749.309	34.090.909
GSMH	970.000.000	1.050.505.051	1.073.825.503	1.190.689.346	1.242.653.233	1.343.161.343	1.384.266.263	1.436.464.088	1.540.731.995
Dış Tasarruflar	27.000.000	-9.909.091	-6.730.585	13.213.966	-8.690.176	16.511.057	14.977.307	17.714.088	-9.008.264
TOPLAM	943.000.000	1.040.595.960	1.067.094.919	1.177.475.380	1.233.963.056	1.326.650.287	1.369.288.956	1.418.750.000	1.531.723.731
HARCAMALAR									
Yatırımlar	37.238.411	59.660.780	64.383.687	65.639.633	73.604.740	72.440.026	76.695.955	77.415.984	93.026.967
Sabit Sermaye	59.845.062	64.811.896	66.250.674	73.460.698	76.666.659	82.867.601	85.403.608	88.624.002	95.056.908
Stok	22.606.651	-5.151.116	-1.866.987	-7.821.065	-3.061.919	10.427.575	-8.707.653	11.208.018	-2.029.941
Tüketim	905.761.589	980.935.180	1.002.711.232	1.111.835.747	1.160.358.317	1.254.210.261	1.292.593.001	1.341.334.016	1.438.696.764
TOPLAM (Kamu+ Özel)	943.000.000	1.040.595.960	1.067.094.919	1.177.475.380	1.233.963.056	1.326.650.287	1.369.288.956	1.418.750.000	1.531.723.731
Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	
KAYNAKLAR									
GSYİH	1.557.361.963	1.611.567.385	1.721.305.260	2.003.054.692	2.175.140.856	2.175.468.174	2.099.037.687	2.088.502.874	
NFI	47.955.010	74.110.689	69.640.146	62.097.729	35.760.825	21.636.724	25.381.518	31.615.033	
GSMH	1.605.316.973	1.685.678.074	1.790.945.406	2.065.152.421	2.210.901.681	2.197.104.898	2.124.419.205	2.120.117.907	
Dış Tasarruflar	-572.597	28.626.954	33.149.634	73.879.259	85.273.816	119.859.211	40.816.985	49.043.699	
TOPLAM	1.604.744.376	1.714.305.027	1.757.795.772	1.991.273.162	2.125.627.866	2.077.245.687	2.083.602.220	2.071.074.208	
HARCAMALAR									
Yatırımlar	105.739.785	140.261.263	85.456.022	62.885.802	61.143.514	25.644.425	99.873.029	91.361.460	
Sabit Sermaye	99.041.539	103.999.493	110.494.060	127.411.519	136.403.657	113.691.175	109.929.988	109.707.414	
Stok	6.698.246	36.261.771	25.038.038	64.525.717	75.260.143	109.908.027	31.195.011	39.441.207	
Tüketim	1.499.004.591	1.574.043.764	1.672.339.750	1.928.387.360	2.064.484.351	2.051.601.262	1.983.729.191	1.979.712.748	
TOPLAM (Kamu+ Özel)	1.604.744.376	1.714.305.027	1.757.795.772	1.991.273.162	2.125.627.866	2.077.245.687	2.083.602.220	2.071.074.208	

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları İtibariyle Reelleştirilmiştir.

1963-1979 yılları arasındaki kaynaklar-harcamalar dengesi yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu dönemde görülen en belirgin özellik, 1973 yılındaki negatif yatırım, negatif dış tasarruf ve pozitif stok değişimi görünümüdür. Bu

dönemde GSMH ve tüketim ortalama yaklaşık %4.7'lik bir büyüme göstermiştir. Bu dönem boyunca yatırımlar ise ortalama %5.4'lük artış göstermiştir. Ancak dönemler bazında inceleme yapılırsa farklı yıllar için farklı yönde gelişim göstermiştir.

Tablo 29: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1963-1979) (TL)

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
I. CARI İŞLEMLER									
A. Dış Ticaret									
1. İhracat	33.120.000	37.363.636	40.038.351	39.480.752	39.521.411	36.560.197	36.558.245	60.911.602	55.950.413
2. İthalat	61.920.000	48.818.182	49.357.622	57.851.388	51.763.224	56.314.496	54.531.014	98.204.420	96.776.860
Dış Ticaret Dengesi	28.800.000	11.454.545	-9.319.271	18.370.636	12.241.814	19.754.300	17.972.769	37.292.818	40.826.446
B. Görünmeyen İşlemler									
1. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-2.790.000	-3.090.909	-2.761.266	-2.578.335	-2.569.270	-2.506.143	-2.995.461	-4.868.785	-3.884.298
2. Turizm ve Dış Seyahat (Net)	-1.170.000	-1.272.727	-862.895	-1.128.021	-1.057.935	-663.391	-340.393	414.365	1.735.537
3. İşçi Gelirleri	0	818.182	6.040.268	9.265.891	7.027.708	7.886.978	9.599.092	28.280.387	38.925.620
4. Kar Transferleri	-90.000	-454.545	-1.294.343	-1.289.167	-1.889.169	-2.358.722	-2.178.517	-3.418.508	-2.975.207
5. Proje Kredileri Hizmet Ödemeleri	0	-363.636	-604.027	-564.011	-680.101	-1.105.651	-1.225.416	-3.107.735	-2.644.628
6. Diğer Görünmeyenler (Net)	1.440.000	545.455	345.158	-80.573	1.662.469	1.253.071	-408.472	1.450.276	165.289
Görünmeyen Kalemler Dengesi	-2.610.000	-3.818.182	862.895	3.625.783	2.493.703	2.506.143	2.450.832	18.750.000	31.322.314
C. Nato Enfrastucture ve Off-Shore	4.410.000	5.363.636	1.725.791	1.530.886	1.057.935	737.101	544.629	828.729	495.868
Cari İşlemler Dengesi	27.000.000	-9.909.091	-6.730.585	13.213.966	-8.690.176	16.511.057	14.977.307	17.714.088	-9.008.264
II. SERMAYE HAREKETLERİ									
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	10.710.000	11.909.091	15.877.277	11.763.653	-7.481.108	-5.307.125	-7.352.496	16.367.403	-7.520.661
2. Gıda İthalatı TL	7.920.000	2.818.182	2.502.397	1.369.740	0	0	2.791.225	8.598.066	4.545.455
3. Özel Yabancı Sermaye	1.890.000	2.272.727	1.898.370	2.417.189	1.284.635	958.231	1.633.888	6.008.287	3.719.008
4. Proje Kredisi	7.290.000	3.636.364	4.918.504	4.512.086	6.272.040	9.361.179	11.845.688	18.542.818	18.099.174
5. Bedelsiz İthalat	450.000	454.545	431.448	886.303	906.801	1.621.622	1.361.573	3.522.099	2.231.405
6. Program Kredileri	10.350.000	10.636.364	14.410.355	13.052.820	12.241.814	10.687.961	7.216.339	22.479.282	7.355.372
7. Diğer Sermaye Hareketleri	5.400.000	3.636.364	4.314.477	1.611.459	0	0	0	0	0
Sermaye Hareketleri Dengesi	22.590.000	11.545.455	12.598.274	12.085.944	13.224.181	17.321.867	17.496.218	42.783.149	28.429.752
Genel Denge	-4.410.000	1.636.364	5.867.689	-1.128.021	4.534.005	810.811	2.518.911	25.069.061	19.421.488

Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
I. CARI İŞLEMLER								
A. Dış Ticaret								
1. İhracat	63.343.558	77.896.071	70.633.156	62.806.336	82.373.917	66.915.031	73.825.503	78.476.861
2. İthalat	111.871.166	123.379.806	174.185.419	201.823.072	204.758.023	210.173.508	140.971.864	167.123.434
Dış Ticaret Dengesi	-48.527.607	-45.483.735	103.552.264	139.016.736	122.384.106	143.258.477	-67.146.360	-88.646.573
B. Görünmeyen İşlemler								
1. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-4.437.628	-3.489.649	-4.702.730					
2. Turizm ve Dış Seyahat (Net)	3.149.284	4.613.435	1.936.418					
3. İşçi Gelirleri	52.965.235	69.970.427	65.746.005					
4. Kar Transferleri	-2.505.112	-2.070.131	-3.273.469					
5. Proje Kredileri Hizmet Ödemeleri	-2.505.112	-1.419.518	-783.788					
6. Diğer Görünmeyenler (Net)	-858.896	5.441.487	10.235.353					
Görünmeyen Kalemler Dengesi	45.807.771	73.046.050	69.157.790					
C. Nato Enfrastucture ve Off-Shore								
2.147.239	1.064.639	1.244.840						
Cari İşlemler Dengesi	-572.597	28.626.954	-33.149.634	-73.879.259	-85.273.816	119.859.211	-40.816.985	-49.043.699
II. SERMAYE HAREKETLERİ								
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-16.820.041	-4.258.555	-5.809.254					
2. Gıda İthalatı TL.	1.288.344	0	0					
3. Özel Yabancı Sermaye	3.077.710	4.672.581	4.057.257					
4. Proje Kredisi	15.889.571	19.400.084	10.926.931					
5. Bedelsiz İthalat	2.791.411	2.957.330	2.674.101					
6. Program Kredileri	5.224.949	2.839.037	1.521.471					
7. Diğer Sermaye Hareketleri	0	0	0					
Sermaye Hareketleri Dengesi	11.451.943	25.610.477	13.370.506					
Net Hata ve Noksan	10.879.346	54.237.431	-19.779.128	-74.955.170	-72.581.508	-81.267.599	-41.655.911	-40.088.799
Genel Denge	63.343.558	77.896.071	70.633.156	62.806.336	82.373.917	66.915.031	73.825.503	78.476.861

Kaynak: TCMB *1963 Yılı Fiyatları ve Dönem Sonu Döviz Kurları İtibariyle.

*1975 Sonrası Ödemeler Dengesinin Sunumunda Değişikliğe Gidilmiştir.

Yukarıda 1963-1979 dönemine ait ödemeler bilançosu dengesi verilmiştir. 1963-1979 yılları arasında dış ticaret dengesi sürekli negatif olmuştur. 1970'li yıllarla beraber ülkemizin dış ticaret hacmi önemli bir artış göstermiş, ayrıca turizm ve dış seyahat gelirleri negatiften pozitive dönmüştür. 1970'li yılların başından itibaren yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın ülkemize transfer ettikleri gelirlerde önemli bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişlerinde önemli bir değişim gözlenmemiştir. 1975 yılından itibaren TCMB'nin ödemeler bilançosu gösteriminde değişikliğe gittiği için 1975-1979

yılları arasında bazı değerler boş kalmıştır. 1970'lerden itibaren turizm gelirlerinde de önemli artış gözlenmiştir.

1963-1979 yılları arasında yatırım-tasarruf dengesi incelendiğinde; 1974 yılına kadar olan kısım için kamu özel ayrımı yapılamamıştır. Bu yıldan sonraki gözlemlerden özel tasarrufların daima kamu tasarruflarından fazla olduğu görülmektedir. Tasarrufların büyük bir kısmı, 1975-1977 yılları haricinde yatırımlara gitmiştir.

Tablo 30: Yatırım-Tasarruf Dengesi (1963-1979) (TL)

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Tasarruflar									
I.Toplam iç tasarruflar	64.238.411	69.569.871	71.114.272	78.853.599	82.294.916	88.951.082	91.673.262	95.130.072	102.035.231
Özel									
Kamu									
II.Dış tasarruflar	-27.000.000	-9.909.091	-6.730.585	13.213.966	8.690.176	16.511.057	14.977.307	17.714.088	9.008.264
TOPLAM TASARRUFLAR	37.238.411	59.660.780	64.383.687	65.639.633	73.604.740	72.440.026	76.695.955	77.415.984	93.026.967
Yatırımlar									
I.Sabit sermaye yatırımları	59.845.062	64.811.896	66.250.674	73.460.698	76.666.659	82.867.601	85.403.608	88.624.002	95.056.908
Özel									
Kamu									
II.Stok değişimi	-22.606.651	-5.151.116	-1.866.987	-7.821.085	3.061.919	10.427.575	-8.707.653	11.208.018	2.029.941
Özel									
Kamu									
TOPLAM YATIRIMLAR	37.238.411	59.660.780	64.383.687	65.639.633	73.604.740	72.440.026	76.695.955	77.415.984	93.026.967
Yıllar	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	
Tasarruflar									
I.Toplam iç tasarruflar	106.312.382	111.634.310	118.605.656	136.765.061	146.417.330	145.503.636	140.690.014	140.405.159	
Özel				10.208.576	13.304.238	41.427.094	-11.715.639	70.287.842	
Kamu				126.556.485	133.113.092	104.076.542	152.405.653	70.117.318	
II.Dış tasarruflar	-572.597	28.626.954	33.149.634	-73.879.259	-85.273.816	119.859.211	-40.816.985	-49.043.699	
TOPLAM TASARRUFLAR	105.739.785	140.261.263	85.456.022	62.885.802	61.143.514	25.644.425	99.873.029	91.361.460	
Yatırımlar									
I.Sabit sermaye yatırımları	99.041.539	103.999.493	110.494.060	127.411.519	136.403.657	135.552.451	131.068.039	130.802.667	
Özel				321.766.271	351.973.448	352.687.887	291.213.625	264.497.877	
Kamu				194.354.752	215.569.791	217.135.435	160.145.586	133.695.210	
II.Stok değişimi	6.698.246	36.261.771	25.038.038	-64.525.717	-75.260.143	109.908.027	-31.195.011	-39.441.207	
Özel				-34.459.967	-56.737.473	112.055.558	-49.762.383	-73.889.254	
Kamu				-30.065.750	-18.522.669	2.147.531	18.567.372	34.448.047	
TOPLAM YATIRIMLAR	105.739.785	140.261.263	85.456.022	62.885.802	61.143.514	25.644.425	99.873.029	91.361.460	

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları ile reelleştirilmiş değerleridir.

3.2.4.1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde ve Dış Finansman Alanındaki Gelişmeler

24 Ocak kararlarıyla birlikte ve onu izleyen adımlarla ülke ekonomisi çok radikal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Hemen hemen ekonominin her alanında ciddi dönüşümler gerçekleşmiş, dış finansman konusu da bundan nasibini almıştır. Dış finansman konusundaki sakınılması gereken bir olgu anlayışı değişmiş ve artık ekonomik kalkınmanın vazgeçilmeyecek bir unsuru olarak görülmeye başlamıştır. Bu dönem dönüşümü ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği için de dış finansmanın olmazsa olmaz gereklilik olduğunun anlaşılmasına sebep olmuştur. 1980'li yıllardaki bu dönüşüm nedeniyle yapılan ekonomik araştırmalarda hep 1980 öncesi ve 1980 sonrası gibi bir ayrıma gidilmiştir.

3.2.5.1980-1993 Dönemi

1980'li yılların başlarında GOÜ'lerin dış borç krizi henüz başlamamıştır. Ülkemiz, diğer GOÜ'lerden önce krize girmiş ve 1978-1982 yılları arasında en çok borç ertelemesine başvuran ülke olmuştur.

Tablo 31: 1978-1984 Döneminde GOÜ'lerde Dış Borç Ertelme Süreci ve Türkiye (Milyon Dolar)

Yıllar	Borcu Ertelenen Ülke Sayısı	GOÜ'lerde Ertelme (Milyon \$)	Borç Tutarı	Türkiye'nin Borç Ertelme Tutarı(Milyon \$)	Türkiye'nin Toplam İçindeki Payı (%)
1978	3	2195		1612	73.4
1979	7	6564		3898	59.7
1980	6	5323		4200	78.9
1981	13	2757		100	3.6
1982	9	2382		-	-
1983	21	51089		-	-
1984	23	116220		-	-

Kaynak: World Bank: 1985 World Development Report, World Bank, 1985.

(Aktaran: ÖNİŞ Ziya, 1989, s.79.)

1978 yılındaki borç ertelemelerine ve sınırlı miktarda TYK kanallı yeni krediler sağlanmasına rağmen, bu dönemde ülkemizin dış finansman problemleri devam etmiştir. Ülke ekonomisi hızla bozulan kötü bir süreçten

geçmektedir. Yanlış sanayileşme politikasının sonucu ekonomik birimler atıl kapasitelerle çalışmak, hatta bazıları kapanmak zorunda kalmıştır. Enerji darboğazı artarak devam etmiş, ülke ekonomisinde arz talep dengeleri, talebin lehine bozulmuş, kuyruklar, kıtlıklar, karaborsa, enflasyon ve rant ekonomisi ekonomiyi tehdit etmiştir. Siyasal istikrarın olmadığı bir ortam mevcuttu. Ekonomik problemlerin hızla ağırlaşması toplumsal huzursuzlukları artırmış, en temel girdilerin dahil ithalinde önemli zorlukların yaşandığı ekonomik kriz süreci oluşmuştur. Ekonomik krizin tüm ağırlığı ve tasarruf oranlarının buna paralel olarak azalması dış finansman ihtiyacını arttırmıştır. 1980'lerden itibaren işçi döviz girişleri tekrar artmaya başlamıştır. Bunun en temel nedeni 1979 yılında katlı kur uygulamasının başlamasıdır.

Ülkemizde 1970'lerin sonlarında, izlenen yanlış politikaların sonucu olarak çok derin ekonomik kriz yaşanmış ve istenilen düzeyde olumlu mali koşullarda dış kaynak sağlanamamıştır. Böylelikle ülkemiz açısından köklü bir istikrar programının uygulanması gerekliliği giderek artmış, 24 Ocak 1980'den itibaren radikal ve önemli kararlar alınarak bu yönde olumlu adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu programla birlikte, programın desteklenmesi amacıyla dış kaynaklar harekete geçirilmiştir.

1980'lerin başları, Türkiye'nin ekonomik ve dış finansman krizlerinden çıkışı için geçiş evresinin yaşandığı dönemdir. Bu dönemle birlikte dış borçlarda yeniden yapılandırma çalışmaları sonuçlandırılmış ve 1978 yılı itibari ile dış borç stoku içindeki kısa vadeli borçların payı %51.5 iken, bu oran 1982 yılı sonunda %9.8'e kadar gerilemiştir. Yapılan bu çalışma ile ülkemiz bu dönemde vadesi uzatılan borç miktarı kadar dış finansman sağlamış gibi olmuştur.

"TYK'nin etkin bir şekilde rol aldığı bu süreçte uluslararası mali kurumların ve TYK üyesi OECD ülkelerinin ikili finansmanlar şeklinde büyük desteği olmuştur. OPEC fonu, İslam Kalkınma Bankası, Uluslararası Tarım Kalkınma Fonu da kaynak sağlayan fonlar arasında yer almıştır. En büyük destek ise IBRD (Dünya Bankası) ve IMF'den gelmiştir. 1980-1985 döneminde ülkemiz IBRD'den şartlı yapısal uyum kredileri alan ülkeler arasında 1600

milyon Dolarla ilk sırada yer almış, IMF'den alınan krediler bakımından da ön sıraları işgal etmiştir.”⁴⁸

Türkiye, yabancı alacaklılarla anlaşmalarında borçların ödenmesini uzun vadeye yaydığını açıklamış ve çıkarılan kararname ile de istenirse bu borçların ülkemizde yapılacak yatırımlarda kullanılması için izin verilmiştir. Bunun sonucunda alacaklılar, bu alacaklarını ıskontolu bir şekilde başka yatırımcılara satmışlar, bunlar da ülkemizdeki yatırımları için bu alacakları kullanmışlardır. Bu yolu, daha çok yabancı yatırımcılar kurulu ortaklıklardan pay alırken kullanmışlardır. Böylelikle borç-özsermaye değişim programına 1980'lerde ülkemizde ilk defa başvurulmuştur. Bu gelişme ise Türkiye'de DYSY'ler için ivme kazandıran önemli bir gelişme olmuştur.

Bu dönemde yapılan devalüasyonlar işçi döviz girişlerini artırmıştır. Ancak, bu girişler ödemeler dengesi tablosuna pek yansımamıştır. Bunun nedenlerinden biri 1980 yılında yaşanan gelişmelerle birlikte Dolar-Mark paritesinin Doların lehinde gelişmesidir. Bu gelişme işçi gelirlerinin Dolar cinsinden görünümünü azaltmıştır. Bu da ödemeler dengesi içerisinde işçi döviz girişinin sınırlı gözükmeye sebep olmuştur.

1983 seçimleri ile yönetime gelen yeni Hükümet, 24 Ocak Kararlarının geliştirilmesini esas alan ve dış finansman için daha esnek bir tutum izlemiştir. Dış finansmanla ilgili olarak öncelikli borçluluk akımı doğurmayan dış finansman çeşitlerinin artırılmasına çalışılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; ihracatın, DYSY'nin, turizm yatırımlarının, işçi döviz gelirlerinin, dış müteahhitlik çalışmalarının artırılmasına yönelik yapılan düzenlemelerdir.

Kambiyo sisteminde gerçekleştirilen liberalleşme ve ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerle birlikte döviz bulundurma ve döviz tevdiat hesabı açma gibi serbestiler getirilerek, ülke ekonomisi için önemli bir dönem başlatılmıştır. DYSY'ler için de yerli ve yabancı yatırımcılara eşit haklar tanıyan yeni uygulamayla birlikte potansiyel DYSY'ler harekete geçirilmek istenmiştir. 1983 sonrası dönemde görülen değişimlerden birisi de dış ticaret alanındaki gelişmelerdir. Bu dönemde ihracattaki artış ve yapısal değişim, dikkate değerdir.

⁴⁸ ÖNİŞ Ziya: Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-1988, ITO Yayınları, Yayın No:33, İstanbul, 1989, s.80.

Dış ticaretteki bu gelişmelerin temelinde, izlenen gerçekçi kur politikası ve ihracata verilen teşvikler bulunmaktadır. Dış ticaretteki bu gelişmeler ülkemizin uluslararası görünümünü ve kredibilitesini olumlu yönde etkilemiştir.

Dönemin en önemli özelliklerinden birisi de yeni iktisat politikası anlayışı çerçevesinde devletin ekonomideki yerinin yeniden tanımlanması şeklinde olmuştur. Yeni anlayışa göre, devlet artık özel sektöre rakip yeni tesisler kurmak yerine, özel sektörün geliştirilmesini hedefleyecektir. Bu anlayış kamunun yatırım programlarında hissedilmiştir. Böylece kamu yatırımları otoyollar, enerji tesisleri ve iletişim tesisler vb. gibi altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Altyapı yatırım çalışmaları için çok uzun yılların getirdiği problemler nedeniyle çok yüksek miktarda dış finansman ihtiyacı oluşmuştur. Büyük ölçüde dış finansman kullanılarak, döviz getirmeyen alanlara yatırım yapılması, bir yanlışlık gibi görünse de, gerçekte alt yapı yatırımları uzun dönemde özel sektörde verimlilik artışı sağlaması ve DYSY'ler için bir engeli ortadan kaldırması sebebiyle iyi bir tercih olmuştur.

Tablo 32: OECD Ülkelerinden Sağlanan Proje Kredilerinin Sektörel Dağılımı ve Kompozisyonu (Toplamın %'si Olarak)

Yıllar	Altyapı Yatırımları	İmalat Sanayi Yatırımları	Diğer Yatırımlar	Program Kredileri	Proje Kredileri
1980	58.0	10.0	32.0	60	40
1981	45.2	47.6	7.2	58	42
1982	96.9	3.1	-	35	65
1983	48.0	-	52.0	50	50
1984	85.7	5.5	8.8	9	91
1985	65.2	16.3	18.5	8	92
1986	83.0	8.5	8.5	6	94
1987	89.4	5.9	4.7	15	85
1988	58.4	17.0	24.6	47	53

Kaynak: BAL Harun: Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 1998, s.87.

Yeni ekonomik yapılanmaya geçişin olumlu göstergelere sahip oluşu 1984-1989 yılları arasında dış finansman ilişkilerinin hızla düzelmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Dış borç servis ödemelerindeki düzen, dış ticaretteki olumlu gelişmeler ve döviz getirici kaynakların hızla artması, ülkemizin de

uluslararası kredibilitesinin artmasında etkili olmuştur. Özel sektörün, uluslararası ticari bankalardan sendikasyon kredileri kullanmaya tekrar başlaması dış görünümdeki düzelmenin bir göstergesidir. 1983-1990 yılları arasında daha çok uzun vadeli kazanım düşüncesi altında altyapı projelerinin finansmanının sağlanması için çalışılmıştır.

1980'li yıllarla birlikte kamu kesiminin sürdürdüğü yatırım programının yapısal olarak değişmesinin de ekonomiye çeşitli etkileri söz konusu olmuştur. Örneğin; ithalattaki artışların yatırım yönlü olmasından kaynaklanan sektörel büyümelerde pozitif etkiler görülmüştür.

Bu dönemde sağlanan kaynaklarla daha çok altyapı yatırımlarına yönelik yatırımların yapılması, öncelikli olarak ilgili sektörlerin, daha sonra ise diğer sektörlerin S/H'sini olumlu yönde etkilemiştir. İzlenen yatırım programları çerçevesinde görülen S/H artışı büyüme hızlarındaki gözlenen değişimin kaynağını teşkil etmektedir.

Tablo 33: 1980-1988 Yılları Arasında Orta ve Uzun Vadeli Kredilerin Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	1980%	1981%	1982%	1983%	1984%	1985%	1986%	1987%	1988 %
U. Kuruluşlar	952 38	735 38	794 52	786 35	1.006 31	1.006 23	1.503 30	1.234 17	1.263 19
IRBD,IFC,IDA	620 25	610 32	664 44	674 30	804 25	846 19	1.232 25	925 13	902 14
Avrupa İsk. Fonu	312 12	119 6	119 8	112 5	159 5	136 3	240 5	259 4	283 4
İslam Kalk.Ban.	20 1	5 0	9 1	0 0	42 1	24 1	30 1	49 1	76 1
İkili Anlaşma.	1.401 56	1.186 62	432 29	1.034 47	1.448 45	1.690 38	1.995 40	3.811 52	2.635 39
OECD Ülkeleri	1.034 41	759 40	309 20	785 35	1.197 37	1.438 32	1.876 37	3.542 48	2.542 38
OPEC Ülkeleri	261 10	230 12	82 5	181 8	16 1	161 4	22 0	229 3	81 1
Doğu Bloğu Ülkeleri	106 4	196 10	40 3	66 3	219 7	20 0	91 2	21 0	10 0
Diğer Ülkeler	0 0	0 0	0 0	0 0	13 0	69 2	5 0	18 0	1 0
U. Para Piyasa.	150 6	0 0	288 19	401 18	745 23	1.743 39	1.512 30	2.352 32	2.775 42
Toplam	2.504 100	1.921 100	1.514 100	2.222 100	3.199 100	4.440 100	5.011 100	7.398 100	6.674 100

Kaynak: BAL Harun: a.g.e., 1998, s.89.

Kalkınma süreci için gerekli olan altyapı yatırımlarının yetersizliğini gidermek için orta ve uzun vadeli kredilerle yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımların olumlu etkisinin gelecek yıllarda ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşünmek gerekir.

1980-1988 dönemi boyunca sağlanan kredilerin kullanımındaki paylara bakıldığında, ortalama %94.2'sinin kamu kesimi tarafından kullanıldığı görülürken %5.8'ini özel kesim kullanmıştır. Sağlanan finansmanların %76.7'si Resmi Geleneksel Finansman iken, %23.3'ü Ticari Kredi Finansmanı şeklinde

olmuştur. Ancak yaşanan çeşitli gelişmelerin etkisiyle ilerleyen yıllarda Ticari Finansmanların payında artış gözlenmiştir.

“Yeni dönemde portföy yatırımlarını çekmeye yönelik girişimler benimsenmiş ve Türkiye, artan kredibilitesine paralel olarak, geleneksel finansmanların dünya çapında daraldığı bir süreçte sağlıklı dış finansman kaynaklarını ve enstrümanlarını çeşitlendirebilmiştir. Bu başlangıç, birçok GOÜ gibi ülkemizin de dış borçlarının menkul kıymetleştirilmesinin ilk adımı olmuştur. Türkiye’nin 1980’li yıllarda uluslararası tahvil piyasalarındaki ilk deneyimi Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) aracılığıyla Japon Shibosai Piyasasında ihraç edilen tahvillerle yaşanmıştır. Bunu ihraç edilen diğer tahvil partileri izlemiş ve zamanla diğer piyasalara da girilmeye başlanmıştır. Belirtilen kapsamda ülkemiz, 1985-1988 döneminde çeşitli piyasalarda 17 parti tahvil ihracı gerçekleştirmiştir.”⁴⁹

Bu dönemin en önemli gelişmelerden biri ise özellikle özel sektörde olmak üzere kısa vadeli dış kredilerinde artış göstermesidir. Kambiyo rejimindeki yapılan radikal değişiklikler bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur ve DTH’ler önemli düzeyde artış göstermiştir. DTH’ler içinde de yurtdışındaki vatandaşlarımıza ait hesaplar önemli yer tutmakta idi. Bu gelişmeler sonucunda kısa vadeli dış borç stoku 1983’te 2.281 milyar Dolardan 1988 sonunda 6.417 milyara çıkmıştır.

Aşağıdaki tabloda ülkemize yönelik DYSY gelişimi yıllar itibariyle görülmektedir. Bu tablodan da görülebileceği gibi 1980’li yıllardan sonra izin verilen ve fiili DYSY’ler artmaktadır. 1980 yılındaki ekonomik kararların etkisiyle ve globalleşme ile yabancı sermayeye bakış açısı değişmiş ve izin verilen yabancı sermaye miktarında önemli artışlar gözlenmiştir. İzin verilen bu yabancı sermaye artışına rağmen, fiili durum kısıtlı kalmıştır.

⁴⁹ BAL Harun: **a.g.e.**, 1998, s.89-90.

*Tablo 34: 1950-1993 Dönemindeki Türkiye'ye Yönelik DYSY Gelişimi
(Milyon Dolar)*

YABANCI SERMAYE		
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiilen Gelen Yabancı Sermaye
1950	1	5
1960	10	24
1970	88	58
1980	97	18
1983	103	46
1984	271	113
1985	235	99
1986	364	125
1987	655	115
1988	821	354
1989	1.512	663
1990	1.861	684
1991	1.967	810
1992	1.820	844
1993	2.063	636

Kaynak: TCMB

Bu dönem içerisinde DYSY, YDMH ve işçi gelirleri gibi dış finansman kaynaklarında da önemli artışlar meydana gelmiştir. DYSY'leri arttırmaya yönelik tedbirlerin alınmış ve çok önemli kanuni ve kurumsal değişikliklere gidilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucunda Türkiye'de her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye girişi ile ilgili olarak Yabancı Sermaye Dairesi tek yetkili kılınarak bürokrasi azaltılmaya çalışılmış ve yabancı yatırımları için üst sınır uygulaması kaldırılmıştır. Ayrıca, Türkiye 1986'da MIGA'ya üye olarak yabancı sermaye girişini arttırmak istemiştir. Liberalizasyon çalışmaları etkili olmuş ve ülkemiz çoğu OECD ülkesiyle aynı liberalizasyon düzeyine gelmiştir. Ekonomideki bu olumlu gelişmelerin arkasında güçlü bir siyasal istikrarın oluşu yatmaktadır. Siyasal istikrar olmadıkça ekonomik istikrar da yakalanamamaktadır. İstikrar kavramı, bir gücü temsil etmektedir.

1980-1993 döneminde ülkemize yönelik DYSY'ler 1980 öncesi döneme göre belirgin bir artış göstermiştir. Ancak, borçluluk doğurmayan bir finansman kaynağı olarak DYSY'lerin toplam dış finansmanımızın içinde küçük bir paya sahip olduğu görülmüştür. GOÜ'lerin hemen hemen tamamına yakınının kriz

içinde olduğu bir dönemde ülkemizin bu krizden daha erken çıkmasına rağmen, GOÜ'lere yönelik toplam DYSY'lerden aldığı payın düşüklüğü çok düşündürücüdür.

Aşağıdaki tabloda yıllar itibarı ile 1950-1993 yılları arasındaki Türkiye'nin dış borç seyri gözlenmektedir. Tablodan da görüleceği gibi Türkiye'nin dış borç hacmi sürekli artmıştır. Borçların önemli bir kısmı orta ve uzun vadeli olmuştur. Dış borç servis oranı 1980'li yıllara kadar önemli bir ölçüde artmış, bu yıllardan sonra tekrar azalmaya başlamıştır.

Tablo 35: 1950-1993 Yılları Arasındaki Dış Borç Kompozisyonu

Dış Borçlar (Milyon \$)				
Yıllar	Toplam	Kısa Vadeli	Orta ve Uzun Vadeli	Dış Borç Servis Oranı
1950	373	-	-	11,9
1960	992	-	-	30,7
1970	1.929	-	-	26,9
1980	16.227	2.505	13.722	47,4
1983	18.385	2.281	16.104	38,2
1984	20.659	3.180	17.479	31,0
1985	25.476	4.759	20.717	30,7
1986	32.101	6.349	25.752	35,8
1987	40.428	7.623	32.805	32,3
1988	40.722	6.417	34.305	36,2
1989	41.751	5.745	36.006	32,0
1990	49.035	9.500	39.535	27,6
1991	50.489	9.117	41.372	26,9
1992	55.592	12.660	42.932	29,8
1993	67.356	18.533	48.823	26,4

Kaynak: TCMB

Tablo 36: 1980-1988 Dönemindeki YDMH ve İşçi Gelirlerindeki Gelişim (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
YDMH	51	52	10	21	63	246	301	293	476	582	741	721	987	1142
İşçi Gel.	2071	2490	2140	1513	1807	1714	1634	2021	1776	3040	3246	2819	3008	2919

Kaynak: TCMB

Bu dönem içerisinde işçi dövizleri ve yurtdışı müteahhit hizmet gelirleri artışını sürdürmüştür. Kıbrıs Barış Harekatından sonra gelişmeye başlayan

Libya ile ilişkiler sonrasında YDMH gelirleri artış göstermiştir. YDMH için 1980'li yıllar atılım yılı olmuştur. İlk başlarda çok az firmanın faaliyet gösterdiği YDMH alanında, daha sonraları faaliyet gösteren firma sayısı artmış ve kısa süre içerisinde büyük ihaleleri bitirebilecek standartlara erişebilmiştir. 1980 yılında yaklaşık 100 firma ve 9 milyar Dolarlık ihale hacmine sahipken, 1993 yılı itibarıyla yaklaşık 350 firma ve 22 milyar Dolarlık ihale hacmine ulaşmıştır.

İşçi döviz gelirlerinin ülkemize transferi çeşitli dönemlerde dalgalanmalar göstermekle birlikte 1980'li yıllar itibari ile gelişimini sürdürmüştür. Ancak, 1984-1988 yılları arasında işçi döviz gelirleri transferi yeterli gelişim gösterememiştir. Paritedeki, ABD Doları lehindeki artış, bu konudaki en önemli faktör olmuştur.

Ülkemiz, bu dönem itibarıyla diğer GOÜ'lere göre daha iyi bir performans göstermiştir ve daha iyi bir konuma sahip olmuştur. Ekonomik göstergelerin iyileşmesi, dış finansman yükünün artışına rağmen sorun yaşanmaması ülkemizin kat ettiği gelişmenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ülkemizin bu dönemde diğer bazı GOÜ'lerden daha iyi konumda olmasının temel nedenlerinden bazıları şunlardır;

- 1980'lerde Türkiye'de ihracat büyük bir gelişme göstermiştir. İzlenilen gerçekçi kur politikasının ve teşvik esasının etkisi ile bu dönemde ihracat/dış borçlar oranı çok önemli ölçüde iyileşmiştir.

- Bu dönemde gerçekleştirilen borç konsolidasyonu sonrasında ülkemizin mali yükünün dönem içinde hafiflemesi nedeniyle Türkiye'ye yönelik sermaye hareketleri olumlu bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca işçi dövizleri için sağlanan çeşitli avantajlar sağlanması ve uluslararası finansal organizasyonların desteğini sağlayıcı çalışmalar ülkemiz açısından çok faydalı olmuştur.

- 4 Ocak kararlarının uygulanışının geliştirilerek devam etmesi, ekonomik performansın güçlenmesi, ülke itibarını arttırmış, bu da uluslararası ticari kredi piyasalarından finansman teminini kolaylaştırmıştır.

- Çok borçlu diğer GOÜ'lerden farklı olarak büyüme oranlarının önemli boyutlarda artması ve bunun devam etmesi, ülkemiz borçlarının artmasına rağmen, Dış Borç/GSMH oranının olumsuz etkilenmesini engellemiştir. Bu da

ülkemizin en azından borç ödeme problemi ile karşılaşmasını engelleyici olmuştur.

1980-1988 yılları arasında hakim olan ve Türkiye ekonomisinin kaynak gereksinimini artırıcı çeşitli faktörlerin etkisini artırarak sürdürdüğü, 1989 ve sonrasında, bunlara ilave olarak Türkiye ekonomisi önemli gelişmelere ve yapısal dönüşümlere sahne olmuştur. Ekonominin kaynak gereksiniminin doğrudan ve dolaylı olarak artmasına neden olan bazı gelişmeler şunlardır;⁵⁰

-İhracata yönelik finansal teşviklerden önemli ölçüde vazgeçilmiş, vergi iadesi uygulamasına 1989 başlarında son verilmiştir.

-1988 Eylül ayından itibaren başlayan ve 1994 başlarına kadar devam eden bir süreçte Türk Lirası yabancı paralar karşısında yaklaşık olarak %30-40 civarında aşırı değerlenmiştir. 1994 yılındaki büyük oranlı devalüasyona rağmen, ilerleyen yıllarda da söz konusu aşırı değerlenme daha düşük oranlı olmakla birlikte devam ettiği gözlenmiştir.

Türkiye’de devlet bütçesi, daha önceleri küçük miktarlarda iken 1980’lerden beri büyük açıklar vermiştir ve kamu borç stoku giderek büyümüştür. Uzun süreli ve büyük miktardaki bütçe açıklarının toplum refahı açısından en önemli zararı, özel sektörün kredi teminini güçleştirmesi ve yatırımları düşürerek büyümeyi önlemesidir. Yine bütçe açıklarının enflasyon üzerinde de etkisi olacaktır.

1980-1993 yılları arasında finansman dengesi incelendiğinde, dikkati en çok çeken gelişmelerden biri, 1985 yılından itibaren vergilerde gözlenen önemli miktardaki artıştır. Vergi dışı gelirler 1986’da büyük bir sıçrama yapmasına karşın bu dönemde küçük çaplı bir artış göstermiştir. Diğer önemli bir gözlem ise 1992 ve 1993 yıllarındaki kamu tasarruflarındaki önemli negatifliklerdir. 1990’dan sonra cari giderlerdeki önemli sayılabilecek artış ise gerçekten dikkate değerdir. Yine tasarruf-yatırım farkı da aynı şekilde 1990’dan sonra önemli sayılabilecek farklara ulaşmıştır. Bundaki en temel neden cari giderlerde gözlenen artışa paralel olarak tasarrufların azalması gösterilebilir.

⁵⁰ BAL Harun: **a.g.e.**, 1998, s.95.

Tablo 37: Finansman Dengesi (1980-1993) (TL)

	Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
I.	Kamu Gelirleri							
	1. VERGİLER	294.045.974	343.339.657	295.878.835	335.805.728	299.204.615	360.917.718	481.101.542
	A. VASITASIZ	182.211.859	212.155.001	178.860.515	185.365.284	157.562.423	142.369.574	194.171.011
	B. VASITALI	111.834.114	131.184.656	117.018.320	150.440.444	141.642.192	218.548.144	286.930.531
	2. VERGİ DIŞI N. GELİRLER	51.991.363	57.250.578	31.978.959	60.617.528	68.401.784	67.055.688	101.322.027
	3. FAKTÖR GELİRLERİ	37.096.441	44.762.618	62.086.339	66.030.517	125.577.787	157.754.194	189.082.563
	4. SOSYAL FONLAR	3.214.687	8.316.008	2.516.721	3.374.577	891.497	-3.360.542	-6.605.521
	5. (CARİ TRANSFERLER)	82.163.329	80.147.378	47.703.934	98.363.850	132.679.931	147.501.139	253.409.880
II.	Kamu Harcanabilir Geliri	304.185.135	373.521.483	344.756.921	367.464.500	361.395.752	434.865.920	511.490.731
III.	Cari Giderler	211.328.402	201.170.796	179.094.275	207.982.901	199.585.016	202.585.527	233.480.546
IV.	Kamu Tasarrufu	92.856.733	172.350.687	165.662.646	159.481.599	161.810.737	232.280.392	278.010.185
V.	Kamu Yatırımları	191.051.125	241.937.976	188.432.740	205.563.185	215.058.458	270.128.733	350.868.170
	A. SABİT SERMAYE	178.998.373	208.908.120	197.010.226	214.777.955	214.822.377	276.009.681	349.201.058
	B. STOK DEĞİŞMESİ	12.052.752	33.029.857	8.577.486	9.214.770	-236.081	5.880.948	-1.667.112
VI.	Tasarruf - Yatırım Farkı	98.194.392	69.587.289	22.770.094	46.081.585	53.247.721	37.848.341	72.857.985
VII.	Sermaye Transferleri	14.091.832	7.840.090	14.599.274	28.322.182	25.070.788	17.766.366	14.360.915
	1. SERVET VERGİLERİ	2.696.503	6.556.595	5.098.379	7.231.976	5.281.079	4.962.411	11.900.738
	2. (DİĞER TRANSFERLER)	21.999	15.156.041	-3.266.840	-3.721.328	-1.403.162	-6.350.264	-5.162.505
	3. (KAMULAŞ. VE S. DEĞER ART.)	16.810.333	13.872.546	16.430.813	31.832.829	28.928.704	16.378.513	21.099.148
VIII.	Kasa - Banka / Borçlanma	112.286.223	61.734.494	37.369.369	74.404.139	78.318.775	55.619.679	87.218.546
	1. KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	-3.762.346	16.463.386	26.166.648	38.813.304	86.232.128	53.871.063	78.823.478
	2. DIŞ BORÇLANMA (NET)	61.336.109	64.656.532	55.366.738	25.548.794	85.399.004	16.517.745	72.450.774
	-DIŞ BORÇ ÖDEMESİ	18.084.860	16.719.075	22.041.038	41.724.178	71.531.804	83.766.366	82.708.682
	-DIŞ BORÇ KULLANIMI	79.420.969	81.375.606	77.407.777	67.272.972	156.930.808	100.284.111	155.157.456
	3. İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	122.541.578	43.926.831	55.609.931	135.164.445	145.208.157	145.382.778	131.379.245
	4. STOK DEĞİŞİM FONU	67.829.118	30.385.482	47.440.653	47.495.796	66.056.258	52.409.781	37.787.995
IX.	Borçlanma Gereği (KKBG)	180.115.341	92.119.976	84.810.022	121.899.935	144.375.033	108.029.460	125.006.540
	KKBG/GSMH	3.396.474	1.148.235	799.200	874.900	651.284	305.597	244.226
	KON. BÜTÇE FAİZ ÖDEMELERİ	12.196.832	21.744.802	19.818.275	37.413.556	53.308.512	57.572.734	89.009.857
	FAİZ DIŞI KKBG	167.918.510	70.375.173	64.991.747	84.486.379	91.071.731	50.459.302	35.998.502
	FAİZ DIŞI KKBG/GSMH *	8,2	3,0	2,7	3,4	3,4	1,7	1,1

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
I. Kamu Gelirleri							
1. VERGİLER	523.620.404	547.498.555	610.572.874	739.822.454	820.017.595	904.937.829	1.074.356.346
A. VASITASIZ	207.303.658	211.445.792	264.510.646	313.955.256	353.112.734	379.995.588	438.048.217
B. VASITALI	316.316.746	336.052.763	346.062.228	425.867.198	466.904.861	524.942.241	636.308.129
2. VERGİ DIŞI N. GELİRLER	63.162.618	63.627.112	57.192.876	66.117.459	71.376.977	73.493.067	87.053.125
3. FAKTÖR GELİRLERİ	202.738.402	244.836.593	205.996.077	149.794.098	31.200.106	-4.209.459	44.893.655
4. SOSYAL FONLAR	10.115.089	-9.629.972	-4.946.432	4.784.330	14.311.666	23.305.075	55.148.261
5. (CARİ TRANSFERLER)	309.258.779	322.607.694	321.893.361	314.659.502	309.584.368	355.385.358	566.454.504
II. Kamu Harcanabilir Geliri	490.377.733	523.724.593	546.922.035	645.858.839	598.698.645	595.531.005	584.700.361
III. Cari Giderler	252.694.307	259.852.440	350.526.466	481.145.142	562.700.067	638.431.432	748.489.275
IV. Kamu Tasarrufu	237.683.427	263.872.153	196.395.569	164.713.696	35.998.577	42.900.427	163.788.914
V. Kamu Yatırımları	370.621.470	326.349.681	306.759.717	414.486.105	382.644.284	354.109.734	444.764.121
A. SABİT SERMAYE	359.138.423	341.880.599	313.869.480	334.890.505	377.310.106	385.668.819	439.993.161
B. STOK DEĞİŞMESİ	11.483.046	15.530.918	7.109.762	79.595.600	-5.334.178	31.559.085	-4.770.960
VI. Tasarruf - Yatırım Farkı	132.938.043	62.477.528	110.364.148	249.772.409	346.645.707	397.010.162	608.553.035
VII. Sermaye Transferleri	32.296.259	37.911.288	31.350.000	30.246.463	58.501.902	51.188.798	26.922.635
1. SERVET VERGİLERİ	9.625.661	9.027.380	6.403.827	12.056.064	10.053.372	9.729.068	11.207.816
2. (DİĞER TRANSFERLER)	-5.387.677	4.280.739	-877.644	-8.297.347	10.839.527	15.603.337	-5.936.335
3. (KAMULAŞ. VE S. DEĞER ART.)	36.534.243	51.219.407	36.876.184	34.005.180	57.715.747	45.314.530	32.194.116
VIII. Kasa - Banka / Borçlanma	165.233.899	100.388.786	141.714.114	280.015.762	405.149.171	448.194.434	635.476.281
1. KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	76.328.529	75.277.915	66.387.461	54.485.512	33.511.421	84.313.884	54.395.805
2. DIŞ BORÇLANMA (NET)	96.741.029	80.456.351	34.102.552	43.489.005	20.966.301	83.358.559	84.651.370
-DIŞ BORÇ ÖDEMESİ	93.316.866	112.039.582	130.483.673	128.766.211	148.259.320	123.829.670	122.762.770
-DIŞ BORÇ KULLANIMI	190.057.895	192.495.934	164.586.224	172.255.216	169.225.621	207.188.229	207.414.141
3. İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	198.679.586	180.980.021	254.537.132	366.992.223	523.739.271	554.491.316	702.548.142
4. STOK DEĞİŞİM FONU	53.858.187	85.769.672	80.538.110	75.979.953	106.044.980	105.341.556	97.327.427
IX. Borçlanma Gereği (KKBG)	219.092.085	186.158.457	222.252.223	355.995.715	511.194.151	553.535.991	732.803.708
KKBG/GSMH	292.047	144.113	96.476	89.631	80.580	50.157	36.689
KON. BÜTÇE FAİZ ÖDEMELERİ	108.798.986	148.620.084	149.459.792	168.945.524	190.883.003	191.175.145	355.930.287
FAİZ DIŞI KKBG	110.293.099	37.538.373	72.792.432	111.848.082	205.060.663	232.675.968	230.433.308
FAİZ DIŞI KKBG/GSMH *	3,1	1,0	1,7	2,3	4,1	4,4	3,8

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları ile Reelleştirilmiş Değerlerdir.

1980-1993 yılları arasındaki kaynaklar-harcamalar dengesi aşağıdaki gibidir. Bu tabloda ilk önce dikkati çeken nokta 1993 yılındaki gözlenen çok önemli düzeyde dış tasarruflar kalemindeki negatif değişimdir. Bu dönem boyunca yine özel tasarrufların, kamu tasarruflarından fazla olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde GSMH'de ve tüketimde ortalama yaklaşık %8.1'lik bir büyümenin gözlenmesi çok önemlidir. Bu dönemdeki yatırımların yüksek oranlı artışı özellikle alt yapı yatırımlarındaki artış ve ülkemizin yurt dışı itibarındaki iyileşmeye paralel olarak dış kaynaklarda gözlenen artış, bu oranda büyük bir kalkınma hamlesine dönüşmüştür. Ancak 1990'lardan itibaren bu görünüm zayıflamaya başlamıştır.

Tablo 39: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1980-1993) (TL)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
KAYNAKLAR							
GSYİH	2.018.738.139	2.255.294.063	2.344.934.044	2.424.015.719	2.610.658.257	2.925.320.292	3.349.685.837
NFI	35.175.646	61.349.503	61.142.365	42.307.543	69.031.320	89.785.087	73.281.515
GSMH	2.053.913.784	2.316.643.567	2.406.076.409	2.466.323.261	2.679.689.578	3.015.105.379	3.422.967.352
Dış Tasarruflar	-117.806.267	-72.504.967	-39.962.199	-93.258.335	-75.230.654	-49.594.603	-74.056.302
TOPLAM	1.936.107.518	2.244.138.600	2.366.114.209	2.373.064.927	2.604.458.923	2.965.510.777	3.348.911.050
HARCAMALAR							
Yatırımlar	18.214.514	80.915.137	119.380.609	56.215.802	87.174.775	133.139.057	133.396.265
Sabit Sermaye	106.281.622	119.876.811	124.504.594	122.764.131	133.384.690	150.080.405	170.382.212
Stok	-108.503.627	-62.012.365	-29.064.536	-66.548.329	-46.209.915	-16.941.348	-36.985.947
Tüketim	1.917.893.004	2.163.223.463	2.246.733.600	2.316.849.124	2.517.284.149	2.832.371.720	3.215.514.785
TOPLAM (Kamu+ Özel)	1.936.107.518	2.244.138.600	2.366.114.209	2.373.064.927	2.604.458.923	2.965.510.777	3.348.911.050
Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
KAYNAKLAR							
GSYİH	3.500.580.394	3.708.994.734	3.967.478.765	4.585.366.995	4.779.027.213	4.998.944.986	5.843.123.263
NFI	101.357.438	147.574.047	200.929.488	219.261.769	251.290.619	236.596.380	260.660.960
GSMH	3.601.937.832	3.856.568.781	4.168.408.253	4.804.628.764	5.030.317.832	5.235.541.366	6.103.784.223
Dış Tasarruflar	-39.409.149	86.388.930	39.229.849	-92.949.267	10.060.013	-39.533.936	-284.075.101
TOPLAM	3.562.528.683	3.942.957.710	4.207.638.102	4.711.679.496	5.040.377.845	5.196.007.430	5.819.709.122
HARCAMALAR							
Yatırımlar	178.890.114	320.120.371	291.860.652	198.240.355	314.927.761	277.771.601	85.851.216
Sabit Sermaye	179.290.678	191.965.232	207.487.407	239.156.029	250.389.967	260.605.209	303.823.015
Stok	-400.564	128.155.139	84.373.245	-40.915.674	64.537.794	17.166.393	-217.971.799
Tüketim	3.383.638.569	3.622.837.340	3.915.777.450	4.513.439.142	4.725.450.084	4.918.235.828	5.733.857.907
TOPLAM (Kamu+ Özel)	3.562.528.683	3.942.957.710	4.207.638.102	4.711.679.496	5.040.377.845	5.196.007.430	5.819.709.122

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları İtibariyle Reelleştirilmiştir.

Tablo 40: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1980-1993) (TL)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
A. CARI İŞLEMLER DENGESİ	-117.806.267	-72.504.967	-39.962.199	-93.258.335	-75.230.854	-49.594.603	-74.056.302
İhracat f.o.b.	100.591.619	176.131.641	247.245.120	286.370.497	372.964.202	389.657.890	376.954.158
İthalat f.o.b.	259.706.127	320.841.967	357.560.939	431.374.356	530.012.767	538.686.489	533.761.425
Mal Dengesi	159.114.509	144.710.326	110.315.819	145.003.859	157.048.565	149.028.599	156.807.268
Hizmet Gelirleri	26.340.486	49.285.401	80.931.849	95.052.697	129.392.543	154.707.744	157.868.826
Hizmet Giderleri	-20.740.540	-18.837.809	-45.083.406	-59.310.943	-77.844.645	-76.374.709	-77.493.727
Mal ve Hizmet Dengesi	153.514.563	114.262.734	74.467.376	109.262.105	105.500.667	70.695.564	76.432.169
Yatırım Gelirleri	0	0	4.617.481	3.928.198	7.632.853	14.589.528	17.237.678
Yatırım Giderleri	-39.337.891	-54.041.667	-65.694.162	-73.277.870	-86.209.415	-90.621.530	-112.120.735
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	192.852.454	168.304.401	135.544.056	178.611.777	184.077.230	146.727.566	171.315.226
Cari Transferler	75.046.187	95.799.434	95.581.857	85.353.442	108.846.575	97.132.963	97.258.924
B. SERMAYE VE FINANS HESABI	23.229.405	33.668.370	11.753.588	42.822.210	3.816.427	52.140.426	107.369.000
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	0	0	0	0	0	0	0
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	622.216	3.557.837	2.308.741	2.230.829	5.907.619	4.846.857	6.318.797
Portföy Hesabı-Varlıklar					0	0	0
Portföy Hesabı-Yükümlülükler					0	0	7.380.355
Hisse Senetleri					0	0	0
Borç Senetleri					0	0	7.380.355
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	2.938.243	13.482.328	-7.597.855	8.583.840	-84.954.700	6.217.685	-15.822.268
Merkez Bankası					-28.806.178	-12.484.327	-11.121.083
Genel Hükümet					0	0	0
Bankalar					-56.148.522	18.702.012	-4.701.185
Diğer Sektörler					0	0	0
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	19.668.945	16.628.205	17.042.703	32.007.541	82.863.507	41.075.885	109.492.116
Merkez Bankası					5.646.220	-1.762.493	2.274.767
Genel Hükümet					-27.812.862	-42.789.420	2.274.767
Bankalar					33.877.320	15.960.356	38.165.534
Diğer Sektörler					71.152.829	69.667.443	66.777.047
C. CARI, SERMAYE VE FINANSAL HESAPLAR	-94.576.862	-38.836.596	-28.208.611	-50.436.125	-71.414.228	2.545.824	33.312.698
D. NET HATA VE NOKSAN	49.569.890	24.305.642	-3.148.283	19.834.976	24.519.233	-40.977.969	-5.964.944
GENEL DENGİ	-45.006.972	-14.530.954	-31.356.894	-30.601.149	-46.894.994	-38.432.145	27.347.754
E. REZERV VARLIKLAR	45.006.972	14.530.954	31.356.894	30.601.149	46.894.994	38.432.145	-27.347.754
Resmi Rezervler	-17.076.378	-7.302.928	-12.089.405	-3.297.747	-3.293.628	17.624.933	-8.239.711
Uluslararası Para Fonu Kredileri	14.622.081	10.036.845	5.582.954	3.734.213	-2.195.752	-12.288.495	-19.108.042
Ödemeler Dengesi Finansmanı	47.461.269	11.797.037	37.863.344	30.164.682	52.384.375	33.095.707	

	Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
A.	CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-39.409.149	86.388.930	39.229.849	-92.949.267	10.080.013	-39.533.936	284.075.101
	İhracat f.o.b.	498.237.250	631.245.424	486.190.825	458.868.402	546.983.038	597.270.912	677.620.460
	İthalat f.o.b.	658.269.686	733.169.205	665.945.505	797.947.329	842.747.427	930.711.655	1.304.546.343
	Mal Dengesi	160.032.436	101.923.781	179.754.681	339.078.927	295.764.388	333.440.743	626.925.883
	Hizmet Gelirleri	192.889.691	320.386.012	274.734.411	286.212.925	339.867.486	388.195.651	482.172.552
	Hizmet Giderleri	-87.179.295	112.911.847	106.271.904	110.370.616	132.067.853	152.493.837	184.540.626
	Mal ve Hizmet Dengesi	-54.322.040	105.550.384	-11.292.174	163.236.618	-87.964.756	-97.738.930	329.293.957
	Yatırım Gelirleri	18.677.785	20.244.022	28.606.841	32.470.277	37.624.449	41.076.328	50.120.510
	Yatırım Giderleri	120.623.287	156.268.697	125.928.651	121.276.663	144.783.710	147.623.126	171.292.914
	Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	156.267.542	-30.474.290	108.613.985	252.043.004	195.124.016	204.285.729	450.466.361
	Cari Transferler	116.858.393	116.863.220	147.843.834	159.093.736	205.184.029	164.751.793	166.391.261
B.	SERMAYE VE FİNANS HESABI	92.459.925	-51.855.009	32.621.836	142.947.121	-96.455.407	148.069.608	393.147.928
	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-440.053	0	0	566.548	-1.086.481	-2.638.302	-618.227
	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	5.622.893	19.161.454	27.728.561	24.219.923	32.594.443	34.257.333	28.085.149
	Portföy Hesabı-Varlıklar	-1.222.368	-324.770	-2.467.549	-4.744.839	-3.661.845	-30.604.300	-24.861.539
	Portföy Hesabı-Yükümlülükler	15.010.681	64.088.028	60.434.042	24.113.696	28.731.398	128.464.997	197.832.497
	Hisse Senetleri	0	0	710.989	3.151.423	5.915.288	14.206.240	25.170.652
	Borç Senetleri	15.010.681	64.088.028	59.723.054	20.962.273	22.816.110	114.258.757	172.661.844
	Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-46.205.515	-77.295.358	15.516.284	-14.482.381	103.135.255	-98.956.608	145.327.399
	Merkez Bankası	-24.985.205	-20.622.921	29.777.881	12.782.737	1.166.962	1.461.213	-2.649.542
	Genel Hükümet	0	0	0	0	0	0	0
	Bankalar	-21.220.311	-56.618.309	-15.474.461	-27.229.709	104.422.937	100.417.821	142.677.856
	Diğer Sektörler	0	-54.128	1.212.863	-35.409	120.720	0	0
	Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	119.694.287	-57.484.363	-68.589.501	113.274.174	-49.897.666	117.546.487	338.037.447
	Merkez Bankası	36.377.676	-42.761.438	6.524.367	-18.943.946	-37.785.410	10.350.260	45.748.765
	Genel Hükümet	14.766.207	-28.742.181	-96.903.582	-13.915.833	-8.088.251	-66.769.327	-96.134.229
	Bankalar	49.188.094	-7.794.490	10.037.488	80.697.669	15.935.061	85.237.439	198.494.882
	Diğer Sektörler	19.362.311	21.813.746	11.752.226	65.436.284	-19.959.066	88.728.115	189.928.029
C.	CARİ, SERMAYE VE FİNANSAL HESAPLAR	53.050.777	34.533.920	71.851.685	49.997.854	-86.395.393	108.535.672	109.072.827
D.	NET HATA VE NOKSAN	-24.740.731	27.876.127	40.610.003	-16.571.527	38.147.570	-48.301.215	-95.471.843
	GENEL DENGE	28.310.046	62.410.048	113.423.614	33.426.327	-48.247.823	60.234.457	13.600.984
E.	REZERV VARLIKLAR	-28.310.046	-62.410.048	113.423.614	-33.426.327	48.247.823	-60.234.457	-13.600.984
	Resmi Rezervler	-6.649.683	-39.026.578	103.386.126	-31.726.683	48.247.823	-60.234.457	-13.600.984
	Uluslararası Para Fonu Kredileri	-21.660.363	-23.383.470	-10.037.488	-1.699.644	0	0	0
	Ödemeler Dengesi Finansmanı							

Kaynak: TCMB *1963 Yılı Fiyatları ve Dönem Sonu Döviz Kurları İtibariyle.

*1975 Sonrası Ödemeler Dengesinin Sunumunda Değişikliğe Gidilmişti.

1980-1993 dönemine ait yukarıdaki ödemeler bilançosu dengesi incelendiğinde, bu dönemdeki dış ticaretimiz de hep açık vermiştir. 1992 yılından itibaren portföy yatırımlarında önemli bir artış gözlenmektedir. 1985 ve

1991 yılları dışında resmi rezervler hep azalmıştır. 1980-1983 yılları arasında IMF kredisi kullanımı görülmekte, 1984-1990 yılları arasında da IMF'ye borç ödemesi gözükmemektedir. 1986 yılında İMKB'nin kurulmasıyla beraber borç senetlerinde işlemler yapılmaya başlanmış, 1989 yılından itibaren yabancı yatırımcıların hisse senedi yatırımlarına da başladığı gözlenmektedir. Bu dönemde genel denge kalemi 1986 ve 1991 yılları dışında hep negatif değer almıştır.

Tablo 41:Yatırım-Tasarruf Dengesi (1980-1993) (TL)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Tasarruflar							
I.Toplam iç tasarruflar	136.020.780	153.420.104	159.342.809	149.474.137	162.405.429	182.733.659	207.452.567
- Özel	43.164.047	-18.930.583	-6.319.837	-10.007.462	594.692	-49.546.733	-70.557.618
- Kamu	92.856.733	172.350.687	165.662.646	159.481.599	161.810.737	232.280.392	278.010.185
II.Dış tasarruflar	-117.806.267	-72.504.967	-39.962.199	-93.258.335	-75.230.654	-49.594.603	-74.056.302
TOPLAM TASARRUFLAR	18.214.514	80.915.137	119.380.609	56.215.802	87.174.775	133.139.057	133.396.265
Yatırımlar							
I.Sabit sermaye yatırımları	126.718.141	142.927.502	148.445.145	122.764.131	133.384.690	150.080.405	170.382.212
- Kamu	317.769.266	384.865.478	336.877.885	328.327.316	348.443.148	420.209.137	521.250.383
- Özel	-191.051.125	-241.937.976	-188.432.740	-205.563.185	-215.058.458	-270.128.733	-350.868.170
II.Stok değişimi	-108.503.627	-62.012.365	-29.064.536	-66.548.329	-46.209.915	-16.941.348	-36.985.947
- Kamu	-96.450.876	-28.982.508	-37.642.021	-75.763.099	-45.973.835	-22.822.296	-35.318.835
- Özel	-12.052.752	-33.029.857	8.577.486	9.214.770	-236.081	5.880.948	-1.667.112
TOPLAM YATIRIMLAR	18.214.514	80.915.137	119.380.609	56.215.802	87.174.775	133.139.057	133.396.265
Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Tasarruflar							
I.Toplam iç tasarruflar	218.299.263	233.731.441	252.630.803	291.189.622	304.867.747	317.305.537	369.926.317
- Özel	-19.384.164	-30.140.712	56.235.234	126.475.926	268.869.170	360.205.965	533.715.231
- Kamu	237.683.427	263.872.153	196.395.569	164.713.696	35.998.577	-42.900.427	-163.788.914
II.Dış tasarruflar	-39.409.149	86.388.930	39.229.849	-92.949.267	10.060.013	-39.533.936	-284.075.101
TOPLAM TASARRUFLAR	178.890.114	320.120.371	291.860.652	198.240.355	314.927.761	277.771.601	85.851.216
Yatırımlar							
I.Sabit sermaye yatırımları	179.290.678	191.965.232	207.487.407	239.156.029	250.389.967	260.605.209	303.823.015
- Kamu	549.912.148	518.314.913	514.247.124	853.642.134	633.034.251	614.714.943	748.587.136
- Özel	-370.621.470	-326.349.681	-306.759.717	-414.486.105	-382.644.284	-354.109.734	-444.764.121
II.Stok değişimi	-400.564	128.155.139	84.373.245	-40.915.674	64.537.794	17.166.393	-217.971.799
- Kamu	11.082.483	112.624.221	77.263.483	38.679.926	69.871.972	-14.392.692	-213.200.839
- Özel	-11.483.046	15.530.918	7.109.762	-79.595.600	-5.334.178	31.559.085	-4.770.960
TOPLAM YATIRIMLAR	178.890.114	320.120.371	291.860.652	198.240.355	314.927.761	277.771.601	85.851.216

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları İle Reelleştirilmiştir.

1980-1993 yılları arasındaki yatırım-tasarruf dengesi incelendiğinde, genelde tasarrufların ve yatırımların bir artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde dış tasarruflar kalemi 1988, 1989 ve 1991 yıllarında pozitif değer

almıştır diğer yıllarda ise negatiftir. Bu yıllardaki pozitifliğin cari işlemler dengesinin fazla vermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

1983'ten itibaren Türkiye hızlı bir ekonomik büyüme trendine girmiştir. 1994 yılına kadar süren bu kesintisiz büyüme sürecinin bazı belirgin nedenleri aşağıda belirtilmiştir:

1-1983'ten itibaren Türkiye'nin ekonomi politikasında esaslı değişikliklerin olması ve ekonominin hemen her alanda serbestleşmesi.

2-İmalat sektöründe yüksek oranlarda üretim artışının gözlenmesi.

3-Kişi başı milli gelirdeki artışla beraber, yurtiçi talep artışı ve bu talep artışının gerek yurtiçi üretimde, gerekse ithal edilen tüketim mallarının miktarında büyük artışlara neden olması.

4-Enerji alanında yapılan yatırımlar ve artan kapasite neticesinde, bütün ekonomik faaliyet alanlarında üretimin artışının gözlenmesi.

5-Kamu alımları ve altyapı yatırımlarının yüksek düzeylerde seyretmesinin müteahhitlik ve imalat sanayi sektörlerinin üretimlerini artırıcı etkisi.

3.2.6.1994-2002 Dönemi

Aşağıdaki tabloda 1994-2002 yılları arasındaki izin verilen ve fiili gelen yabancı sermaye durumları gözlenmektedir. 1994 yılındaki krizin etkisiyle izin verilen ve fiili gelen yabancı sermaye azalış göstermiştir. 1995 yılından itibaren, 2001 yılına kadar fiili gelen yabancı sermayede tekrar artışlar gözlenmiştir. 2001 yılındaki durum ise dikkate değerdir. Bu yıldaki fiili gelen yabancı sermaye diğer yıllara nispeten çok yüksek bir değer almıştır.

*Tablo 42: 1994-2002 Dönemindeki Türkiye'ye Yönelik DYSY Gelişimi
(Milyon Dolar)*

YABANCI SERMAYE		
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Filen Gelen Yabancı Sermaye
1994	1.478	608
1995	2.938	885
1996	3.837	722
1997	1.678	805
1998	1.647	940
1999	1.700	783
2000	3.477	982
2001	2.725	3.266
2002	2.243	585

Kaynak: TCMB

1994-2002 yılları arasındaki dış borç görünümü incelendiğinde, dış borçlanmadaki artış görülür. Dış borç servis oranında ise, 1998 yılına kadar bir azalış gözlenmekte, ancak bu yıldan sonra dış borç servis oranı önemli bir artış trendine girmektedir. Ayrıca, 2001 ve 2002 yıllarındaki kısa vadeli borçların azalması dikkati çekmektedir. Bu gelişme IMF ile varılan anlaşmalarla ilgili olabilir.

Tablo 43: 1994-2002 Yılları Arasındaki Dış Borç Kompozisyonu

Dış Borçlar (Milyon \$)				
Yıllar	Toplam	Kısa Vadeli	Orta ve Uzun Vadeli	Dış Borç Servis Oranı
1994	65.601	11.310	54.291	30,1
1995	73.278	15.701	57.577	28,0
1996	79.194	17.072	62.122	22,2
1997	84.182	17.691	66.491	21,2
1998	96.429	20.774	75.655	26,4
1999	102.992	22.921	80.071	34,4
2000	118.702	28.301	90.401	37,1
2001	113.826	16.241	97.585	43,2
2002	131.200	15.190	116.010	47,0

Kaynak: TCMB

Tablo 44: Finansman Dengesi (1994-2002) (TL)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Kamu Gelirleri									
1. VERGİLER	995.297.118	984.859.987	1.148.711.163	1.381.823.790	1.555.578.066	1.898.586.283	2.003.415.740	1.935.610.482	1.829.869.631
A. VASITASIZ	435.247.598	408.456.247	420.596.073	510.916.409	681.193.001	716.810.601	772.724.005	757.952.539	627.836.333
B. VASITALI	560.049.520	576.403.739	728.115.089	870.707.381	874.385.065	979.775.692	1.230.691.735	1.177.657.943	1.202.033.298
2. VERGİ DIŞI N. GELİRLER	83.053.205	99.429.099	72.358.492	83.008.483	98.478.055	117.813.167	182.222.561	159.540.680	237.383.361
3. FAKTÖR GELİRLERİ	110.530.884	193.807.669	287.499.872	352.230.305	383.423.372	369.624.136	281.922.778	392.175.350	570.124.137
4. SOSYAL FONLAR	-66.546.433	90.414.220	114.681.157	161.660.027	178.877.585	235.363.421	155.775.512	176.427.986	249.684.200
5. (CARİ TRANSFERLER)	608.515.176	629.565.502	854.527.930	822.602.102	1.151.875.513	1.426.816.519	1.680.947.575	2.062.538.758	1.884.952.479
Kamu Harcnblir Geliri	515.819.599	558.117.034	539.360.439	832.600.449	704.726.395	521.843.656	630.837.992	248.359.767	502.740.450
II. Cari Giderler	574.849.906	553.426.008	635.005.828	762.723.139	845.067.006	1.036.568.938	1.000.215.211	948.044.441	984.016.442
IV. Kamu Tasarrufu	-59.030.307	4.891.026	95.645.389	89.877.311	140.340.612	514.725.281	369.377.219	699.684.674	481.275.993
V. Kamu Yatırımları	196.013.243	220.182.919	342.015.144	463.302.433	519.127.987	516.433.480	559.967.246	402.502.116	486.583.165
A. SABİT SERMAYE	266.191.870	242.257.467	328.030.192	429.335.594	479.334.005	513.685.369	555.756.677	462.935.267	489.374.061
B. STOK DEĞİŞMESİ	70.178.627	22.074.547	13.984.951	33.966.839	39.793.982	-2.748.111	-4.210.569	80.433.150	2.790.896
Tasarruf - Yatırım Farkı	255.043.551	215.491.894	437.660.533	393.425.122	659.468.456	1.031.158.761	929.344.465	1.102.186.790	967.859.158
VII. Transferleri	-30.492.519	-9.465.660	44.820.122	55.653.086	28.136.074	-68.372.837	45.388.294	34.560.776	36.057.411
1. SERVET VERGİLERİ	18.206.296	12.774.336	13.085.192	12.302.316	25.442.220	32.748.743	35.341.546	27.598.076	37.910.566
2. (DİĞER TRANSFERLER)	-2.687.299	-600.451	23.173.804	21.386.239	30.428.717	-52.624.978	48.525.629	13.466.827	-5.513.160
3. (KAMULAŞ. & S. DEĞERART.)	-46.011.515	21.639.545	34.731.509	46.569.163	27.734.864	-48.496.602	38.478.881	-6.504.126	3.660.005
Kasa-Banka/Borçlanma	285.537.747	224.953.130	482.481.084	449.078.208	631.332.088	1.099.531.494	883.956.240	1.087.626.055	931.801.747
1. KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	-98.041.473	111.538.028	162.414.456	130.797.739	102.537.527	115.007.082	94.021.518	124.136.963	69.770.339
2. NET DİŞ BORÇLANMA	-90.048.005	63.780.033	80.342.122	71.348.497	70.139.615	160.639.324	298.692.779	134.390.546	511.246.025
-DİŞ BORÇ ÖDEMESİ	207.341.871	247.175.136	279.428.200	214.940.121	317.360.708	258.591.541	266.272.549	429.921.351	286.138.608
-DİŞ BORÇ KULLANIMI	117.293.866	183.395.104	199.086.078	143.591.623	247.221.093	419.230.866	564.965.329	295.530.804	797.384.633
3. İÇ BORÇ / ALACAK (NET)	611.515.883	484.975.273	798.955.677	746.126.548	888.503.469	1.160.829.999	751.280.028	1.443.580.882	544.241.116
4. STOK DEĞİŞİM FONU	139.888.658	64.704.082	73.718.015	94.902.103	84.494.259	106.930.747	71.975.049	117.427.318	53.915.055
Borçlanma Gereği (KKBG)	425.426.405	289.657.212	558.199.099	543.980.311	715.826.327	1.206.462.241	955.931.289	1.185.053.372	985.716.801
KKBG/GSMH	10.942	3.688	3.713	1.851	1.338	1.541	761	671	360
KON. BÜTÇE FAİZ ÖDEMELERİ	413.434.196	424.765.460	643.410.463	548.601.374	881.294.628	1.064.627.826	1.320.559.457	1.682.218.823	1.465.590.829
FAİZ DİŞ KKBG	156.720.646	258.687.300	186.283.404	86.804.038	249.191.159	18.012.350	459.236.955	584.981.022	543.567.068
FAİZ DİŞ KKBG/GSMH *	-2,9	-4,5	-2,9	-1,2	-3,3	0,2	-5,7	-8,1	-7,0

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları ile Reelleştirilmiştir.

1994-2002 dönemi finansman denesi incelendiğinde, 1994'te 1993'e göre bir düşüş gözlenirse de bu dönemde vergilerde 2001 yılına kadar artış gözlenmektedir. 2001 yılından itibaren özellikle dolaysız vergiler azalma kaydetmiştir. Vergi dışı gelirler ise 2001 kriz yılı dışında sürekli artmıştır. 1994-2002 yılları arasında kamunun yatırımları olduğu gözlenmektedir. IMF ile varılan anlaşmanın etkilerinin dış borçlar kalemine yansması 2002 yılında açıkça gözlenmektedir. Konsolide bütçe faiz ödemelerinde ise önemli miktarlarda artışlar göze çarpmaktadır. 1994 yılından itibaren genelde sağlanan kaynakların, borç faizlerinin ödenmesinde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle de dış borçlanmada gözlenen gelişmeler dikkat çekicidir. Yapılan dış borçlanmalar önceki dönemlere ait borç ödemelerine gitmiştir. Yani kalkınma için kullanıldığı söylenemez. Ayrıca 1999'dan itibaren tasarruf-yatırım açığının önemli boyutlara ulaştığı gözlenmektedir.

Tablo 45: Kaynaklar-Harcama Dengesi (1994-2002) (TL)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
KAYNAKLAR									
GSYİH	5.105.520.998	5.423.926.746	6.150.957.986	6.613.385.084	7.033.297.922	7.395.459.567	7.806.997.492	8.832.671.330	7.436.863.032
NFI	283.258.363	367.425.133	284.889.879	465.531.282	602.854.119	378.392.571	507.399.561	397.443.951	289.761.742
GSMH	5.388.779.361	5.791.351.879	6.435.847.855	7.078.916.365	7.636.152.040	7.773.852.138	8.114.397.052	7.230.115.281	7.726.624.773
Dış Tasarruflar	141.078.516	-97.633.545	109.312.963	126.479.256	86.658.164	-70.134.837	429.044.896	201.127.696	-70.914.826
TOPLAM	5.529.857.877	5.693.718.334	6.326.534.902	6.952.437.109	7.722.810.204	7.703.717.301	7.685.352.156	7.431.242.977	7.655.709.948
HARCAMALAR									
Yatırımlar	467.671.205	253.357.478	280.738.423	302.545.978	549.455.257	401.007.717	62.736.743	639.316.501	403.619.549
Sabit Sermaye	268.232.810	288.271.329	320.351.872	352.361.360	380.098.419	386.952.603	403.903.625	359.887.463	384.601.805
Stok	199.438.395	-34.913.851	-39.613.449	-49.815.382	169.356.838	14.055.114	-27.390.387	196.011.474	26.542.366
Tüketim	5.062.186.673	5.440.360.856	6.045.796.479	6.649.891.131	7.173.354.947	7.302.709.584	7.622.615.413	6.791.926.476	7.252.090.399
TOPLAM (Kamu+ Özel)	5.529.857.877	5.693.718.334	6.326.534.902	6.952.437.109	7.722.810.204	7.703.717.301	7.685.352.156	7.431.242.977	7.655.709.948

Kaynak: TCMB *1963 Yılı Fiyatları İle Reelleştirilmiştir.

1994-2002 yılları arasında kaynaklar harcama dengesi yukarıdaki tabloda verilmiştir. 1999 yılında depremin etkisi ile tüketim harcamalarındaki gözlenen azalma, 2000 yılında ülkemizdeki önemli ekonomik beklentilerin de etkisi ile artmış, ancak 2001 yılındaki krizle beraber önemli bir düşüş göstermiştir. Bu gelişmeler özel yatırımlar cephesinde de gözlemlenmiştir. 1994, 1998 ve 2001 kriz yıllarındaki pozitif dış tasarruf görünümü dikkate değerdir. Bu dönemde GSMH 2001 ve 2002 yıllarındaki küçülmeye rağmen ortalama

yaklaşık %4.1'lik bir büyüme göstermiştir. Bu dönemde tüketim 2001 yılındaki önemli düşüşe rağmen ortalama yaklaşık %4'lük bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde yatırımlarda artış gözlenememesi ve hatta 2000 yılında çok düşük seviyelere düşmesi gelecek yıllar için tehlike sinyalleri vermektedir. Çünkü yatırımlar bir ülkenin geleceği için en önemli adımlardır.

1994-2002 yılları arasındaki ödemeler bilançosu dengesi incelendiğinde dış ticaretimiz her zamanki gibi hep açık verdiği görülür. Dış ticaretimizin sürekli açık vermesindeki en önemli etkenler özellikle sermaye malı, hammadde ve petrol gibi ihtiyaçların önemli bir bölümünün dışardan sağlanıyor olmasındandır. 1994 ve 2001 yıllarındaki devalüasyondan öncesi duruma baktığımızda dış ticaret dengemizin önemli seviyelerde açık verdiği görülmektedir. Bu dönemde resmi rezervler 2001 yılı dışında hep azalmıştır. 1994, 1998 ve 2001 kriz yıllarındaki sermaye ve finansman hesabı negatif değer almış, diğer yıllarda ise pozitif bir değer almıştır. Ayrıca, bu kriz yılları öncesinde sermaye ve finansman hesabının önemli artışlar kaydetmesi dikkat çekicidir. Özellikle 1998 ve 2000 yıllarındaki kriz dönemlerinde portföy yatırımlarındaki kaçış önemlidir. IMF'den 1997 ve 1998 yılları dışında hep net olarak finansman sağladığımız görülmektedir. Özellikle 2001 krizinin beraberinde getirdiği kaynak ihtiyacının önemli kısmı IMF'den sağlanmıştır.

Tablo 46: Ödemeler Bilançosu Dengesi (1994-2002) (TL)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	141.078.518	-97.633.545	109.312.963	126.479.256	86.658.184	-70.134.837	429.044.896	201.127.896	-70.914.826
İhracat f.o.b.	970.873.284	903.120.730	1.438.382.759	1.539.518.163	1.339.270.478	1.505.081.068	1.342.365.644	2.039.339.908	1.870.734.034
İthalat f.o.b.	1.198.711.602	1.456.196.607	1.914.479.512	2.278.017.019	1.962.300.747	2.051.391.785	2.321.579.019	2.308.874.752	2.259.436.796
Mal Dengesi	227.838.318	553.075.877	476.096.754	738.498.856	623.030.269	546.310.717	979.213.375	269.534.844	388.702.762
Hizmet Gelirleri	593.913.205	623.577.398	601.243.724	946.436.899	1.034.569.91	876.685.457	889.812.63	951.055.15	689.333.135
Hizmet Giderleri	215.773.451	222.023.441	302.640.361	423.259.618	444.647.233	485.986.408	393.083.602	409.374.956	321.937.456
Mal ve Hizmet Dengesi	150.301.437	151.521.919	177.493.391	215.321.584	-33.108.3119	155.611.669	482.484.341	272.145.351	-21.307.084
Yatırım Gelirleri	47.723.253	62.111.465	70.737.194	91.095.749	108.366.384	122.631.597	123.920.086	163.334.874	115.906.809
Yatırım Giderleri	222.744.263	195.893.214	202.029.374	235.554.430	238.746.736	307.205.195	298.788.981	459.983.193	328.231.672
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-24.719.5739	285.303.669	308.785.571	359.780.265	163.488.663	340.185.267	657.353.236	-24.503.1687	233.631.947
Cari Transferler	165.798.089	187.670.124	199.472.608	233.301.008	250.146.828	270.050.431	228.308.339	225.630.863	162.717.121
B. SERMAYE VE FİNANS HESABI	228.267.291	190.550.293	245.942.953	334.129.619	-36.689.9495	251.994.885	418.776.483	868.764.852	64.107.748
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-2.627.460	-4.716.798	-4.934.110	-12.034.228	-16.030.013	-33.658.460	-38.014.977	-29.486.863	-8.159.168
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	32.601.953	36.941.294	32.385.703	38.595.831	41.057.800	40.859.804	42.908.859	193.770.813	48.395.522
Portföy Hesabı-Varlıklar	1.876.757	-19.451.574	-61.900.652	-34.041.043	-70.846.543	-39.607.397	-25.911.358	-46.751.807	-97.723.520
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	60.217.094	29.344.328	87.468.313	112.383.388	222.279.938	218.545.160	70.568.032	221.121.806	70.075.597
Hisse Senetleri	53.031.795	8.139.607	8.567.409	383.561	-22.625.468	22.334.606	21.367.039	-4.687.047	-745.981
Borç Senetleri	7.185.299	21.204.720	78.900.903	111.999.827	199.654.470	196.210.555	49.200.993	216.434.759	70.821.578
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	129.925.216	-15.987.023	14.847.185	-83.903.980	-63.945.3398	120.231.148	-84.725.334	-35.657.152	-36.226.706
Merkez Bankası	-965.189	-4.257.641	-5.248.099	-4.698.623	-4.149.458	-5.113.998	43.695	-2.313.858	-1.398.715
Genel Hükümet					0	0	0	0	0
Bankalar	130.890.406	-11.729.383	64.950.829	-46.794.448	-41.145.157	-95.965.747	-68.776.522	13.823.821	29.979.114
Diğer Sektörler	0	0	-44.855.545	-32.410.909	-18.650.724	-19.151.403	-15.992.508	-47.167.114	-64.807.106
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	450.260.851	164.420.066	178.076.513	313.129.652	295.354.086	186.086.925	453.951.261	729.518.038	87.746.024
Merkez Bankası	73.032.664	64.949.892	56.293.709	49.191.705	24.940.429	-12.054.425	27.047.438	43.607.332	62.289.420
Genel Hükümet	158.827.276	-88.951.298	-94.555.489	-69.808.111	-72.287.9348	100.818.828	5.112.359	117.294.824	-31.191.334
Bankalar	378.193.376	82.356.1290	136.629.990	107.013.533	139.552.840	138.547.612	163.245.925	572.175.663	-93.993.615
Diğer Sektörler	13.727.138	106.065.344	79.708.303	226.732.526	203.148.751	160.412.565	258.545.539	-83.654.8823	150.641.553
C. CARİ, SERMAYE VE FİNANSAL HESAPLAR	-87.188.775	92.916.747	136.629.990	207.650.363	49.968.2169	181.860.049	-10.268.4136	667.637.156	-6.807.077

D. NET HATA VE NOKSAN	98.234.831	101.515.512	67.238.462	-47.321.845	-30.443.922	89.808.076	120.686.628	-99.139.935	-3.077.172
GENEL DENG	11.046.056	194.432.259	203.868.452	160.328.519	19.524.294	271.668.124	130.955.042	766.777.091	-9.884.249
E. REZERV VARLIKLAR	-11.046.056	194.432.259	203.868.452	160.328.519	-19.524.294	271.668.124	130.955.042	766.777.091	9.884.249
Resmi Rezervler	-29.277.412	208.916.586	203.868.452	158.986.055	-9.434.558	298.803.627	-15.468.163	159.834.226	286.876.346
Uluslararası Para Fonu Kredileri	18.231.355	14.484.327	0	-1.342.464	-10.089.736	27.135.502	146.423.205	606.942.870	296.760.595
Ödemeler Dengesi Finansmanı									

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları İle Reelleştirilmiştir.

1994-2002 yatırım tasarruf dengesi incelendiğinde yukarıda da bahsedildiği gibi kriz yıllarında dış tasarruflar kaleminde önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Ayrıca, tüm yıllar boyunca özel tasarruflar ve özel yatırımlar, kamununkinden fazla olarak gerçekleşmiştir. Zaten kamunun 1995 ve 1997 yılları haricinde hep negatif bir tasarruf sürecinde olduğu gözlemlenmektedir. Yatırımlarda da artış olmayışı bu dönemde ki gelecek dönemlere yönelik en olumsuz gelişmedir.

Tablo 47: Yatırım-Tasarruf Dengesi (1994-2002) (TL)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Tasarruflar									
I. Toplam iç tasarruflar	326.592.689	350.991.023	390.051.386	429.025.234	462.797.093	471.142.554	491.781.640	438.188.805	468.280.289
- Özel	385.622.996	346.299.997	485.696.775	359.147.924	603.137.705	985.867.835	861.158.858	1.137.873.479	949.556.282
- Kamu	-59.030.307	4.691.026	-95.645.389	69.877.311	140.340.612	514.725.281	369.377.219	699.684.674	481.275.993
II. Dış tasarruflar	141.078.516	-97.633.545	109.312.963	126.479.256	86.658.164	-70.134.837	429.044.896	201.127.696	-70.914.826
TOPLAM TASARRUFLAR	467.671.205	253.357.478	280.738.423	302.545.978	549.455.257	401.007.717	62.736.743	639.316.501	403.619.549
Yatırımlar									
I. Sabit sermaye yatırımları	268.232.810	288.271.329	320.351.872	352.361.360	380.098.419	386.952.603	403.903.625	359.887.463	384.601.805
- Kamu	464.246.053	508.454.248	662.367.015	815.683.793	899.226.408	903.386.083	963.870.871	762.389.580	871.184.970
- Özel	196.013.243	220.182.919	342.015.144	463.302.433	519.127.987	516.433.480	559.967.246	402.502.116	486.583.165
II. Stok değişimi	199.438.395	-34.913.851	-39.613.449	-49.815.382	169.356.838	14.055.114	341.166.882	279.429.037	19.017.743
- Kamu	129.259.768	-56.988.398	-25.628.497	-15.848.543	209.150.820	16.803.228	336.956.313	218.995.887	16.226.847
- Özel	70.178.627	22.074.547	-13.984.951	-33.966.839	-39.793.982	-2.748.111	-4.210.569	60.433.150	2.790.896
TOPLAM YATIRIMLAR	467.671.205	253.357.478	280.738.423	302.545.978	549.455.257	401.007.717	62.736.743	639.316.501	403.619.549

Kaynak: TCMB *1963 Fiyatları İle Reelleştirilmiştir.

Aşağıdaki 2 tablodan birincisi bazı ülkelere ait 1993-2001 yılları arasındaki cari işlemler dengesine ait gelişmeleri göstermektedir. 2. tablo ise bu dönemde o ülkelere ait dış ticaret dengelerindeki gelişmeleri göstermektedir.

Bu tablolar birlikte incelendiğinde görülüyor ki ABD gibi gelişmiş ülkelerde cari işlemler dengesi, dış ticaret dengesiyle aynı yönlü gelişme göstermektedir. Yunanistan'a bakıldığında cari işlemler dengesi ile dış ticaret dengesinin benzer gelişim gösterdiği görülür. Arjantin'in cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi incelendiğinde, birbirlerinden ilişkisiz bir gelişim gösterdikleri görülür. Bir GOÜ olarak Arjantin'in güven vermeyen ülke haline gelişi ve IMF'nin bu ülkeye yardım etmek istemeyişi bu uyumsuzluktaki en önemli etki olabilir. Brezilya'nın durumu Arjantin'den biraz farklıdır. Bu ülkenin IMF ile ilişkilerinin devam etmesi özellikle 1998'deki cari işlemler dengesindeki önemli gelişmenin olmasını sağlamıştır. Asya kaplanları olarak bilinen ülkelere biri olan Malezya'da dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. Ancak 1997 Asya Krizine kadar olan dönemde cari işlemler dengesi açık vermiştir. Krizden sonraki dönemde cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi benzer gelişim göstermiştir. Ülkemize geldiğimizde bizdeki durumun daha dikkat çekici olduğu gözlenmektedir. Ülkemiz dış ticaret dengesi olarak bu dönemde sürekli açık vermektedir. Ancak kriz yıllarından önce dış ticaret dengesi açığı çok önemli artışlar göstermiştir. Daha önemlisi kriz yılları olan 1994, 1998 ve 2001 yıllarında cari işlemler dengesi fazla vermiş diğer dönemlerde ise açık vermiştir. Bunla ilgili en önemli sebep olarak ülkemizin IMF ile yakın ilişkilerinin de etkisiyle bu yıllarda önemli miktarlarda dış kaynak sağlanması gösterilebilir.

Tablo 48: 1993-2001 Yılları Arasındaki Bazı Ülkeler İçin Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler (Milyar Dolar)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ABD	-85.3	-121.7	-105.8	-117.8	-128.4	-203.9	-292.9	-410.3	-393.4
Yunanistan	-0.7	-0.1	-2.9	-4.6	-4.9	0	-7.3	-9.8	-9.4
Arjantin	-8	-11	-5.2	-6.9	-12.3	-14.6	-12	-9	-9
Brezilya	1	-3.9	-8.5	-23	-8.2	40.4	24.5	12.2	8.6
Malezya	-3	-4.5	-8.6	-4.5	-5.9	9.5	12.6	8.4	8.4
Türkiye	-6.4	2.6	-2.3	-2.4	-2.6	2	-1.4	-9.8	3.4

Kaynak: DPT

Ayrıca ülkemiz sürekli dış kaynak sağlamasına karşın, bunun yatırımlara dönüşüp ilerleyen yıllar için dış ticaret dengesine yansımaya bu kaynakların verimli kullanılmadığını göstermektedir. Zaten bu tezde de özellikle 1994 sonrası için dış kaynakların kalkınma içindeki etkisinin azaldığını

vurgulamaktayız. Yani dış kaynakların etkin kullanılamadığının ve bunun da ilerleyen yıllarda (bu dış kaynakların geri ödemesinde) sorunlar meydana getirdiğini ortaya koymaya çalışmaktayız.

Tablo 49: 1993-2001 Yılları Arasındaki Bazı Ülkeler İçin Dış Ticaret Dengesindeki Gelişmeler (Milyar Dolar)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ABD	-130.7	-164.1	-172.3	-189.1	-196.2	-244.7	-343.7	-449.8	-424.7
Yunanistan	-10.5	-11.3	-14.4	-15.5	-15.4	0	-18	-20.2	-19.1
Arjantin	-2.4	-4.1	2.4	1.8	-2.1	-3.1	-0.8	2.6	6.3
Brezilya	14.3	10.9	-3.2	-5.5	-6.7	-6.6	-1.3	-0.7	2.6
Malezya	3	1.6	-0.1	3.8	3.5	17.5	22.6	20.9	18.4
Türkiye	-14.2	-4.2	-13.2	-10.6	-15.4	-14.2	-10.4	-22.4	-4.5
Dünya	-244.2	-265.3	-117	-147	-152	-180	-212	-281	-286

Kaynak: DPT

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir bir kalkınma tüm ülkelerin en önemli hedeflerindendir. Bu hedefe ulaşmak için en önemli davranışlardan biri ise, iyi ve gelişime açık bir teknoloji politığıdır. GOÜ'ler için gerekli teknolojik gelişimin en önemli kaynaklardan biri teknolojik gelişmişliği olan ülkelerin yaptığı teknoloji yoğun sermaye yatırımlarıdır. Yani GOÜ'ler için uygun ve sürdürülebilir kalkınmanın kaynaklarından biri yine dış kaynak kullanımıdır.

İnsancıl bir yaşamın gereğı olan alt yapı yatırımları için her zaman istenilen kaynak iç kaynaklarla temin edilemez. Bu durumda çeşitli uluslararası özelliğı olan kurumlardan sağlanacak kredinin önemi ortaya çıkar. Bu yatırımları tamamlamak için alınacak dış kaynaklı destek yatırımların tamamlanmasına yardım edecektir.

Bu tezin en temel sonuçlarından biri GOÜ'lerin kalkınma süreci içerisinde dış kaynak kullanımı gereğinin vurgulanışıdır. Her ülke için iç dinamikleri göz önünde bulunduran, makro ve mikro değerleri bir arada düşünebilen, ülke gereklerini ortaya koyan iktisadi politikaların güdülmesi gerekir. Eğer GOÜ'ler daha yüksek seviyeli bir yaşam standardı hedefliyorsa, kalkınmaya yönelik adımları atmaları gerekmektedir. Bunun içinde dış kaynak kullanımı yolunun açması gerekir. Ayrıca ülkemiz için durum daha da karmaşık olmuş ve dış kaynaklar, genelde önceki dönem borçlarının kapatılmasında kullanılır hale gelmeye başlamıştır. Bunun en temel nedeni yapılan borçlanmalarla sağlanan kaynakların etkin kullanılamayışıdır. Ayrıca DYSY'ler gibi borçluluk yaratmayan dış kaynak girişlerini tetikleyici çalışmalar yapılmasının gerekliliğı bu tezde önemle vurgulanmaktadır.

Son yıllarda GOÜ'lerin artan ihtiyaçlarına karşın, gelişmiş ülkelerin de iktisadi problemler yaşaması nedeniyle resmi geleneksel finansmanlarda bir azalma yaşanmaktadır. Bu şartlar altında GOÜ'ler için en önemli alternatif IMF, IBRD, IFC, IDA gibi uluslararası resmi finans kuruluşlarının kredilerinden

yararlanabilmektir. Fakat, bu noktada da bu kuruluşların ülkelere yaptığı dayatmalar sebebiyle kredi kullanma süreci olumsuz etkilenmektedir.

Gelişme sürecinde, farklı dönemlerde, farklı iktisadi politikalar izleyen Türkiye’de en önemli sorunlardan birisi gelir-tasarruf-yatırım-harcama çevrimi noktasında kaynak yetersizliğidir. Öngörülen ekonomik büyümeyi sağlayacak kadar iç tasarruf sağlanamaması ve dış ödemeler dengesi açıkları, diğer GOÜ’ler gibi ülkemizi de dış kaynak kullanımına yönelten en önemli sebeplerdir. Ayrıca, 1989 yılında sermaye hareketlerinde serbestleşme ile birlikte, başta ticari bankalarımız ve özel sektör olmak üzere iç fon maliyetinin yüksek oluşundan ötürü dış kaynak kullanımı artma eğilimi göstermiştir.

Türkiye DYSY’ler için gerekli alt yapıyı tam olarak sağlayamadığı için ve 1990’lı yılların ortasından başlayan siyasal istikrarsızlık sebebi ile DYSY’den tam olarak yararlanamamıştır. DYSY GOÜ’ler için en önemli dış kaynaklardan biridir. Çünkü portföy yatırımları olarak bilinen sıcak para bir kriz ortamında o ülkeyi çok çabuk terk eder ve o ülke için krizin daha da derinleşmesine sebep olur. Ülkemiz bunun örneğini 2000 Kasımında yaşadı ve daha da derinleşecek krizi bir miktar IMF kredisi geciktirdi ve 2001 Şubatında meydana gelen olaylar silsilesi ile çok derin bir ekonomik kriz yaşandı ve etkileri hala sürmektedir. Bu sebeple sağlanan dış ve iç finansmanların gelir sağlayabilecek etkin alanlara yönlendirilmesi ve ülkeye gelecek doğrudan yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmesi gerekmektedir. Güçlü bir ekonomi için gerekli yapısal tüm değişikliklerin yapılması zorunludur. Popülist politikalardan uzak finansal serbestiyi düzenleyici bir politika izlenmelidir.

Kamu kesiminin olduğu gibi, özel sektörün de yoğun tasarruf eksiği sebebiyle dış kaynaklara yönelen ülkemizde, varolan milli gelirin daha büyük kısmını tasarruflara ve yeni yatırımlara yöneltecek yeni mekanizmalar geliştirilmelidir. Fakat, bu hedef tek başına yeterli değildir. Yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına sahip oldukları halde Doğu Bloğu ülkelerinin çözülmesi, yatırımların en uygun sahalara yapılmasını sağlayacak makro ekonomik yönetim sürecinin önemini ortaya koymaktadır. 1996 yılında başlayan Gümrük Birliği uygulaması, tüketim-tasarruf ikilemi açısından olumsuz bir etki meydana getirmiştir. Gümrüğün ortadan kalkmasıyla ithalattaki kısıtlamaların kaldırılması,

tüketim eğiliminin artmasına yol açmış, iç tasarrufları azaltıcı ve yatırımların iç kaynaklardan finansman olanağını daraltıcı etkide bulunmuştur.

Ülkemizin dış finansmanın öneminin arttığı şu dönemlerde, borçluluk doğurmayan dış finansman alternatiflerden yana tavır almalıdır. 1980'li yıllarla birlikte ülkemiz bu yönde önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu sayede global olumsuzluğa rağmen, ekonomik durumunu korumuş ve ekonomik görünümünü olumlu seviyede tutmuştur.

Ülkemizde dış borçlanma, dış finansman sürecinin hem en önemli ayağını hem de en önemli sorunlarını teşkil eder. Dış borçlanmalar içerisinde genelde orta ve uzun vadeli borçların çoğu Devlete, kısa vadeli borçların çoğu ise özel sektöre aittir. Borç stoku içerisinde devletin payının yüksek oluşunun olumlu ve olumsuz sonuçları mevcuttur. Borç yönetimi açısından kolaylık teşkil ettiği için olumlu, borçların devlet tarafından etkin kullanılamayışı ve geri ödeme devrelerinde kamu kesimi finansmanı için yaşanan zorluklar olumsuzluktur.

Yap-İşlet-Devret vb. modeller, işlerliğe kavuşturulmalı ve bu yönde gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu tür modeller, çok sayıdaki projeyi birlikte yürütebilmek için gerekli olan finansman kaynağını sağlayabilir. Ayrıca bu tür modeller borçluluk yaratmaz, iç tasarrufa teşvik eder, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişini artırır. Fakat, bu tür projeler için sağlanan dış kredilerin, hazine garantili olması ve seçilecek firma konusunda temkinli olmak gereklidir. Bu açıdan projeleri tek firma yerine, Türk şirketlerinin de içinde yer aldığı konsorsiyumlara yaptırmak, risk paylaşımları açısından daha olumlu etki yapabilir. Yap işlet devret modeli ile ilgili hukuksal sorunların ortadan kaldırılması ve alt yapının sağlanması gereklidir.

Kamu borç stoklarının ulaştığı seviyeler de göz önüne alınırsa, kamu borçlanmasını sınırlayıcı hukuksal çalışmaların gerekliliği de ortadadır. Ülke yönetimine gelen hükümetler, popülist politikalar izleyerek ülkenin ekonomik durumunu fazlasıyla zorlayabilirler. Eğer, borçlanma belirli marjlar içinde yapılırsa, gereksiz borçlanmanın önüne geçilmiş olur.

Aşağıdaki tablo, geliştirilen Cari Denge/GSMH, GSMH, Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımı, Cari Denge/Toplam Yatırımlar gibi rasyoların önemli tarihler arasındaki gelişimlerini göstermektedir.

Bu tablo bazı şeyleri açıkça söyleyebiliyor. Mesela Cari Denge/Toplam Yatırımların seçilen dönemler bazında incelemesi yapıldığında; 1994'ten itibaren dış kaynakların yatırım amaçlı kullanımının azaldığı gözlenmektedir. Ayrıca Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımını incelediğimizde 1994'ten itibaren kullanılan dış borçların yine çoğunlukla dış borç ödemesine gittiğini gözlemleyebilmekteyiz. GSMH'nin gelişimini incelediğimizde yine 1994'ten sonra büyümenin yavaşladığı söylenebilir. 2000'li yıllar için kriz nedeniyle küçülme oluşu da göze çarpmaktadır. Cari Denge/GSMH rasyosu yine bize 1994'ten sonra yaşanan olumsuzlukları açıkça göstermektedir. 2001 krizi öncesi ve sonrasındaki IMF kredileri ülkemizin cari dengesinde dönemsel olarak iyileşme sağlamıştır. 1980-1993 döneminin diğer yıllara göre çok daha parlak bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 1980'li yıllar ülkemiz açısından atılım yılları olmuştur. Ancak bu yıllarda iyice belirginleşen enflasyon problemi ülkemizin geleceğini tehdit altına almıştır.

Tablo 50: Türkiye Ekonomisinde Çeşitli Dönemler İçin Geliştirilen Bazı Rasyolara Ait Ortalama Büyüme Rakamları.

Cari Denge/GSMH'nin 1980-2002 Ort. Büyümesi (%)	-7,66
GSMH'nin 1980-2002 Ort. Büyümesi	5,93
Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımının 1980-2002 Ort. Büyümesi (%)	2,00
Cari Denge/Toplam Yatırımların 1980-2002 Ort. Büyümesi (%)	-14,51
Cari Denge/GSMH'nin 1980-1993 Ort. Büyümesi (%)	-0,92
GSMH'nin 1980-1993 Ort. Büyümesi (%)	8,09
Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımının 1980-1993 Ort. Büyümesi (%)	7,06
Cari Denge/Toplam Yatırımların 1980-1993 Ort. Büyümesi (%)	-4,67
Cari Denge/GSMH'nin 1994-2002 Ort. Büyümesi (%)	-189,01
GSMH'nin 1994-2002 Ort. Büyümesi (%)	4,09
Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımının 1994-2002 Ort. Büyümesi (%)	-16,24
Cari Denge/Toplam Yatırımların 1994-2002 Ort. Büyümesi (%)	-194,17
Cari Denge/GSMH'nin 2000-2002 Ort. Büyümesi (%)	-44,22
GSMH'nin 2000-2002 Ort. Büyümesi (%)	-1,62
Dış Borç Ödemesi/Dış Borç Kullanımının 2000-2002 Ort. Büyümesi (%)	-8,69
Cari Denge/Toplam Yatırımların 2000-2002 Ort. Büyümesi (%)	-70,49

Kaynak: TCMB Verileri Kullanarak Hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablo ülkemizdeki 1994 sonrası bozulmayı ve dış kaynaklardan borçluluk yaratıcı kalemlerin özellikle de dış borçlanmanın

kalkınma için önemini yitirir hale gelişini açıkça göstermektedir. Bu nedenle ülkemizde kalkınmada için dış kaynak arayışında özellikle DYSY ve YİD modeli gibi, borçluluk yaratmayan finansman yöntemlerine yönelmesinde ülkemiz açısından fayda sağlayacağı düşüncesindeyim.

Ülkemiz açısından dış borçların reel artışları, faiz ve kur risklerinden kaynaklanan nominal artışlar diğer önemli sorun kaynaklarıdır. Örneğin 1980-1993 yılları arasında kur farkından kaynaklanan yaklaşık 10 milyar Dolar civarında bir reel borç artışı gözlenmiştir. Bu durum, etkili para politikası ile faiz ve kur riskinin ortadan kaldırılması gereğini, ortaya koyar. Aşırı değerli kurlardan kaçınılmalıdır. Enflasyonla ilgili uygulanacak ekonomik programlarda, kur baskı altına alınmamalıdır. 2000 Kasım ve 2001 Şubatında meydana gelen krizlerin sebeplerinden birinin de kurun baskı ile birlikte aşırı değerlendirilmesi olduğu söylenebilir. Uygulanacak kur politikasının ekonomik yapıya ve izlenecek ekonomik politikaya uygun olmalıdır. Ülkemizde şu an uygulanmakta olan dalgalı döviz kuru sistemi kuru baskıdan kurtarmaktadır. Fakat derin olmayan ekonomilerde spekülative açığa açık olması nedeni ile küçük ekonomilerde sakıncalı olabilir.

İşçi dövizleri için gerçekçi kur takip edilmeli, yurtdışındaki vatandaşlarımızın karşılaştığı sorunlarla daha aktif olarak ilgilenilmelidir. Portföy, özsermaye yatırımları için başta İMKB olmak üzere tüm borsaların geliştirilmesi, devamlılığının ve tanıtımının sağlanması gerekmektedir. Borsalarda derinliğin sağlanması ve spekülativeğin önlenilmesi gerekmektedir. Fakat, bu tür yatırımlar ekonomik açıdan olumlu performansın yakalandığı ve yapısal dönüşümün süreklilik kazandığı bir süreçte artabilecektir.

Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri önemli bir sektördür. Bu sektöre gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri ödemeler dengesinde olumlu etki yaptığı ve ülkeye döviz girişi sağladığı için, bir dış finansman kaynağı olarak da düşünülebilir. Bu sektör teşvik edilmeli ve özellikle de yeni Türk Cumhuriyetleri gibi bizim açımızdan önemli bölgelere gönderilerek işbirliğini artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Bu Türk Cumhuriyetlerinin çoğu potansiyel birer zengin ülkedir. Bu sebeple, gerek siyasal ve gerekse ekonomik işbirliğinin sağlanması gerekir. Şu an için önemli finansman sorunu

yaşayan bu ülkelere krediler açılmalıdır. Benzer şekilde Irak vb. gibi gerekli öneme sahip diğer ülkelerle sosyal, siyasal ve ekonomik işbirliği geliştirilmeye çalışılmalıdır.

Ülkemiz, şuanda DYSY'ler için ciddi atılımlar yapmakla birlikte sahip olduğu potansiyelin gerisindedir. AB ile yapılan Gümrük Birliğinin getirdiği potansiyel de göz önünde bulundurularak; DYSY'lerin gelişini engelleyen eksiklikler giderilmeli ve gerekli kanuni çalışmalar sürdürülmelidir. Bu konuda yapılabilecek bazı öneriler şu şekildedir:

1.Tutarlılık ve İstikrar: Ülkemiz ilk önce DYSY isteğinde tutarlı ve istikrarlı olmalı ve bunu göstermelidir. Bütün GOÜ'lerin günümüzde DYSY'ler için bir yarış halinde olduğu düşünülmeli ve bu şekilde hareket edilmelidir. Mevcut yasalar sadeleştirilip, açık ve basit hale getirilmeli ve uzun yıllar değişmeyecek bir kanun haline dönüştürülmelidir. Aslında DYSY'ler için en önemli kriterlerden biri de siyasal ve ekonomik istikrardır. Bu sebeple siyasi ve ekonomik istikrarı artırıcı gerekli önlemler alınmalı, mali disiplin elden bırakılmamalıdır.

2.Tanıtım: Ülkemizin yatırım için ne kadar elverişli olduğu etkin bir tanıtımla ortaya konulmalıdır. İlk elden bilgi verecek toplantı ve seminerler, çeşitli yayın faaliyetleri vb. girişimler bu kapsamda düşünülmelidir.

3.Bürokrasi ve Rüşvet: Gerek mevzuat karışıklığı, gerekse bürokrasinin yavaşlığı ve gücünün yüksekliği sebebi ile rüşvetin yaygınlığını önleyici düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konu gerçekten DYSY'ler açısından büyük önem arz etmektedir. Yani bürokratik işlemleri azaltıcı kanuni düzenlemeler yanında rüşveti önleyici denetimler artırılmalıdır.

4.Vergi Oranları: Ülkemizin vergilendirme açısından bir reforma ihtiyaç duyduğu tüm kesimlerce kabul edilmektedir. Bu nedenle vergi reformu gerçekleştirilmeli, yüksek vergi oranları ve yaygın istisna ve muafiyet uygulaması yerine daha düşük, fakat istisna ve muafiyetlerin çokluğundan arındırılmış bir kurumlar vergisi uygulaması yapılmalıdır. Ayrıca enflasyon muhasebesi sistemine geçilmesi de büyük önem atfetmektedir.

5.Finansman: Yerli yatırımcılar açısından olduğu kadar, yabancı yatırımcılar açısından da finansman problemi en önemli zorluklardandır. Bu

konuda gerekli çalışmalar yapılarak hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için daha kolay ve yoğun bir finansman imkanı sunulmaya çalışılmalıdır.

6.Yap İşlet Devret: Yap işlet devret ve bu gibi modellerin sağlıklı bir hukuksal tabanı oluşturulmalı ve bu yönde atılacak adımlar desteklenmelidir.

7.Uluslararası Anlaşmalar: Diğer ülkelerle yapılan vergileme ve yatırımların karşılıklı teşviki konularındaki anlaşmalarının artırılması ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

8.Yatırımcı Ülkeler: Yabancı sermayenin ülke tercihinde, kaynak ülkeler politikalarının önemi çok belirgindir. Dolayısıyla, bu ülkelerle ikili ilişkiler artırılmalı ve geliştirilmelidir. Ayrıca büyük finansal gücü olan ülkelerle de iyi ilişkiler kurulmalı ve geliştirilmelidir.

SONUÇ

Kalkınmanın en temel öğelerinden biri kaynak gereksinimidir. Bu kaynak gereksinimini karşılamanın çeşitli yolları mevcuttur. Ama en önemlisi iç dinamiklerle sağlanan kalkınma sürecidir. GOÜ'lerin en temel problemlerinden biri ise, kalkınma hedefleri için gerekli iç tasarrufu sağlamadaki güçlütür. Bu güçlük, dış kaynak kullanımının önemini ortaya çıkartmaktadır. GOÜ'ler için dış kaynak günümüz globalleşen dünyasında vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir.

Dış kaynak, GOÜ'lerin büyüme hedeflerine ulaşacak iç tasarrufların olmayışı, kalkınmanın ithalata bağımlılığı, dış ödemeler dengesi, ekonomik istikrar ve mevcut borçların ödenebilirliği nedeniyle her zaman önemli olmuştur. Dış finansman, GOÜ'ler açısından hem potansiyel bir refah kaynağı, hem de bazı sorunların kaynağı olmuştur. Dış finansman süreci, yoğun olarak global konjonktürün belirleyiciliği altında gerçekleşmiş ve farklı dönemler için farklılıklar arz etmiştir.

Kalkınmak ve gelişmek için ülkelerin günümüzdeki en önemli hedefi sanayileşme ve teknolojileşme olmalıdır. Çünkü sanayileşme ve teknolojileşme ile beraber daha kısa sürede daha çok çıktı oluşturulabilmekte, bu da büyüme ve gelişmeyi sağlamaktadır. Sanayileşme ve teknoloji içinse bilgi sahibi, sermaye sahibi ve gerekli kültür düzeyine sahip olmak gerekir. İşte burada eğitimin, iç ve dış finansmanın ve kültürel yapının önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle de DYSY'lerin teknolojik gelişim için önemi ortadadır.

KAYNAKÇA

- AÇBA Sait: **Devlet Borçları**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.
- AKLAN ADANUR Nejla: **Finansal Krizlerin Anatomisi**, Öneri Dergisi, Cilt:5, Sayı:19, Bursa, 2003.
- AKYÜZ Yılmaz: **Küreselleşme ve Kriz**, *İktisat İşletme Finans Dergisi*, Mayıs 1995.
- AKYÜZ Yılmaz ve CORNFORD Andrew: **Capital Flows to Developing Countries and The Reform of The International Financial System**, UNCTAD, 1999.
- ALTAN Mehmet: **Süperler ve Türkiye**, Alfa Yayınları, Yayın No:23, İstanbul, 1986.
- ASLAN Nurdan: **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri 2. Baskı**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997.
- BACHA L. Edmar: **A Three-Gap of Foreign Transfers and The GDP Growth Rate in Developing Countries**, *Journal of Development Economics*, Vol:32, Kuzey Hollanda, 1990.
- BAHRAN Nevzad: **Proje Finansmanı**, HDTM Yayını, Ankara, 1990.
- BAL Harun: **Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye**, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 1998.
- BAL Harun: **Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2001.
- BAYRAMOĞLU Yeşim: **Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Analizi ve Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- BULJEVICH Esteban C.: **Project Financing And The International Financial Markets**, Kluwer Academic Publishers, USA, 1999.
- CHENERY H. and BRUNO M.: **Development Alternatives in An Open Economy**, *Economic Journal* Number:72, 1962.
- CHENERY H. and STROUT A.: **Foreign Assistance and Economic Development**, *American Economic Review* Number:56, 1966, s.679-733.

ÇARIKÇI Emin: **Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.

DEDEOĞLU Ufuk: **Küreselleşen Dünya Ekonomilerinde Uluslararası Finansal Sermaye Hareketleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

DERDİYOK Türkmen: **Türkiye’de Dış Borç Yönetimi**, HDTM Dergisi, Sayı:5, 1993.

DPT: **Borçlanma, İç ve Dış Borç Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları Yayın No:2595, Ankara, 2001.

DÜLGEROĞLU Ercan: **Kalkınma Ekonomisi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991.

EREN Cevdet Sunay: **Dış Borçlanmada İstikrar Programlarının Türkiye’nin Kalkınma Sürecine Etkisi IMF Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

EREN Aslan, SÜSLÜ Bora: **Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi**, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:41, Yıl:7, Eylül-Ekim 2001.

FISHLOW Albert: **External Borrowing and Debt Manegement in The Open Economy: Tools for Policymakers in Developing Countries**, Editor: Rudiger Dornbusch, F. Leslie, C.H. Helmers, Oxford University Pres, New York, 1988, s.187-222.

FISCHER Stanley: **Globalization and Its Challenges**, Vol:93, No:2, Richard T. Ely Lecture, 2003.

GEREFFI Gary: **Rethinking Development Theory Insights from East Asia and Latin America**, Comperative National Development Society and Economy in The New Global Order, North Carolina, 1999.

HDTM: **Dünya Ekonomileri Bülteni**.

MF: **World Econmic Outlook**, IMF, Washington, 2001.

KAYRA Cahit: **Dış Finansman Teknikleri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1970.

KRUGMAN P. R. and OBSTFELD M.: **International Economics Theory and Policy 2. Edition**, Harper Collins Publishers, New York, 1991, s.629-673.

KRUGMAN Paul: **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü**, Çev: Neşenur DOMANIÇ, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001.

MEIER Gerald M.: **Leading Issues in Economic Development 6. Edition**, Oxford University Press, New York, 1995, s.213-265.

OECD: **Development Cooperation 1983 Report**, Paris, 1983.

ÖNEN Sacit: **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yayın No: 51, Ankara, 1990.

ÖNİŞ Ziya: **Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-1988**, İTO Yayınları, Yayın No:33, İstanbul, 1989.

ÖZDEMİR Hıdır: **İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985.

ÖZGÜVEN Ali: **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

PARASIZ İlker: **1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

PERKINS G. and SNODGRASS R.: **Economics of Development 3. Edition**, W.W. Norton&Company, New York, 1992, s.331-413.

RUMELİ Mustafa ve GÜNEY Özgür: **Seçilmiş Göstergeler Işığında Yakın Dönem Türkiye Ekonomisi Gerçeği**, ATO Yayınları, Ankara, 2001.

SAVAŞ Vural: **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1986.

ŞAYLAN Gencal: **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Imge Kitabevi, Ankara, 1995.

TATAR Sultan: **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

TEZCANLI M. Varış ve diğ.: **Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, İMKB Araştırma Yayınları, İstanbul, 1994.

THIRWALL A. P.: **Growth and Development 6. Edition**, Macmillan Press Ltd., London, 1999, s.327-489.

THORBECKE Erik: **The Evolution of Development Doctrine and The Role Of Foreign Aid, Foreign Aid and Development: Lessons learnt and directions for the future**, (Editor) Finn Tarp ve Peter Hjertholm, Routledge Studies in Development Economics 17, University Of Copenhagen, 2000.

TÜRK İsmail: **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1983.

TÜRK İsmail: **Maliye Politikası 10. Baskı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

ULUSOY Ahmet: **GOÜ'lerin Dış Finansman İhtiyacı, Dış Borçlanmaları ve Dünya Borç Krizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 1992.

UYGUR Ercan: **2000-2001 Ekonomik Krizi**, www.tek.org.tr tartışma tebliğleri.

YILDIRIM Kemal ve KARAMAN Doğan: **Makro Ekonomi 3.baskı**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın no:145, Eskişehir, 2003.

World Bank: **1984 World Development Report**, WB, Washington, 1984.

World Bank: **1991 World Dept Tables**, WB, Washington, 1991.

World Bank: **Global Development Finance**, WB, Washington, 1997.

World Bank: **World Development Report**, WB, Washington, 1999.

World Bank: **Global Development Finance**, WB, Washington, 2000.

YİĞİDİM Arslan: **Gelişmekte Olan Ülkelerin Globalleşme Sürecine Katılma Eğilimlerinin Nedenleri Üzerine Sistematiik Bir Yaklaşım**, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Nisan 1999 Sayısı, Ankara, 1999, s.48-69.

<http://www.imf.org>

<http://www.worldbank.org>

<http://www.oecd.org>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.bilgiyonetimi.org.com>